

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ
BİLİMLER TEMEL ALANINDA
AKADEMİK ÇALIŞMALAR -IV
2024 /4

Editör: **Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ**

ARTİKEL AKADEMİ: 297

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - IV (2024/4)

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ

ISBN 978-625-6627-36-9

Birinci Basım: Eylül - 2024

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Uzunist Dijital Matbaa Anonim Şirketi

Akçaburgaz Mah.1584.Sk.No:21 / Esenyurt

Matbaa Sertifika No: 68922

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2024

Akademik etik kurallara

bağlı kalınarak yapılacak olan alıntılar ve tanıtım maksadıyla yapılacak olan kısa alıntılar dışında, yazılı izni alınmadan, tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla, basımı, yayımı, kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.

Koşuyolu Mah. Mehmet Akfan Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0 216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708

mail: info@artikelakademi.com

www.artikelakademi.com

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER TEMEL ALANINDA AKADEMİK ÇALIŞMALAR -IV 2024 /4

Editör: **Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ**

YAZARLAR*

Doç. Dr. Ferah YILDIZ

Doç. Dr. Mehmet Murat PAYAM

Assoc. Prof. Dr. Nazife Özge BEŞER

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KÖKSAL

Dr. Öğr. Üyesi Şule BAYAZİT BEDİRHANOĞLU

Araş. Gör. Dr. Nevzat AĞÇAKAYA

Uzm. Damla TÜRKOĞLU ÖZER

Dr. Res. Asst. Bengü AÇDOYURAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1	
ŞÜPHELİ VE DEĞERSİZ ALACAKLARIN FİRMA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	9
- Doç. Dr. Ferah YILDIZ & Damla TÜRKOĞLU ÖZER	
2	
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK İKİLEMİ (SEcurity DILEmma)	27
- Doç. Dr. Mehmet Murat PAYAM	
3	
AİLE, ETKİLEŞEN KİŞİLİKLER BİRLİĞİ	41
- Araş. Gör. Dr. Nevzat AĞÇAKAYA	
4	
BİNGÖL MERKEZİNİN MAHALLE, CADDE VE SOKAK ADLARININ SINIFLANDIRILMASI VE DEĞİŞEN ADLARIN ANALİZİ	57
- Dr. Öğr. Üyesi Serkan KÖKSAL	
5	
DEMATEL AĞIRLIK TABANLI TODİM ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ İLE DOKTORA ÖĞRENCİ SEÇİMİ	75
- Dr. Öğr. Üyesi Şule BAYAZİT BEDİRHANOĞLU	
6	
THE NEXUS BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: NEW EVIDENCE FROM THE PANEL OF EMERGING COUNTRIES	91
- Dr. Res. Asst. Bengü AÇDOYURAN - Assoc. Prof. Dr. Nazife Özge BEŞER	

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler, toplumları anlamak, ekonomik yapıları analiz etmek, aile dinamiklerini incelemek ve uluslararası ilişkileri çözümlemek için geniş bir disiplinler arası alan sunar. Bu kitap, sosyal bilimlerin bu farklı ve zengin yönlerini ele alan bir çalışmadır. Farklı akademik disiplinlerden gelen yazarların katkılarıyla oluşturulan *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - IV (2024/4)*, altı bölümden oluşmaktadır.

Kitabın ilk bölümü, “Şüpheli ve Değersiz Alacakların Firma Değeri Üzerindeki Etkisi”, başlığını taşıyor; ikinci bölümde yer alan “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik İkilemi”, uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmalarında temel bir teori olan güvenlik ikilemi üzerine kapsamlı bir analiz sunuyor. Aile yapılarının sosyal bilimler açısından önemini inceleyen “Aile, Etkileşen Kişilikler Birliği” başlıklı üçüncü bölüm, bireylerin aile içindeki rollerini, bu rollerin sosyolojik ve psikolojik boyutlarını ele almaktadır. Yerel tarih ve kültür üzerine yapılan çalışmalardan biri olan “Bingöl Merkezinin Mahalle, Cadde ve Sokak Adlarının Sınıflandırılması ve Değişen Adların Analizi” başlıklı dördüncü bölüm, coğrafi adlandırmaların toplumsal ve kültürel etkilerini analiz ediyor. Beşinci bölümde, karar verme süreçlerinde kullanılan ileri yöntemlerden biri olan “DEMATEL Ağırlık Tabanlı TODIM Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Doktora Öğrenci Seçimi” başlıklı çalışma yer alıyor. Son bölümde, finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki karmaşık ilişki ele alınmaktadır.

Bu kitap, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerindeki güncel araştırmaları bir araya getirerek, hem akademisyenlere hem de konuya ilgi duyan okuyuculara zengin bir bilgi kaynağı sunmayı hedeflemektedir. Kitabın oluşumunda emeği geçen tüm yazarlarımıza ve bu eserin yayımlanmasına vesile olan ARTİKEL AKADEMİ’ye teşekkür ederim.

Umuyorum ki bu eser, sosyal bilimler literatürüne önemli bir katkı sağlar ve okuyuculara ilham verir...

- Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ

ŞÜPHELİ VE DEĞERSİZ ALACAKLARIN FİRMA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Ferah YILDIZ

Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi,

İşletme Bölümü

ferah.yildiz@kocaeli.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3374-1297>

Uzm. Damla TÜRKOĞLU ÖZER

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Muhasebe ve Finansman Anabilim dalı,

damlaturkoglu5@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3278-4594>

GİRİŞ

İşletmelerin mal veya hizmet satışlarını peşin ya da vadeli olarak gerçekleştirme tercihleri, nakit akışları ve finansal stratejileri üzerinde önemli bir etki yaratır. Peşin satışlardan elde edilen gelirler doğrudan kasa veya banka hesaplarına yansırken, kredili satışlar işletmenin finansal yapısını daha karmaşık hale getirir. Müşterilerin vadeli alımları tercih etmeleri, işletmeleri kredili satışlara yöneltir ve bu da ticari alacaklar hesabında artışa yol açar. Peşin satışların toplam satışlardaki payının düşük olmasının nedeni ise işletmelerin genellikle kredili satışları tercih etmeleridir (Ceylan ve Korkmaz, 2018: 285).

Ticari alacaklar hesabının büyüklüğü, işletmenin satış politikaları hakkında önemli ipuçları verir. Peşin satışların azalması veya kredili satışların artışı,

bu hesaptaki yükselişlere neden olur. Bu yüzden, ticari alacakların etkin bir şekilde yönetilmesi, sürdürülebilir bir satış politikası geliştirmek açısından hayati öneme sahiptir. Ticari alacakların doğru yönetimi, işletmenin finansal sağlığını korumasına ve satışlarını artırmasına katkı sağlar. Bu çerçevede, işletmelerin satış politikalarını oluştururken ticari alacaklar hesabını göz önünde bulundurmaları gereklidir. Ticari alacakların etkin yönetimi, hem nakit akışını iyileştirmek hem de finansal istikrarı sağlamak için önemli bir strateji olarak öne çıkmaktadır (Aksoy ve Yalçiner, 2013: 264).

Ticari alacaklar, işletmenin ana faaliyetlerinden doğan alacakları ifade eder. Ticari alacaklar hesabı, farklı alt hesaplardan oluşur. Bu alt hesaplar ve açıklamaları şunlardır: (Aksoy ve Yalçiner, 2008: 234; Çabuk ve Lazol, 2016: 22).

Alicılar; işletmenin mal veya hizmet sattığı, ancak henüz ödeme alınmamış müşterilerden olan alacaklarını ifade eder. Alacak Senetleri; işletmenin müşterilerinden alacaklarını temin etmek amacıyla aldığı senetleri ifade eder. Alacak Senetleri Reeskontu; alacak senetlerinin vadesi gelmeden önce iskonto edilerek nakde çevrilmesi varsayımı ile ilgili hesaplama sonucunda oluşan hesabı ifade eder. Verilen Depozito ve Teminatlar; işletmenin çeşitli işlemler için verdiği depozito ve teminatları ifade eder. Şüpheli Ticari Alacaklar; Tahsil edilme ihtimali düşük olan alacakları ifade eder. Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı ise şüpheli ticari alacaklar için ayrılan karşılıkları ifade eder.

Ticari alacaklar, vade sürelerine göre farklı muhasebe yöntemleriyle takip edilir. Vadesi bir yıldan kısa olan ticari alacaklar, dönen varlıklar arasında yer alır ve işletmenin kısa vadeli likidite durumu ile nakit akışını etkiler. Vadesi bir yıldan uzun olan ticari alacaklar ise duran varlıklar arasında muhasebeleştirilir, bu da işletmenin uzun vadeli finansal durumu ve yatırımlarını yansıtır. Bu nedenle, ticari alacakların doğru sınıflandırılması ve yönetimi, işletmenin finansal sağlığı ve likidite yönetimi açısından büyük önem taşır (Aksoy ve Yalçiner, 2008: 234; Çabuk ve Lazol, 2016: 22).

Kredili satışlar karşılığında senet alınmadığında, satışlardan doğan ticari alacaklar doğrudan alıcılar hesabında muhasebeleştirilir ve bu durumda ticari alacakların tahsil edilmesiyle ilgili risk işletme tarafından üstlenilir. Alacakların alıcılar hesabında izlenmesi, işletmenin bu alacakları tahsil edememe riskini de kabul ettiği anlamına gelir. Satışların senetli yapılması halinde, vade sonunda senet tahsil edilebilir. Senetli satışlar, satıcıya güven sağlar, çünkü senet,

alacağın hukuki bir belgeyle güvence altına alınması anlamına gelir. Ancak, senetlerin tahsil edilememe riski her zaman mevcuttur. İşletmeler, senetleri tahsil edebilmek için yasal süreç başlatmak zorunda kalabilir ve bu süreç zaman alabilir (Dayı, 2019: 469).

Bu tür durumlarda, tahsil edilemeyen alacaklar şüpheli ticari alacaklar hesabına aktarılır. Şüpheli ticari alacaklar hesabı, tahsil edilme riski yüksek olan alacakların izlendiği bir hesaptır. Eğer kanuni takipteki alacakların tahsil edilme olasılığı düşük ya da yok denecek kadar az ise, bu alacaklar için karşılık ayrılır. Karşılık ayrılması, bu alacakların tahsil edilememe riskine karşılık işletmenin finansal tablolarında gider olarak kaydedilmesi anlamına gelir. Bu tür alacakların yönetimi, işletmenin finansal sağlığını ve likiditesini koruma açısından büyük önem taşır. Ticari alacakların etkin yönetimi, işletmenin nakit akışını optimize etmesine ve finansal risklerini en aza indirmesine katkıda bulunur (Zetocha vd., 1984: 2).

1. DEĞERSİZ ALACAKLAR

Kötü borçlar, tahsil edilemeyen ve bu nedenle alacaklı açısından değersiz hale gelen borçları ifade eder. Bu durum, tüm tahsilat çabalarının sonuçsuz kalmasıyla meydana gelir. Genellikle, borçlunun iflası veya borcu takip etmenin maliyetinin tahsil edilebilecek tutardan daha fazla olduğu durumlarda ortaya çıkar. Böyle bir durumda, şirketler genellikle bu borçları gider olarak kaydeder (Jenarius, 2013: 7).

Türk Vergi sisteminde değersiz alacaklar, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 322. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde, tahsil imkanı kalmayan alacakların vergi mevzuatı açısından değersiz alacak olarak kabul edilmesini sağlar. Değersiz hale gelen bir alacak, mükellefin vergi matrahını azaltıcı bir etkide bulunur.

Bir alacağın değersiz kabul edilebilmesi için ya bu alacakla ilgili bir yargı kararı olmalı ya da alacağın tahsilinin imkansız olduğunu gösteren ikna edici bir belgenin bulunması gerekmektedir. Başka bir deyişle, alacağın değersiz sayılabilmesi için ya bir mahkeme kararı verilmeli ya da yargı organlarının verdiği kararda alacağın tahsil edilemez olduğuna dair bir tespit yapılmış olmalıdır. Eğer yapılan takip sonucunda yargı organları, alacağın artık tahsil edilemeyeceğine karar vermişse, bu durum kazai bir hükmün varlığı olarak

kabul edilir (Özyer, 2014: 795).

Vergi Usul Kanunu'na göre, değersiz alacaklar şu şekilde tanımlanmıştır: Madde 322 – Bir mahkeme kararı veya ikna edici bir belgeye göre tahsili imkansız hale gelen alacaklar, değersiz alacak sayılır. Değersiz alacaklar, bu duruma geldikleri tarihte tasarruf değerlerini kaybederler ve kayıtlı değerleriyle zarara geçirilerek defterlerden silinirler. İşletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefler, bu madde kapsamına giren değersiz alacaklarını gider kaydederek yok ederler.

1.1. Değersiz Alacak Uygulamasının Koşulları

Alacak, ticari veya zirai kazanç sağlama ve bu kazancı sürdürme amacıyla ilgili olmalıdır.

Bir alacağın değersiz olarak kabul edilebilmesi için, ticari veya zirai kazancın elde edilmesi ya da devam ettirilmesi amacıyla ilgili olması şarttır. Bu alacak, ticari faaliyetin bir sonucu olmalı ve gerçek bir işlemle desteklenmelidir. Kişisel nitelikteki alacaklar veya ticari işletmeyle doğrudan bağlantısı olmayan, sadece hatır senedi gibi kişisel borç ilişkilerine dayanan alacaklar bu kapsamda değerlendirilmez. Bu tür kişisel alacakların değersiz alacak olarak kabul edilmesi ve muhasebe kayıtlarından silinmesi mümkün değildir (Diri, 2013: 125).

Alacaklı, bilanço veya işletme hesabı esasına göre defter tutan bir mükellef olmalıdır.

Bilanço esasına göre defter tutan mükellefler, alacaklarının değersiz hale geldiği yılı dikkate alarak, bu alacakları muhasebe kayıtlarında görülen değerleri üzerinden zarar olarak kaydedebilirler. İşletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefler ise değersiz alacaklarını doğrudan gider olarak kaydedip hasılatтан düşebilirler. Burada önemli olan, değersiz alacakların sadece bilanço veya işletme hesabı esasına göre defter tutan işletmelere ait olabilmesidir. Bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerde alacakların kaynağını belirlemek daha kolayken, işletme hesabı esasına göre defter tutan mükelleflerde, envanterde yer almadıkları için alacakların niteliğini kanıtlama sorumluluğu mükelleflere aittir (Koç, 2010: 22).

Alacağın tahsili, yargı kararı veya inandırıcı bir belgeyle imkânsız hale gelmelidir.

Bir alacağın değersiz sayılabilmesi için, bu alacağın tahsil edilemez olduğunu

gösteren kesin bir yargı kararı veya güvenilir bir belge olması gereklidir. “Kazai hüküm» terimi, alacağın tahsilinin mümkün olmadığını teyit eden bir mahkeme kararını ifade eder. Eğer bir alacak için yasal süreç başlatılmış ve icra takibi yapılmış, ancak bu süreç sonunda alacağın tahsil edilemeyeceği mahkeme kararıyla belirlenmişse, bu alacak değersiz kabul edilir (Göller ve Pamuk, 2011: 203-204).

Vergi hukuku açısından kanaat verici belgeler şunlar olabilir: (Yücel, 2011: 252)

- Borçlunun kayıp olduğuna dair mahkeme kararı ve malvarlığı olmadığına dair resmi belge,
- Konkordato anlaşması,
- Borçlunun yurtdışına kesin olarak çıktığını ve hacze uygun malı bulunmadığını gösteren belge,
- Sulh anlaşmasıyla alacaktan vazgeçildiğini belirten resmi belge,
- Borçlunun varlık bırakmadığı ve mirasçılarının mirası reddettiğine dair belge,
- Alacaktan vazgeçildiğini haklı ve inandırıcı sebeplerle gösteren belge.

1.2. Değersiz Alacaklarla İlgili Özellik Arz Eden Durumlar

1.2.1. Aciz Vesikası

2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu’nun 143. maddesi uyarınca düzenlenen aciz belgesi, alacaklının tüm alacaklarını tahsil edemediği durumlarda, icra dairesi tarafından verilen bir belgedir. Bu belge, malların satışından sonra kalan ödenmemiş alacakların miktarını gösterir. Aciz belgesi, alacaklının alacağını tahsil edemediğini resmi olarak kanıtlayan bir doküman niteliğindedir. Ancak, aciz belgesi alacaklıya verildiğinde alacak sona ermez; bilakis, borçluya karşı geçerliliğini ve etkisini sürdürmeye devam eder. Bu nedenle, aciz belgesine dayanan bir alacak, değersiz alacak olarak değerlendirilmez. Bunun yerine, bu tür alacaklar şüpheli alacak olarak kabul edilir ve muhasebe kayıtlarında şüpheli alacak karşılığı olarak yer alabilir (Rutbil, 2012: 40).

1.2.2. Konkordato

2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu’nun 285-309. maddeleri arasında düzenlenen konkordato, alacaklıların en az üçte ikisinin onayladığı bir anlaşmadır ve bu

anlaşma, onaylamayan diğer alacaklılar için de bağlayıcıdır. Konkordato, alacaklıların alacaklarının bir kısmından feragat etmelerini ya da borçluya yeni bir ödeme süresi tanımlarını içerir. Ticaret mahkemesinin onayıyla resmiyet kazanarak hukuki geçerlilik elde eder. Alacaklıların, alacaklarının belirli bir kısmından vazgeçtikleri konkordatoya “tenzilat konkordatosu” denir. Borçluya yeni bir ödeme süresi tanıyan ya da borçları taksitle ödeme imkanı sağlayan konkordato ise “vade konkordatosu” olarak adlandırılır. Tenzilat konkordatosu kapsamında alacaklıların feragat ettiği alacak kısmı, değersiz alacak olarak kabul edilir. Bu sebeple, Vergi Usul Kanunu’nun 322. maddesi gereğince, bu alacaklar değersiz alacak olarak kabul edilerek kayıtlı değerleri üzerinden zarara yazılır ve muhasebe kayıtlarından silinir (Diri, 2013: 127).

2. ŞÜPHELİ ALACAKLAR.

Bir şirket, banka veya finans kurumu, bazı alacaklarını vadesi geldiğinde tahsil edemeyebilir ve bu durumda borçlu ile borç belirsiz hale gelir. Tahsil edilemeyen alacaklar, “Şüpheli Alacaklar” olarak adlandırılır. Şüpheli alacaklar, alacakların nihai olarak tahsil edilip edilemeyeceğinin belirsiz olduğu durumlardır. Muhasebe uygulamaları, bu alacakların kâr ve zarar hesabında gider olarak kaydedilmesini ve nihai bir temerrüt durumunda karşılık hesabına alacak olarak işlenmesini gerektirir. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir, örneğin: (Jenarius, 2013: 8)

- Borçlunun vefatı ve bankaların tahsilat sürecini doğru yönetememesi,
- Müşterinin iflası,
- Ticari anlaşmazlıklar veya dolandırıcılık,
- Tarafların ödeme yapmayı reddetmesi,
- Borçlunun zayıf mali yapısı,
- Ortak mülkiyet ya da yasa dışı mülkiyet gibi zayıf teminatların kabul edilmesi,
- Hatalı belgeler,
- Çalışan finansman hesaplarında üç aydan uzun süre işlem yapılmaması,
- Üç ardışık taksitin ödenmemesi.

Birçok kuruluş, borçluların belirli bir yüzdesinin borçlarını ödemeyeceğini öngörmektedir. Bu sorunu yönetebilmek için, vadesinden sonra şüpheli

hale gelen alacaklar için karşılık ayrılması gerekmektedir. Bu işlem, bilanço tablosunda görünen toplam alacaklardan netleştirilen bir kredi bakiyesi oluşturarak gerçekleştirilir (Wood ve Sangster, 2010: 12).

Bilanço kalemlerinin doğru değerlendirilmesi, yönetsel karar alma süreçlerinde büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde, alacaklar birçok işletmenin dönen varlık yapısında önemli bir paya sahiptir. Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması, bu bilanço kaleminin güvenilirliğini önemli ölçüde artırır (Gerasimenko, 2012: 10).

Şüpheli alacaklar için karşılık oluşturulması, muhasebe düzenlemelerindeki ihtiyat ilkesiyle tutarlıdır. Bu ilke, muhasebe politikalarının, varlık ve gelirleri abartmaktan kaçınıp, gider ve yükümlülüklerin olası en yüksek seviyede tanınmasını sağlamaya odaklanmasını gerektirir. Aynı zamanda, gizli karşılıklar oluşturmaktan kaçınılmalıdır. Muhasebe kayıtlarının ihtiyatlı bir şekilde hazırlanması, varlık ve gelirlerin şişirilmediği, gider ve yükümlülüklerin küçültülmediği bir yaklaşımı benimsemelidir (Sigidov vd., 2016: 1546).

Şüpheli alacaklar için karşılık ayırma sürecinin adımları şunlardır:

- 1. Şüpheli Alacakların Tespiti:** Ödeme vadesi geçmiş ve ödenmeme riski yüksek olan alacakların belirlenmesi.
- 2. Karşılık Miktarının Belirlenmesi:** Geçmiş veriler ve borçluların ödeme davranışları dikkate alınarak, ne kadar karşılık ayrılacağı hesaplanır.
- 3. Karşılık Kaydının Yapılması:** Muhasebe kayıtlarında, şüpheli alacaklar için ayrılan karşılık tutarı borç olarak kaydedilir ve ilgili alacak kaleminden düşülerek net alacaklar gösterilir.
- 4. Bilanço Düzenlemesi:** Bilanço tablosunda, ayrılan karşılık tutarı toplam alacaklardan düşülerek net alacaklar kısmında gösterilir.

Wood ve Sangster (2009)'a göre, karşılık ayırmak ek muhasebe kayıtları gerektirir. Bu nedenle, sürecin doğru anlaşılması ve uygulanması büyük önem taşır, zira yapılacak herhangi bir hata bilanço tutarsızlıklarına yol açabilir ve bu hataların düzeltilmesi ekstra zaman ve çaba gerektirebilir. Bu sebeple, muhasebecinin süreci adım adım takip etmesi ve finansal tabloları buna uygun şekilde dengelemesi gerekir.

Ticari ve zirai kazançların tespitinde tahakkuk esasına dayalı vergilendirme uygulanmaktadır. Bu nedenle, işletmeler sattıkları mal ve hizmetlerin bedelini tahsil etmeseler bile bu tutarları gelirlerine dahil ederler. Bu durumun bir sonucu

olarak, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 323. maddesi, hangi alacakların şüpheli alacak olarak değerlendirileceğini belirtmiştir. Maddede belirtilen şartlar sağlandığında, mal ve hizmet bedellerinin tahsil edilememe riski ortaya çıktığında, ilgili karşılıkların ayrılması ve daha önce gelir olarak kaydedilen tutarların iptali mümkündür (Pamuk, Göller, 2011: 191-192).

2.1. Şüpheli Alacak Uygulamasının Koşulları

VUK'a göre, bir ticari alacağın şüpheli alacak olarak tanımlanıp karşılık ayrılabilmesi için aşağıdaki şartların sağlanması gerekmektedir:

Alacak ticari kazancın elde edilmesiyle ilgili olmalıdır: Bu yaklaşıma göre, bir alacağın şüpheli alacak olarak kabul edilip karşılık ayrılması ve gider olarak kaydedilebilmesi için, alacağın daha önce tahakkuk esasına göre gelir hesaplarına dahil edilip kârın oluşumuna etki etmiş olması gerekir. Bu nedenle, gelir hesaplarıyla ilişkilendirilmeyen ticari avanslar için şüpheli alacak karşılığı ayrılamayacağı öne sürülmektedir (Çelik ve Güven, 2013: 63; Bayram, 2015: 26).

Bilanço esasına göre defter tutulmalıdır: Vergi Usul Kanunu'na göre, mükellefin finansal tablolarının karşılık ayırmaya uygun olması gerekmektedir (Fidan, 2019: 41).

Alacak teminatsız olmalıdır: Teminat altına alınmış alacaklar için karşılık ayrılması mümkün değildir. Ancak, alacağın bir kısmı teminata bağlı değilse, yalnızca teminatsız kısmı için karşılık ayrılabilir (Türkmen ve Gülhan, 2016: 135).

Alacağın tahsili şüpheli hale gelmelidir: VUK'un 323. maddesi, alacağın şüpheli hale gelmesi için iki kriter belirlemiştir:

Alacağın dava veya icra safhasında bulunması: Alacaklı ile borçlu arasında bir ihtilafın olması, alacağın dava konusu yapılması veya icra takibine başlanması durumunda alacağın şüpheli olduğu kabul edilir (Fidan, 2019: 41).

Dava ve icra takibine değmeyecek alacakların protesto edilmesi veya birden fazla kez yazılı olarak talep edilmesi: Eğer alacak tutarı dava ve icra masraflarından daha düşükse, bu tür alacaklar icra veya dava takibine değmeyecek alacaklar olarak kabul edilir (Özyer, 2014: 805).

- Karşılık, Alacağın Şüpheli Hale Geldiği Hesap Döneminde Ayrılmalıdır

Alacaklar için karşılık ayırmanın zamanlaması oldukça önemlidir. Vergi

Usul Kanunu’nda bu konuda net bir hüküm bulunmamakla birlikte, Gelir İdaresi’nin görüşü, alacakların şüpheli hale geldiği dönemde karşılık ayrılması gerektiği yönündedir. Yani, alacak şüpheli hale geldiğinde, karşılığın da bu dönemde ayrılması gerekir. Gelir İdaresi’ne göre, alacak şüpheli hale gelmeden önce ya da sonra yapılan karşılık ayırmaları kabul edilmemektedir. Şüpheli alacak karşılığının ayrılabilmesi için, alacağın şüpheli hale geldiği dönemin dikkate alınması ve karşılığın bu dönemde ayrılması gereklidir. Bu yaklaşım, alacakların ve karşılıkların doğru muhasebeleştirilmesini sağlamak amacıyla benimsenmiştir (Subramanyam ve Wild, 2009: 224).

2.2. Şüpheli Alacaklarda Özellik Arz Eden Durumlar

▪ Kamu Kurum ve Kuruluşlarından Olan Alacaklar

Kamu kurum ve kuruluşlarına karşılık ayrılıp ayrılmayacağı konusunda VUK’da net bir madde olmamakla birlikte, iki farklı görüş mevcuttur.

Karşılık Ayrılamaz Görüşü: Bu görüşe göre, kamu idare ve müesseselerinden olan alacaklar için karşılık ayrılmasına gerek yoktur. Bu görüşün temel dayanağı, devletin bu borçları eninde sonunda ödeyeceğine duyulan inançtır. Yani, devletin ödeme yükümlülüğü nedeniyle bu alacaklar teminatlı sayılır ve dolayısıyla karşılık ayrılmasına gerek duyulmaz (Diri, 2013: 133).

Karşılık Ayrılabilir Görüşü: Bu görüş ise, Vergi Usul Kanunu’nun 323. maddesinde kamu idare ve müesseselerinden olan alacaklar için özel bir düzenleme yapılmadığını vurgular. Dolayısıyla, alacakların dava veya icra aşamasında olması durumunda, bu maddede belirtilen şartların sağlanması halinde kamu alacakları için de karşılık ayrılabilir (Diri, 2013: 133).

Katma Değer Vergisi: Malın bedeli ile birlikte KDV’nin de şüpheli hale gelmesi durumunda, KDV’ye karşılık ayrılıp ayrılmayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttu. Ancak 334 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile bu tartışma sona erdirilmiştir. Tebliğe göre, kredili mal veya hizmet satışları üzerinden hesaplanan KDV’nin tahsilinin şüpheli hale gelmesi durumunda, ilgili şartların sağlanması, alacağın dönemin kayıtlarına işlenmesi ve KDV beyannamelerinde beyan edilmesi halinde KDV için de şüpheli alacak karşılığı ayrılabilceği belirtilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2011).

Yurt Dışı Alacaklar: Yurt dışındaki kişi ve kurumlardan olan alacakların şüpheli hale gelmesi durumunda, bu alacaklar için de Türkiye’deki alacaklarla

aynı kurallar geçerlidir. Dolayısıyla, tahsil edilemeyen döviz cinsinden yurt dışı alacaklar için de Vergi Usul Kanunu'nun 323. maddesindeki şartlar sağlanıyorsa karşılık ayrılabilir. Ancak, ilgili ülkede dava açılmadan ya da icra takibi başlatılmadan Türkiye'de sadece icra yoluyla karşılık ayrılması mümkün değildir. Bu durumda, alacak için iş yapılan ülkenin mahkemelerinde dava açılması veya o ülkenin icra mevzuatına göre takip yapılması gereklidir. Bu şartlar yerine getirildiğinde, yurt dışı alacaklar için de şüpheli alacak karşılığı ayrılması mümkün olur (Ufuk, a.g.e. s. 65).

3. DEĞERSİZ VE ŞÜPHELİ ALACAKLARIN MUHASEBE KAYDI

Örnek-1: DM A.Ş.'nin, Y şirketine kredili mal satışından doğan 100.000 TL tutarında bir alacağı bulunmaktadır. Y şirketinin konkordato ilan etmesi üzerine, DM A.Ş. alacağının 50.000 TL'lik kısmından feragat etmiştir. Bu durumda yapılması gereken muhasebe kaydı şu şekilde olmalıdır:

689 DİĞER OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARAR	50.000
120 ALICILAR	50.000

Konkordato sonucu tahsil imkanı kalmayan alacak.

690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI	50.000
689 DİĞER OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARAR	50.000

Tahsil imkanı kalmayan alacağın sonuç hesaplarına aktarılması.

Örnek-2: DM A.Ş., ticari faaliyetiyle ilgili olarak MD Ltd. Şti.'den olan 200.000 TL tutarındaki senetli alacağını tahsil edemediği için 02.07.2024 tarihinde icra takibi başlatmış ve bu şüpheli hale gelen alacağın tamamı için karşılık ayırmıştır. X A.Ş. tarafından daha önce tamamı için karşılık ayrılan bu senetli alacağın 90.000 TL'lik kısmı 25.11.2024 tarihinde tahsil edilmiş, kalan alacağın ise tahsil imkânının kalmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda yapılması gereken muhasebe kaydı şu şekilde olmalıdır.

128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	200.000
121 ALACAK SENETLERİ	200.000

Alacağın şüpheli hale gelmesi

654 KARŞILIK GİDERLERİ	200.000
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI	200.000

Şüpheli hale gelen alacağa karşılık ayrılması

100 KASA	90.000
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	90.000

Karşılık ayrılan alacağın 90.000 TL'lik kısmının tahsil edilmesi

129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALCAK KARŞILIĞI	90.000
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIK	90.000

Karşılık hesabının kapatılması

129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞ.	110.000
1 28 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	110.000

Alacağın değersiz hale gelmesi

644 KONUSU KALMAYAN KARŞ.	90.000
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI	90.000

Tahsil edilen şüpheli alacağın sonuç hesaplarına aktarılması

690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI	110.000
654 KARŞILIK GİDERLERİ	110.000

Henüz tahsil edilmeyen alacağın sonuç hesaplarına aktarılması

Değersiz hale gelen söz konusu alacağın 05.05.2025 tarihinde tahsil edilmesi durumunda gereken kayıt aşağıdaki gibi olacaktır.

100 KASA	110.000	
671 ÖNCEKİ DÖNEM GELİR VE KARLARI		110.000
Değersiz hale gelen alacağın sonraki dönemde tahsil edilmesi		
671 ÖNCEKİ DÖNEM GELİR VE KARLARI	110.000	
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI		110.000
Tahsil edilen alacağın dönem sonunda sonuç hesaplarına aktarılması		

3.1. Şüpheli Alacakların Muhasebeleştirilmesi

Örnek-1: DM A.Ş., 12.06.2023 tarihinde Bay M'ye yapmış olduğu 15.11.2023 vadeli mal satışından doğan 50.000 TL'lik senetli alacağını vadesi geçtiği halde tahsil edememiştir. DM A.Ş. söz konusu alacağı için 25.11.2023 tarihinde dava açmış ve %40 oranında karşılık ayırmıştır. DM A.Ş., alacağının 10.000 TL'lik kısmını 20.12.2023 tarihinde, 10.000 TL'lik kısmını 18.02.2024 tarihinde tahsil edebilmiş, kalan kısmının ise bay M'nin 20.05.2024 tarihinde herhangi bir mal varlığı bırakmaksızın ölümü üzerine mirasçılarının mirası reddettiklerine dair resmi belge aldıklarını bildirmeleri nedeniyle söz konusu alacağın tahsil imkanının kalmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda yapılması gereken muhasebe kaydı şöyle olmalıdır.

128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	50.0000	
121 ALACAK SENETLERİ		50.000
Alacağın şüpheli hale gelmesi		
654 KARŞILIK GİDERLERİ	20.000	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI		20.000
Şüpheli hale gelen alacağa karşılık ayrılması		

100 KASA	10.000	
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		10.000
Karşılık ayrılan alacağın tahsil edilmesi		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞ.	20.000	
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIK		20.000
Tahsil edilen şüpheli alacağa ilişkin karşılığın kapatılması		
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIK	20.000	
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI		20.000
Tahsil edilen şüpheli alacağın sonuç hesaplarına aktarılması		
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI	10.000	
654 KARŞILIK GİDERLERİ		10.000
Karşılık ayrılan alacağın henüz tahsil edilmeyen kısmının sonuç hesaplarına aktarılması		
100 KASA	10.000	
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		10.000
Şüpheli alacağın sonraki dönemde tahsil edilmesi		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞ.	10.000	
671 ÖNCEKİ DÖNEM GELİR VE KARLARI	10.000	
Tahsil edilen şüpheli alacağa ilişkin karşılığın kapatılması		
689 DİĞER OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARAR	30.000	
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	30.000	
Alacağın değersiz hale dönüşmesi		

4. ŞÜPHELİ VE DEĞERSİZ ALACAKLARIN FİRMA DEĞERİNE ETKİSİ İLE İLGİLİ ÖRNEK UYGULAMA

Aşağıdaki örnek, BIST 30’da yer alan bir gıda firmasının toplam alacakları, 10.000.000 TL, bu işletme 800.000 TL’lik alacağı için icra takibi başlatmış ve alacaklarını şüpheli hale getirmiş ve tamamı için karşılık ayırmıştır. Ayrıca işletmenin 200.000 TL’lik alacağı değersiz alacak haline gelmiştir. Söz konusu işletmenin firma değeri 30.000.000 TL’dir.

Burada işletmenin 800.000 TL’lik alacağı şüpheli duruma düşmüş ve bu alacağın tamamı için karşılık ayırmıştır. Bu alacak ticari alacaklar içinde - (eksi) olarak gözükeceği için işletmenin varlıkları 800.000 TL azalacaktır. Aynı zamanda gider olarak gösterilip, gelir tablosu hesaplarına yansıtıldığından zarar olacaktır. Bu zararda bilançoya yansıdığı için özkaynaklar da aynı tutarda azalacaktır. 200.000 TL’lik değersiz alacak da aynı şekilde varlıkları ve özkaynakları azaltacaktır. Dolayısıyla işletmenin firma değerinde 1.000.000 TL azalış meydana gelecektir. Bu azalışta işletmenin firma değerini $0,03$ ($1.000.000/30.000.000$) azaltacaktır.

Firma değerinde 1.000.000 TL’lik bir azalma, firmanın piyasa değerini %3 oranında düşürmektedir. Bu, yatırımcıların ve kredi sağlayıcıların firma üzerindeki güvenini sarsabilecek önemli bir faktördür. Şüpheli ve değersiz alacakların artması, firmanın risk primini yükseltir ve borçlanma maliyetlerini artırabilir.

Şüpheli ve değersiz alacaklar, firmaların finansal tablolarında dikkatle izlenmesi gereken kritik unsurlardır. Bu örnekte görüldüğü gibi, şüpheli ve değersiz alacaklar firma değerini doğrudan etkileyebilmekte ve bu durum, firmanın uzun vadeli finansal sağlığını tehlikeye sokabilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada görüldüğü gibi firmaların mali yapısını ve finansal sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyebilecek önemli faktörler arasında şüpheli ve değersiz alacakların yer almaktadır. Çalışmada, özellikle kredili satışlar yoluyla ticari alacakların artırılmasının, bu alacakların etkin bir şekilde yönetilmediği takdirde, firmanın mali tablolarına negatif etkiler yapabileceği

vurgulanmaktadır. Şüpheli ve değersiz alacaklar, firmaların ticari faaliyetleri sürecinde karşılaşılabileceği finansal risklerin başında gelmektedir. Bu alacaklar, firmanın nakit akışını bozarak likidite sorunlarına yol açabilir ve bunun sonucunda firma değerinin düşmesine neden olabilir. Özellikle tahsil edilemeyen alacakların, bilançoda negatif bir değer olarak gözükmeleri ve özkaynakları azaltması, firmaların finansal dengelerini ciddi anlamda sarsabilir. Bu durum, yatırımcıların ve kredi sağlayıcılarının firmaya olan güvenini zedeleyebilir ve firmanın kredi maliyetlerini artırabilir.

Etkili bir alacak yönetimi, firmaların uzun vadeli finansal istikrarını koruyabilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Şirketlerin, ticari alacaklarındaki riskleri en aza indirmek için proaktif bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir. Alacakların düzenli olarak takip edilmesi, tahsil edilemeyen alacaklar için zamanında hukuki yollara başvurulması ve karşılık ayrılması, bu süreçte kilit rol oynamaktadır. Örnek uygulamada, BIST 30’da yer alan bir firmanın finansal yapısındaki bozulmaların, şüpheli ve değersiz alacakların etkisiyle nasıl gerçekleştiği gösterilmiştir. Bu firma, toplam alacaklarının büyük bir kısmını tahsil edemediği için mali tablolarında önemli kayıplar yaşamıştır. Firmanın varlıklarındaki ve özkaynaklarındaki azalma, doğrudan firma değerini olumsuz etkilemiştir. Bu da firmanın piyasa değerinin %3 oranında düşmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, şüpheli ve değersiz alacakların firma değeri üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir. İşletmelerin, bu tür alacakların yaratabileceği risklere karşı daha etkin bir yönetim stratejisi benimsemeleri gerekmektedir. Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması, mali tabloların güvenilirliğini artırmak ve firmanın uzun vadeli finansal sağlığını korumak için önemli bir muhasebe uygulamasıdır. Ayrıca, yatırımcıların ve kredi sağlayıcılarının firmaya olan güvenini sürdürmek adına, bu alacakların düzenli olarak takip edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, A. Ve Yalçiner, K. (2008). *İşletme Sermayesi Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayram, Salih (2015), “Şüpheli, Değersiz Ve Vazgeçilen Alacakların Değerlemesi Ve Muhasebeleştirilmesi”. Vergi Dünyası, Sayı 412, Aralık, S.19-29.
- Ceylan, A. Ve Korkmaz, T. (2018). *Finansal Yönetim Temel Konular*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Çabuk, A. Ve Lazol, İ. (2016). *Mali Tablolar Analizi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çelik, Bekir - Güven , Fatih (2013). “Şüpheli Ticari Alacaklar Müessesinde Özellik Arz Eden Bazı Hususlar” Vergi Dünyası, Sayı 381, Mayıs, Ss. 61-74.
- Dayı, F. (2019). Vadesi Geçen Ticari Alacakların Net Kâra Etkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 9(2), 467-486.
- Diri,Mehmet. Şüpheli, Değersiz Ve Vazgeçilen Alacakların Değerlemesi Ve Muhasebeleştirilmesi. Sayı 171, Vergi Raporu Dergisi. Aralık 2013.
- Fidan, M. M. (2019). Ticari Alacaklarda Değer Düşüklüğü–TFRS 9 Finansal Araçlar Standardının Basit Yaklaşımı Ve Vergi Usul Kanunu Karşılaştırılması. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (81), 37-58.
- Türkmen, Fisun - Gülhan, Nadir (2016), “Yargı Kararı İncelemesi: Şüpheli Alacaklarda Teminat Kavramının Mahiyeti” Vergi Dünyası, Sayı 419, Temmuz, Ss.134-142.
- Gelir İdaresi Başkanlığı 23.08.2011 Tarih Ve B.07.1.GİB.4.16.17.02-VUK-1 1-25-183 Sayılı Özelgesi
- Gerasimenko, A. (2012), *Finansovaya Otchetnost Dlya Rukovoditeley İ Nachinayushchikh Spetsialistov [Financial Reporting For Managers And Young Professionals]*. Moscow: Alpina Publishers. P434
- Janarius, T. (2013). Evaluating The Efficiency Of Accounting Recording For Doubtful And Bad Debts: Case Study: Unity Cooperative Society (Unics) Cameroon. Compared To Nordea Bank Finland.
- KOÇ, Yüksel; Şüpheli, Değersiz Ve Vazgeçilen Alacakların Değerlemesi, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 352, Aralık 2010
- Özyer, Mehmet Ali(2014) *Açıklama Ve Örneklerle Vergi Usul Kanunu Uygulaması*, Ankara : Maliye Hesap Uzmanları Derneği

- Pamuk, İsmail. Gller, Ezel. Alacaklarda Amortisman, Vergi Raporu Dergisi. Sayı 147, Aralık 2011
- RUTBİL, Ali; Şüpheli, Değersiz Ve Vazgeçilen Alacakların Değerlemesi, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 376, Aralık 2012
- Sigidov, Y. I., Korovina, M. A., Trubilin, A. I., Govdya, V. V., & Vasilieva, N. K. (2016). Creation Of Provision For Doubtful Debts. *International Journal Of Economics And Financial Issues*, 6(4), 1542-1549
- Subramanyam, K. R., - Wild, John. J. (2009), Financial Statement Analysis, McGraw-Hill Singapore.
- UFUK, Mehmet Tahir; Şüpheli Alacakların Değerlemesi Ve Muhasebeleştirilmesi, Yaklaşım Dergisi, Sayı 236, Ağustos 2012
- Vergi Usul Kanunu(1961) T.C Resmi Gazete,1073,10 Ocak 1961.
- Wood & Sangster (2009). Business Accounting Vol 1, Business Accounting Vol 2
- Wood & Sangster (2010). Business Accounting Vol 1, Business Accounting Vol 2
- Yücel, M. (2011). Vergi Usul Kanunu'na Göre Değersiz Alacaklar, Değersiz Alacak Yoluyla Gider Yazabilme Koşulları, zellik Arzeden Hususlar Ve Muhasebeleştirilmesi. *Çözüm*, 247.
- Zetocha, D. H. (1984). *Accounts Receivable Management For Business Firms, Part 1. Managing Accounts Receivable*. North Dakota State University Serials Department Library Publish: North Dakota.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK İKİLEMİ (SECURITY DILEMMA)

Doç. Dr. Mehmet Murat PAYAM

Adıyaman Üniversitesi

Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü

mpayam@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5638-7414>

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanlarda veya devletlerde güvenlik algısındaki yaşanan gelişim, dönüşüm ve değişimlere rağmen, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininin en köklü kavramlarından biri olan ve “silahlanma yarışı”nı ifade eden Güvenlik İkilemi (Baysal, 2021) değişmeyen bir gerçek olarak dünya politikasında hala geçerliliğini sürdürmektedir. Ne insanlar ne de devletler, kendi çıkarlarından vazgeçmemiş/vazgeçmeyecekler ve kendine yönelik tehditlerden kopamamış ve kopmayacaklardır. Dolayısıyla insanlar ve devletler arasında güvenlik ikilemi sürekli var olacaktır. Çünkü hem insanlar hem de devletler açısından güvenliklerinin sağlanması öncelikli amaçları arasında yer almaktadır.

Günümüzde güvenlik/güvensizlik kavramlarını anlamada ve açıklamada (Çelikpala, 2019), ulusal/uluslararası siyaset hakkında açıklama yapma ve öngörüler hakkında bilgi edinmede, karar-alıcıların, güvenlik sorunlarını nasıl çözebilecekleri noktasında farklı seçenekleri değerlendirmelerinde, Uİ öğrencilerinin “farklı güvenlik politikalarını ve bu politikaların sonuçlarını karşılaştırmalı olarak analiz” (Bilgiç, 2011: 124) etmelerinde ve güvenlik bağlamında geçmişte yaşanan olayları ve hâlihazırdaki güncel politik olayları açıklamada güvenlik ikilemi teorisini etraflıca irdelemek çok önem arz etmektedir.

Bu amaçla bu çalışmada ilk olarak, güvenlik ikilemi teorisini ortaya atan kişi ve bu teoriyi geliştiren diğer önemli temsilcilerden bahsedilecektir. Daha sonra, bu teorinin temel kavramları, varsayımları ve ilkeleri irdelenip bu teorinin diğer teoriler ile ilişkisi ele alınacaktır. Son olarak ise, bu teorinin gelişimi ve bu teoriye yönelik eleştiriler değerlendirildikten sonra bu teorinin yansımalarını içeren ulusal/uluslararası düzeyde yaşanmış olaylardan örnekler verilecektir.

1. GÜVENLİK İKİLEMİ TEORİSİ

Güvenlik İkilemi kavramı, ilk kez 1950’de Herz tarafından “*Idealist Enternasyonalizm ve Güvenlik İkilemi*” adlı makalede ele alınmıştır (Herz, 2003: 412). “Soğuk savaşta korku ve silahlanma arasındaki bağlantıyı yorumlamak için” (Brauch, 2012: 194) kullanılan güvenlik ikilemi kavramı, karar alma süreçlerini açıklama bağlamında (Çelikpala, 2019) UI literatürüne ise yine Herz’in “*Politik Realizm ve Politik İdealizm*” (1951) kitabıyla girmiştir (Birdişli, 2017: 199). İnsanların, grupların veya liderlerinin “güvenlik ikilemi” olarak adlandırılabilirler durum, Herz tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır (Herz, 1950: 157):

“Anarşik bir toplumda yaşayan gruplar ya da bireyler, diğer gruplar veya bireyler tarafından saldırıya uğramaktan/maruz kalmaktan, egemenlik altına alınmaktan ve yok edilmekten korunmalarından endişe duyarlar. Böyle bir saldırıdan korunmak için çabalarken, başkalarının gücünün etkisinden kaçmak için giderek daha fazla güç elde etmeye yönlendirilirler. Bu da diğerlerini daha güvensiz hale getirir ve onları en kötüsüne hazırlanmaya zorlar. Böyle rakip birimler dünyasında, hiç kimse kendini tamamen güvende hissedemeyeceğinden, güç rekabeti başlar ve güvenlik ve güç birikimi kısır döngüsü devam eder”.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak kısaca güvenlik ikilemi, herhangi bir devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla politikalar üretmesi, bu politikaların diğer devlet(ler) tarafından güvensizlik kaynağı olarak algılanmasıyla bu devlet(ler)in karşı politikalar üretmesi ve bunun sonucunda oluşan genel güvensizlik (Bilgiç, 2011: 130) durumu olarak anlaşılabilir. Bu

bağlamda, devlet(ler) açısından güvenlik ikileminin mantığını Butterfield’in “öldür veya öl ve ya ilk sen saldır ya da onlar sana saldırır” (Butterfield, 1951) betimlemesinde veya Herz’in “öldür ya da yok ol, ya önce saldır ya da yok olma riskini göze al” (Herz, 1951: 3) söyleminde görmek mümkündür. Herz, Butterfield’in değindiği Hobbesvari korkuya, “güvenlik ikilemi adını vermiş” ve “Butterfield’den farklı olarak güvenlik ikileminin kaynağını, uluslararası politikanın anarşik yapısında” (Herz, 1950: 158) görmüştür. Özetle, devlet(ler) sürekli olarak başkalarının kendi(leri)ne zarar verebileceği korkusuyla yaşarlar ve kendi(leri)ni korumaya yönelik önlemler alırlar. Diğer yandan, başka devletler de aynı korkuyu yaşadığından, bir devletin almış olduğu önlem diğer devletler için tehdit niteliğinde algılanır. Bu durum ise sürekli bir güvensizlik ve silahlanma yarışına sebep olacağı için devletleri çatışmaya veya savaşa sürükler (Akt., Bilgiç, 2011: 124-125).

Collins, güvenlik ikileminin dört özelliği olarak; “1) niyetlerin belirsizliği, 2) uygun politikaların olmaması, 3) diğerlerinin güvenliğinin azalması ve 4) herkesin güvenliğinin azalmasını” (Collins, 1997: 11-15) sıralamıştır. Fakat genel olarak, (belirsizliğe, korkuya ve hayatta kalma veya güvenlik için kendi kendine yardım ihtiyacına yol açan) anarşi, her iki tarafta da kötü niyet eksikliği ve (saldırı yetenekleri dâhil) bir miktar güç birikimi (Tang, 2011: 514) güvenlik ikileminin oluşması için gerekli koşullar olarak görülmektedir. Bununla birlikte, Jervis “savunma amaçlı olarak görülen eylemlerin amaçlanmayan ve istenmeyen sonuçlarının, güvenlik ikilemini oluşturacağını” (Jervis, 1976: 66) iddia eder. Diğer yandan, güvenlik ikileminin “askeri kabiliyetlerin şiddeti ve yıkıcı gücü, uluslararası anarşinin doğası ve çıkarımları, kimlik ve çıkar politikaları ve tehdit hissi olmak üzere dört faktör arasındaki karmaşık oyunun bir sonucu” (Butfoy, 1997: 45) olduğu da belirtilmektedir.

Bu açıdan güvenlik ikilemi, herhangi “bir devletin kendi güvenliğini artırmak için aldığı tedbirlerin, genellikle diğer devletlerin güvenliğini azaltan bir durumu” (Mearsheimer, 2001: 36) ifade etmesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda güvenlik ikilemi, herhangi “bir devletin algıladığı tehdide karşı kendini korumak için aldığı güçlü önlemlerin, diğer devlet tarafından artırılmış kapasite ya da saldırı emaresi olarak yorumlanmasından dolayı genellikle tehdit olarak algılanması” (Stern, 1989: 7; Çelikpala, 2019) şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer bir anlatımla, “soğuk savaş konjonktüründe devletlerin nükleer ve konvansiyonel silahlanma pratiğini özetleyen güvenlik ikilemine göre, bir devletin güvenliğini sağlamaya yönelik davranışları,

mevcut ya da potansiyel düşmanlarının güvenliğini tehdit etmekte ve bu aktörleri tehlikeye sokmaktadır” (Arı, 2004: 198).

2. TEORİNİN DİĞER TEORİLERLE İLİŞKİSİ

Uluslararası güvenlik bağlamında güvenlik ikileminin, diğer teoriler ile önemli ilişkileri vardır. Dolayısıyla soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan güvenlik ikilemini, o dönemde revaçta olan teorilerle birlikte düşünmek gerekir. Bu açıdan realist düşüncenin öğelerini yansıtan ve devlet merkezli bir kavram olarak üretilen güvenlik ikileminin (Bilgiç, 2011: 125; Yorulmaz, 2014: 57), realizm, neo-realizm, neo-liberalizm ile ilişkili olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş yıllarında hâkim olan neo-realizm ve neo-liberalizm’e göre, uluslararası sistemin “anarşik” bir yapısı vardır. Güvenlik ikilemi de bu anarşik yapının, uluslararası sistemde silahlanma yarışına neden olduğunu ileri sürer (Baysal, 2021; Çelikpala, 2019). Herz de, “güvenlik ikilemini ortaya çıkartan faktörün, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı olduğunu” (Herz, 1951: 3) savunur. Güvenlik adına yapılan her bir eylem, diğer taraf için güvensizliğe yol açmıştır. Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı, devletler arasında güvenlik ikilemine neden olmaktadır.

Aynı zamanda güvenlik ikilemi, klasik realizm ve modern çeşitleri olan saldırgan-savunmacı gerçekçiliğin temel taşı olarak görülmektedir. Nitekim “klasik realizm ve varyantları genelde hayatta kalma, devletçilik ve kendi kendine yardım gibi temel inançları paylaşırlar” (Dunne ve Schmidt, 2008). Saldırgan-savunmacı gerçekçilik, “anarşik yapı içerisinde güvenlik ikilemi ve silahlanma yarışının önüne geçilmesi hususunda karamsar bir yapıya sahiptir” (Baysal, 2021). Jervis’in saldırma-savunma teorisi, “güvenlik ikileminin yoğunluğuna karar vermeye” yardımcı olur. Jervis’in Sarmal modeli, “devletlerin birbirinden korktuğunu” varsayarken, Huth’un caydırıcılık modeli ise, “devletlerin açgözlü olduğu” inancına dayanmaktadır (Reiter, 2003).

Güvenlik ikilemi ve silahlanma yarışı konusu, Oyun Teorisinde en çok kullanılan “geyik avı” ve “mahkûmun ikilemi” modelleri ile çalışılmıştır (Baysal, 2021). Diğer taraftan Wendt’in, konstrüktivist güvenlik yaklaşımı ile güvenlik ikilemini yeniden inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Wendt güvenlik ikilemini, “devletlerin birbirlerinin çıkarları ve niyetleri üzerine inşa ettikleri inter-sübjektif algılama ve kabullerin sosyal yapısı” (Wendt, 1995) olarak açıklar.

3. TEORİNİN GELİŞİMİ

Dünyada yaşanan çeşitli çatışmaları açıklamak için kullanılan güvenlik ikilemi, zaman içinde Jervis, Kauffman, Posen, Roe, Tang, Boot, Wheeler vb. tarafından geliştirilmiş, eleştirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Uİ disiplininde gelişen ve derinleşen yeni güvenlik anlayışları ışığında güvenlik ikileminin tarihsel gelişimi ve değişimi, soğuk savaş dönemi, soğuk savaş sonrası dönem ve teorinin yeniden tanımlandığı dönem olmak üzere üç başlıkta tartışılacaktır.

3.1. Soğuk Savaş Dönemi

Butterfield, Herz ve Jervis vb. isimlerin yer aldığı ve geleneksel güvenlik ikilemi olarak adlandırılabilen bu dönemde, teorinin silahlanma yarışı ve güç ve ittifakların oluşturulmasının açıklanmasına odaklandığı (Çelikpala, 2019) söylenebilir. Bu dönem temsilcilerinin çalışmalarından yola çıkılarak güvenlik ikileminin temel prensipleri, aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. “Yapısal olan güvenlik ikileminin nihai kaynağı, uluslararası sistemin anarşik doğasıdır.
2. Anarşik yapı, devletlerin niyetlerindeki belirsizliğe ve tarafların birbirlerine zarar vereceğinden duyulan korkuya yol açar. Yani her bir devlet, diğerinin daha da güçleneceğinden korkar.
3. Devletlerin güvenlik ikileminden kaçmak için kendi başının çaresine baktığı bir sistemde başvuru araçları güç mücadelesi döngüsünün ortaya çıkmasına yol açar ve böylelikle güvenlik ikilemi ortaya çıkar.
4. Ortaya çıkan bu döngü aktörlerin daha güvenli olmasından ziyade, çabaların boşa çıkarak durumun trajik hal almasına neden olur ve bu durum çatışmalara ve savaşa yol açabilir.
5. Yanlış anlama, milliyetçilik vb. sosyal-psikolojik ve teknoloji, coğrafya vb. fiziksel faktörlerin tetikleyebileceği güvenlik ikilemi, kendi kendini güçlendiren bir kısır döngüye dönüşür” (Tang, 2011: 514; Ersoy, 2016: 33-34).

3.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Dünyadaki yeni güvenlik sorunları ve Uİ alanındaki güvenlik perspektiflerinin gelişmesi ile birlikte, güvenlik ikileminin yorumlanmasında değişikliklere gidildiği, ‘güvensizlik ikilemi’, ‘toplumsal güvenlik ikilemleri’, ‘kimlik arayışı’ vb. kavramların güvenlik ikileminin kullanım alanını genişlettiği (Çelikipala, 2019) ve kavramın zenginleştirildiği dönem soğuk savaş sonrası dönemdir. Kauffman (1996), Posen (1993), Roe (2000) vb. araştırmacılar tarafından bu dönemde güvenlik ikileminin, toplumsal güvenlik temel alınarak etnik-dini çatışmalar ve toplumsal güvenlik ikilemi bağlamında incelendiği görülmektedir. Diğer bir anlatımla, bu dönemde güvenlik ikilemi, devlet merkezilikten bağımsız olarak toplumsal güvenlik ikilemi kapsamında değerlendirilip “kültürel veya etnik-milliyetçi projeler yoluyla bir grubun kendi kimliğini güvence altına almak istemesinin, diğer gruplarda yarattığı tepkiler ve bunun sonucunda bütün grupların daha az güvenliğe sahip olması” (Roe, 2005: 73) kapsamında ele alınmıştır.

Bu bağlamda bu dönemde, devletler üzerinde çalışmalar devam etmekle birlikte Uİ disiplininde yaygınlaşan toplumsal güvenlik, kimlik, etnik güvenlik vb. yeni kavramlarla güvenlik ikilemi çalışmalarının desteklendiği görülmektedir. Bu dönemdeki çalışmalar, güvenlik ikileminin temel varsayımlarını, ikilemin ortaya konuş biçimini, sürecin işleyişi ve sonuçlarını sorgulamaktan çok, güvenlik ikileminin günün koşulları göz önüne alınarak güncellenmesidir. Bu çalışmaların ortak noktasında birim olarak devletin yerine, toplumun (etnik ve dini sosyal grupların) koyulduğu görülmektedir (Bilgiç, 2011: 126-128; Yorulmaz, 2014: 61).

Dolayısıyla, soğuk savaş sonrası dönemde etnik ve dini çatışmaların başlaması, güvenlik ikileminin bu konular temelinde ele alınarak çalışılmasına sebebiyet vermiştir. Yani, güvenliğin referans nesnesinin devletten ziyade, kurumlar, bireyler ve gruplara odaklanmasından dolayı bu dönemde güvenlik ikileminin, geleneksel devlet egemenliği kaygısından daha çok genelde etnik ve dini kimliğe dayalı çatışmalara uyarlanarak çalışıldığı görülmektedir. Özetle, soğuk savaş sonrası dönemde güvenlik ikileminin, devlet odaklı anlayışın dışına çıkartılarak aşağıda değinileceği üzere kimlik, etnik güvenlik, toplumsal güvenlik vb. kavramlarla beslenerek geliştirildiği gözlenmektedir.

3.2.1. Etnik Güvenlik İkilemi

Posen, devletin veya imparatorluk düzeninin bozulduğu durumlarda veya toplumlarda etnik, dini ya da kültürel grupların daha az uyum içerisinde olduğu sonucuna varmış ve Rusya-Ukrayna, Sırp-Hırvat vb. etnik unsurların algıladığı tehdidin oluşturduğu güvenlik ikilemini, “yoğun güvenlik ikilemi” olarak adlandırmıştır (Posen, 1993: 28). Yani bir devlette etkin bir hükümetin olmaması o toplumdaki etnik ve dini bazı grupları, kendi güvenliklerini sağlamaya zorladığı iddia edilmektedir. Diğer bir anlatımla, Sırpların kendi güvenliği için yaptığı eylemler, Hırvatlarda bir tepkiye neden olmaktadır. Hırvatlar, bunun sonucunda kendilerini daha güvensiz hissetmeye başlar ve bu durum, güvenlik ikilemine yol açar. Posen’e göre etnik çatışmalar bağlamında güvenlik ikilemi, aşağıdaki aşamaları izleyerek ortaya çıkar:

1. “Taraflar diğerlerinin yeniden ortaya çıkan kimliklerini saldırgan davranışlar olarak tanımlar,
2. Taraflarda saldırının savunmaya göre daha avantajlı olduğu düşüncesi hâkim olur,
3. Taraflar, insan ve ekonomik kaynaklar, ülkenin zenginliğine ve askeri varlıklarına erişim, dış müttefiklere ve olası dış düşmanlara erişim vb. durumlarda eşit derecede güç değildir,
4. Tüm bu anarşi durumunda küçük fanatik gruplar kısa süre sonra sahneye çıkar” (Posen, 1993: 35-36) ve çatışma baş gösterir.

Her ne kadar geleneksel güvenlik ikilemi, devletler arasındaki çatışmanın doğasını açıklamaya çalışsa da güvenlik ikileminin, toplumsal güvenlik ikilemi adıyla toplumlar arasındaki çatışmayı açıklamada da kullanıldığı görülmektedir.

3.2.2. Toplumsal Güvenlik İkilemi

1980’li yıllardan itibaren güvenlik kavramının, içeriğinin genişlediği ve derinleştiği (Buzan ve Hansen, 2009) ve güvenliğin referans nesnesinin devlet ile birlikte, kurumlar, bireyler ve toplumları da kapsayacak şekilde değiştiği söylenebilir. Bu bağlamda toplumsal güvenlik, devletin güvenliği anlamına gelmemektedir. Buna göre güvenliğin referans nesnesi, devlet değil toplumdur. Bu açıdan toplumsal güvenlik, bir toplumun geleneksel dil, kültür, dernek, dini ve milli kimlik ve gelenek kalıplarının evrim için kabul edilebilir koşullar ve olası ya da gerçek tehditler altında varlığını sürdürme yeteneği ile ilgilidir. Diğer

bir anlatımla toplumsal güvenlik, toplumların kimlik terimlerinde bir tehdit algıladığı durumlarla ilgilidir (Wæver, 1993: 23, Roe, 2005: 48). Toplumsal güvenliğin referans nesnesi devlet değil, kimliktir. Bu yüzden toplumsal kimlik tehlikeye atıldığında toplumsal güvenlik tehdit edilmiş olur.

Dolayısıyla burada güvenlik ikileminin, devletler arası çatışmaları açıklamaktan, toplumlar arası çatışmaları açıklamaya doğru genişlediği söylenebilir. Bu bağlamda, Roe devletler düzeyinde kullanılan güvenlik ikilemini, toplumsal güvenlik ile birleştirerek kimlik düzeyinde yeniden ele alıp toplumsal güvenlik ikilemi kavramını ortaya koymuştur. Yani Roe'ya göre, “bir toplumsal grubun kendi toplumsal/kimlik güvenliğini sağlamak için aldığı tedbirler neticesinde, diğer bir toplumda güvensizlik düşüncesi oluşuyorsa, toplumsal güvenlik ikilemi söz konusudur” (Roe, 1999: 194). Toplumsal güvenlik ikilemi, bir toplumda herhangi bir etnik veya dini kimliğin ön plana çıkarılması veya savunulması sürecinde yapılan eylemlerin farklı etnik veya dini kimliğe sahip diğer toplumlar tarafından tehdit olarak algılanması ve bu durumun çatışmaya yol açması şeklinde özetlenebilir. Kısaca, geleneksel güvenlik ikileminde devlet, toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlığa vurgu yapılırken, toplumsal güvenlik ikileminde toplumsal gruplar, kültür ve “kimlik” daha önemlidir (Roe, 2005).

3.2.3. Karma Güvenlik İkilemi

Geleneksel güvenlik ikilemi, “karma güvenlik ikilemi” adı altında Vinci ve Posen tarafından devlet dışı silahlı aktörlere uygulanmış ve yeniden yorumlanmıştır. Güvenlik ikileminin, Posen ve diğerleri tarafından birbirleriyle ilişkili yerli silahlı gruplara uygulandığını belirten Vinci, güvenlik ikilemine dış devletler ve yerel olmayan silahlı grupların da dâhil olabileceğini dolayısıyla devletler ve silahlı gruplar veya silahlı gruplar ve devlet sınırlarının ötesinde bulunan diğer silahlı gruplar arasında bir “karma güvenlik ikilemi” durumu olabileceğini ifade eder (Vinci, 2008: 310).

Posen, çatışmalara katılma, hayatta kalma ve güvenlik arayışının, devlet dışı silahlı aktörler için de geçerli olduğunu ve bunların da potansiyel bir güvenlik ikilemi yaşayabileceğini belirtir. Jervis ve Snyder'a göre “güvenlik ikilemi, devletlerin algılamalarında olduğu gibi devlet dışı silahlı aktörlerin yaklaşımında da olabilir” (Jervis ve Snyder, 1999: 19). Dolayısıyla, “devletler için geçerli olan güvenlik ikileminin benzeri, devlet dışı silahlı aktörler için de

geçerlidir. Devlet dışı silahlı aktörlerin ve devletlerin bir arada bulunduğu bu doğal ortamda karma güvenlik ikilemi” (Özcan, 2020: 239) söz konusudur.

Tablo 1. Güvenlik İkilemi Örnekleri

Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik İkilemi: ABD-SSCB, Türkiye-Yunanistan
Etnik Güvenlik İkilemi: Rusya-Ukrayna, Sırp-Hırvatlar, Azeri-Ermeni
Toplumsal Güvenlik İkilemi: Rumenler-Macarlar, İsrail-Filistin (Yahudi-Arap)
Karma Güvenlik İkilemi: Somali-Etiyopya, Arabistan-İran, Suriye (YPG-DEAŞ)

3.3. Teorinin Yeniden Tanımlandığı Dönem

Son zamanlarda güvenlik ikileminin, yeniden tanımlandığı, dönüştürüldüğü ve değiştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda güvenlik ikilemine “farklı güvenlik anlayışları ve eylemleri eklenmiş ve korku, düzen, güven vb. kavramlar farklı ve güncel bakış açılarıyla sorunsallaştırılarak incelenmeye” (Çelikpala, 2019) başlanmıştır.

Bu dönemde güvenlik ikilemi, Booth ve Wheeler tarafından iki aşamada ele alınarak yeniden incelenmiştir. Güvenlik ikilemi, devletler ve diğer aktörler arasındaki ilişkilerde, karar vericileri aralarında seçim yapmaya zorlayan iki ilgili ikilemden oluşan iki seviyeli bir stratejik açmazdır. Birinci düzey, başkalarının güdülerini, niyetlerini ve yetenekleri hakkında bir “yorumlama ikilemi”nden oluşur. Burada karar alıcılar, askeri gelişmelerin yalnızca savunma amaçlı mı yoksa kendini koruma amaçlı mı yoksa saldırı amaçlı mı olduğuna karar vermelidir. İkinci düzey, yanıt vermenin en rasyonel yolu hakkında bir “karşılık ikilemi”nden oluşur. Burada karar alıcıların diplomatik yollarla mı yoksa askeri yollarla mı diğerine nasıl tepki vereceklerini belirlemeleri gerekir. Liderler, karşılıklı düşmanlık sarmalı yaratacak şekilde karşılık verme ikilemini çözdüklerinde, ikisi de istemediğinde, güvenlik paradoksu denilen bir durum gelişecektir (Booth ve Wheeler, 2008).

Booth ve Wheeler’a göre, güvenliği elde etme uğraşının daha çok güvensizlikle sonuçlanması durumu, bir güvenlik ikilemi olmayıp, klasik

güvenlik ikilemi diye tanımlanan durum, aslında bir güvenlik paradoksudur. Bu bağlamda güvenlik paradoksu, “iki veya daha fazla aktörün, yalnızca kendi güvenliklerini iyileştirmeye çalışarak, sözleri veya eylemleriyle karşılıklı gerilimi artırarak her yerde daha az güvenlikle sonuçlanan bir durum” (Booth ve Wheeler, 2008: 9) olarak tanımlanmaktadır. Booth ve Wheeler tarafından güvenlik paradokslarının, “güvenlik ikilemi duyarlılığı” ile aşılabileceği iddia edilmektedir.

4. TEORİYE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Kapsamı ve Uİ disiplindeki diğer teoriler ile tutarlı olması güvenlik ikileminin güçlü yönlerinden biri olarak görülebilir. Güvenlik ikileminde ele alınan korku, bazı durumlar da yararlı olabilir. Nitekim Mitzen’e göre “bazı durumlarda güvenlik ikilemi içinde olmak, devletlerin varlıklarını tanımlıyor olabilir” (Mitzen, 2006: 354). Jervis’e göre, “dünya anarşik olduğu için, bir devlet savunma amaçlı olarak askeri kabiliyetini arttırabilir. Aynı zamanda güvenlik ikilemi, devletleri yeni ittifaklar kurmaya veya mevcut ittifakları güçlendirmeye zorlayabilir” (Jervis, 1978) ve devletler arasında gerçek bir işbirliği oluşabilir. Yani güvenlik ikilemi, savunma amaçlı olarak devletlerin dışa bağımlı olmadan yerli savunma sanayilerini geliştirmelerine ve farklı ittifaklara katılmalarına sebebiyet verebilir. Bununla birlikte güvenlik ikileminde, “bir devletin kendi güvenliği için aldığı önlemler, diğer devlet tarafından güvenlik tehdidi olarak algılandığından güvenlik ikilemi, güç yarışına giren her taraf için de olumsuzdur” (Bilgiç, 2011: 124-125).

Neoliberalere göre, devletler arasında güvenlik ikilemine neden olan iletişim eksikliği ortadan kaldırılır ve devletler arasında etkin bir iletişim kurulursa güvenlik ikileminin üstesinden gelinebilir. Neorealistler ise, güvenlik ikileminin devletler arasındaki iletişim sorunundan değil, daha kapsamlı bir güven ve belirsizlik sorunundan kaynaklandığını belirtirler (Baysal, 2021). Diğer taraftan Wendt’e göre, anarşi güvenlik ikileminin temel nedeni olmayıp, anarşi devletler tarafından inşa edilir. Bu bağlamda, güvenlik ikileminin ortaya çıkıp çıkmayacağını belirleyecek olan, devletlerin etkileşimlerinden elde ettikleri algılardır (Wendt, 1992: 407). Mitzen ise, “güvenlik ikileminin rasyonalist güvenlik arayışından ziyade ontolojik güvenlik arayışından kaynaklanabileceğini ve sürdürülebileceğini” (Mitzen, 2006) savunmaktadır.

Güvenlik ikileminin neden olduğu silahlanma yarışı son bulmayacağı ve aktörler açısından yüksek maliyetlere sebep olacağı için, “güvenlik ikilemi sonsuz sürdürülebilir değildir. Fakat bu rekabete kısa sürede son vermenin bir yolu, taraflar arasında kurulacak olan işbirliğinden geçmektedir” (Birdişi, 2017: 199). Bu bağlamda devletler arasındaki işbirliği ve güveni etkili iletişim yoluyla arttırmak güvenlik ikileminin üstesinden gelmeye yardımcı olabilir. Bilgiç teorini yeniden tanımlandığı dönemde “güven” kavramının, güvenlik ikilemlerinin aşılması için önerildiğini (Bilgiç, 2011: 123) ifade etmektedir.

Diğer yandan, “güvensizlik ikilemi”nden bahseden Job (1992: 93) ve “liberal değer ikilemi” kavramını öne süren Sorensen (2007) vb. yazarların, güvenlik ikilemi kavramının uluslararası politikadaki güvenlik sorunlarını doğru bir şekilde yansıtmadığını ileri sürerek büyük ölçüde güvenlik ikilemini reddettikleri görülmektedir. Bununla birlikte, “devletler arasındaki güvensizlik mantıklarının devlet-dışı düzeyde nasıl uygulanacağı, dünya politikasındaki belirsizliğin farklı kaynaklarının neler olabileceği vb. sorular hala cevapsızdır” (Çelikpala, 2019).

SONUÇ

Kısaca güvenlik ikilemi, bir aktörün kendi güvenliğini arttırmak adına yaptığı eylemlerin diğerleri tarafından güvensizlik durumu olarak algılanması sonucunda ortaya çıkar. Güvenlik ikilemi, zamanla geliştirilmiş, zenginleştirilmiş ve dönüştürülmüştür. Soğuk savaş döneminde güvenlik ikilemi, o döneme özgü güvenlik anlayışıyla yorumlanmıştır. Sonrasında çeşitlenen yeni güvenlik sorunları ile soğuk savaş sonrası dönemde güvenlik ikilemi, yeni güvenlik anlayışlarıyla birlikte geliştirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Son dönemde ise güvenlik ikileminin, dönüştürüldüğü ve yeniden tanımlandığı görülmektedir.

Wheeler ve Booth güvenlik ikilemlerini “güvenlik paradoksu” olarak adlandırmıştır. Jervis, güvenlik ikileminin ortadan kaldırılamayacağını, ancak iyileştirilebileceğini (Jervis, 1982: 361) ileri sürmektedir. Booth ve Wheeler’in vurguladığı “güven” ve Neoliberallerin vurguladığı “uluslararası iş birliği ve iletişim” ile güvenlik ikilemlerinin üstesinden gelebilmenin yolları daha derinlemesine incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Baysal, B. (2021). “Güvenlik İkilemi ve Silahlanma Yarışı”, *C4 Defense*, Sayı 93, Ocak 2021. <https://www.c4defence.com/3d-flip-book/93-sayi/>
- Bilgiç, A. (2011). “Güvenlik İkilemi”ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”, *Uluslararası İlişkiler*, 8, 29, (2011).
- Birdişli, F. (2017). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Booth, K. ve Wheeler, N. (2008). *The Security Dilemma: Fear, Cooperation, and Trust in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Booth, K. ve Wheeler, N. J. (2008). “Rethinking the Security Dilemma”. In P. D. Williams (Ed.), *Security Studies: An Introduction*. Taylor & Francis, 2008, 131-150.
- Brauch, H. G. (2012). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Mustafa Aydın vd. (Ed.) *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Butfoy, A. (1997). “Offence-Defence Theory and the Security Dilemma: The Problem with Marginalizing the Context”. *Contemporary Security Policy*, 18, 3, (1997).
- Butterfield, H. (1951). *History and Human Relations*. London: Collins.
- Buzan, B. ve Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press.
- Collins, A. (1997). *The Security Dilemma and the End of the Cold War*. Edinburg: Keele University Press.
- Çelikpala, M. (2019). “Güvenlik İkilemi”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.48, Kasım 2019. https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/GuvenlikIkilemi_MitatCelikpala_v.1.pdf
- Ersoy, T. (2016). “Çatışan Kimlikler: İsrail’de Toplumlar Arası Güvenlik İkilemi”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Herz, J. H. (1950). “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”. *World Politics*, 2, 2, (1950).
- Herz, J. H. (1951). *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Herz, J. H. (2003). “The Security Dilemma in International Relations: Background and

- Present Problems". *International Relations*, 17, 4, (2003).
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, R. (1978). "Cooperation under the Security Dilemma". *World Politics* 30, no.2 (1978):167-214.
- Jervis, R. (1982). "Security Regimes". *International Organization*, 36, 2 (1982): 361.
- Jervis, R. ve Snyder, J. (1999). "Civil War and the Security Dilemma". In *Civil Wars, Insecurity and Intervention*, Barbara F. Walter ve Jack Snyder ed. New York: Columbia University Press, 1999.
- Job, B. (1992). *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*. Lynne Rienner, Boulder.
- Kauffman, S. (1996). "An International Theory of Inter-Ethnic War". *Review of International Studies*, 22 (1996): 149-157.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton & Company.
- Mitzen, J. (2006). "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma". *European Journal of International Relations*, 12, 3 (2006): 354.
- Özcan, M. (2020). "Karma Güvenlik İkilemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Uluslararası Sistemdeki Rolü". *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22, 2 (2020): 239.
- Posen, B. R. (1993). "The Security Dilemma and Ethnic Conflict". *Survival*, 35, 1 (1993): 27-47.
- Reiter, D. (2002). "Exploring the Bargaining Model of War". *Perspectives on Politics* 1, 1 (2003): 27-43.
- Roe, P. (2003). *Ethnic Violence and the Societal Security Dilemma*. London: Routledge.
- Roe, P. (1999). "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as A Tragedy?". *Journal of Peace Research* 36, 2 (1999): 194.
- Roe, P. (2000). "Former Yugoslavia: The Security Dilemma that Never Was?". *European Journal of International Relations*, 6, 3 (2000): 378.
- Schmidt, B. C. ve Dunne, D. (2008). "Realism", in *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 4th Ed, ed. John Baylis, et al. New York: Oxford University Press.
- Sorensen, G. (2007). "After the Security Dilemma: The Challenges of Insecurity in Weak States and the Dilemma of Liberal Values". *Security Dialogue*, 38, 3 (2007):

367-371.

- Stern, P. C. (1989). "Deterrence in the Nuclear Age: The Search for Evidence", in *Perspectives on Deterrence*, ed. Paul C. Stern. New York: Oxford University Press.
- Tang, S. (2008). "The Security Dilemma and Ethnic Conflict: Toward a Dynamic and Integrative Theory of Ethnic Conflict". *Review of International Studies*, 37, 2, (2011).
- Vinci, A. (2008). "Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis". *International Security Quarterly*, 52 (2008): 310.
- Wæver, O. (1993). "Societal security: The concept". In O. Wæver et al.,(Eds.), *Identity, migration and the new security agenda in Europe*. London: Pinte.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46, 2 (1992): 407.
- Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics". *International Security*, 20, 1 (1995): 71-81.
- Yorulmaz, M. (2014). "ABD-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik İkilemi". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi.

AİLE, ETKİLEŞEN KİŞİLİKLER BİRLİĞİ ¹

Araş. Gör. Dr. Nevzat AĞÇAKAYA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

nagcky@yyu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4606-9279>

GİRİŞ

Dokuz yıl önce ilk kez aile üzerine bir ders verdim. O zamanlar bile bu alanda muazzam bir literatür vardı. Ancak aile üzerine yazılmış etnolojik, tarihsel, psikolojik, etik, sosyal, ekonomik, istatistiksel, radikal realist ya da radikal idealist tüm metinler içinde modern aileyi bir davranış ya da toplumsal bir olgu olarak bırakın incelemeyi mevzubahsini bile yapan bir çalışma yoktu. Bu konu, yasal bir kurum olarak incelenmiş ancak doğa biliminin bir konusu olarak, yani (Park'ın³ bir zamanlar gazete için söylediği gibi) biyoloğun patates böceğini

- 1 Bu metin, Ernest W. Burgess'in "The Family as a Unity of Interacting Personalities", başlıklı The Family, Mart 1926, Sayı VII, No. 1'de yayınlanan makalesinin Türkçeye çevrilmiş versiyonudur. Metnin başında dile getirildiği üzere bu yazı ile aile çalışmalarına yeni bir metodolojik yaklaşım getirilmiştir. Ayrıca çalışmanın yirminci yüzyılının başları gibi erken bir dönemde yapılmış olması, onu öncü bir çalışma haline getirmektedir. Bugün aile çalışmalarında sıklıkla başvurulana (başvurulması gereken) bu çalışmanın (yaptığımız araştırmalar neticesinde) henüz Türkçeye kazandırılmamış olması büyük bir eksiklik. Bu tercüme, bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır (çn.).
- 2 [Bu başlık] Amerikan Sosyoloji Derneği'nin bir Aile Bölümü oturumunda sunulmuştur, New York, 29 Aralık 1926.
- 3 Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden Amerikalı sosyolog Robert Ezra Park (1864–1944) (çn.)

incelediği şekilde incelenmemiştir.⁴ Bildiğim kadarıyla, Thomas'ın Polonyalı köylüler için büyük aile grubu tanımı, ailenin ölü bir formdan ziyade yaşayan bir varlık olarak incelendiği ilk çalışmaydı.⁵

Aile üzerine yapılan sosyal psikolojik çalışmaların bu eksikliği nedeniyle çalışmanın seyri iki ilke üzerine planlanmıştır. Birincisi, psikiyatri, psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyoloji literatüründen cinsel içgüdü, annelik duygusu, karşılık verme arzusu, geleneklerde olduğu gibi tek eşlilik, geleneksel yollarla doğum kontrolü, aile çatışması, uyum ve asimilasyon gibi aile yaşamı araştırmalarıyla ilgili görünen kavramların ifadelerini seçmektir. İkincisi, mümkün olan tüm kaynaklardan aile yaşamına ilişkin vaka çalışmalarını bir araya getirmektir. Bunlar etnologların çalışmalarından, örf ve adet tarihlerinden, biyografi ve otobiyografiden, kurgudan, tiyatrodan, sosyal kurumların kayıtlarından, aile yaşamının gerçekçi resimlerinin elde edilebileceği her türlü kaynaktan alındı. Buna ek olarak, öğrencilerim kendi ailelerini az ya da çok detaylı bir şekilde anlatan yüzlerce vaka çalışmasına katkıda bulundular.

Bu vakaları okurken, üzerlerinde düşünürken ve onları analiz etmeye çalışırken, bazı gerçekler ortaya çıkmaya ve sonunda oldukça net bir biçimde kristalleşmeye başladı. Bunlardan ilki, tek tek aileler ya da çeşitli kültürel gruplardaki aile yaşamları arasındaki şüphesiz büyük farklılıklara rağmen genel olarak bir aile tipinin var olduğuydu. Son tahlilde, ailenin temel özelliklerinin her yerde aynı olduğu görüldü. Peki, bu özellikler nelerdir? Doğal olarak ve kaçınılmaz olarak karı-koca, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkilerden doğan ve bu ilişkileri sürdüren ailevi duygular bütünü. Örneğin, Eskimolar, Türkler ya da İngilizlerde çocuk bakımında yüzeysel farklılıklar olsa da anne rolünün temelde aynı olduğunu hemen fark ederiz.

Bir sonraki keşfim, modern aile ile öncesinin ailesi arasındaki muazzam farkı aniden idrak etmemdi. Büyük ebeveynler, amcalar, teyzeler ve kuzenlerden oluşan daha geniş akrabalık grubunun kontrolünden kurtulmuş, baba, anne ve çocuklardan oluşan küçük ailenin ne kadar modern bir olgu olduğunun kaçımız farkındayız? Bunun tipik bir örnek olarak belki de sadece şehirlerde ve özellikle de en büyük Amerikan şehirlerimizin kentleşmiş bölgelerinde bulunabileceğini mi düşünüyoruz? Hiç şüphesiz apartman dairelerinde ya da otellerde yaşayan küçük aile grupları, akrabalık bağlarından etkili bir şekilde kopuşun en bilindik örneğidir. Taşranın o meşhur kurumu olan “misafir odası”nın şehir evlerinde

⁴ *The City*, sayfa 97.

⁵ Thomas, W. I.: *The Polish Peasant in Europe and America*, sayı I-II.

bulunmaması, istilacı akrabalara karşı uygun bir savunma işlevi görür. Bununla birlikte modern yaşamda aile, geçmişin perspektifinden bakılmadıkça ya da Çin’de olduğu gibi dağılma sürecindeki geniş ailenin çağdaş bir örgütlenmesiyle karşılaştırılmadıkça değeri bilinmeyecek ve anlaşılamayacak değişiklikler ve modifikasyonlar geçirmektedir. Ancak, geniş aile eski neslin çıkarları doğrultusunda değişime direnecek ve böylece aile modelini devam ettirecek şekilde düzenlendiğinden modern aile her evlilikle bir anlamda yeniden başladığı ve dolayısıyla genç neslin yeni romantik kavramlarının insafına kaldığı için değişime açıktır.

Bu şehirlerdeki küçük aile ile akrabalık ya da büyük aile gruplarını karşılaştırdığımızda -ister eski İsrail, Yunanistan ya da Roma’da, isterse çağdaş Hindistan, Japonya ya da Çin, hatta Polonya ya da Rusya’nın büyük köylü aileleri veya Amerikan kırsal topluluklarının akrabalık bağlarıyla - farklılıklar hemen göze çarpar. Büyük aile grubu her kültürde tek bir standart biçimden etkilenme eğilimindedir; aynı kültür içinde küçük aile ise çeşitli kalıplar sergilemeye yatkındır. Amerikan toplumunda, aile büyüklüğüne göre sınıflandırılmış şu kalıplar hazır olarak bulunur: çocuksuz aile ya da sözüm ona “müşterek”; tek çocuklu aile; iki çocuklu aile; üç ya da daha fazla çocuklu aile. Ve bunlar yalnızca biyolojik ya da ekonomik sınıflar olmayıp büyük ölçüde görenekler ya da toplumsal normlardaki yeni trendler tarafından belirlenmektedir. Dr. Mowrer⁶ hatta kent bölgelerini aile yaşamı türlerine göre sınıflandırmıştır. Bunlar: Hobohem (Hobohemian⁷) ve Bohem merkezleri olan ailesiz bölgeler; pansiyon bölgelerinde sözde özgürleşmiş aile bölgeleri; göçmen kolonilerinin ataerkil aile bölgeleri; apartman bölgelerinin eşitlikçi aile bölgeleri ve son olarak, yatakhane banliyöleri olarak adlandırılan, kocanın çocuklar uyanmadan aşağı şehre gittiği ve onlar uyuduktan sonra geri döndüğü yeni aile tipi, modern anaerkil aile ya da belki de daha doğru bir ifadeyle anaerkil aile. Şehrin kültürel alanları ile aile yaşamı türleri arasındaki bu korelasyon tesadüfi değildir. Bu durum, aile yaşamının kentin ekolojisiyle ne şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir. Aile yaşamı biçimi, belirli yaşam koşulları altında gelişir ve ancak yerel topluluğun toplumsal normları ve töreleriyle uyum içinde gelişir.

Daha sonra, karı-koca ve ebeveyn-çocuk arasındaki kişisel ilişki örüntüsüne göre ailelerin sınıflandırılmasını tuhaf bir şekilde açıklayıcı buldum. Kısa süre içinde iki zıt model ortaya çıkmıştır: yüksek düzeyde bütünleşmiş aile

6 Mowrer, Ernest R.: *Family Disorganization* (yayınlacak).

7 Genellikle aylakların toplandığı köhne kentsel bölge (çn.).

ve bütünleşmemiş ya da az bütünleşmiş aile. Bunlar da kendi içinde çeşitli alt gruplara ayrılabilir. Analizler sonucunda, yüksek derecede bütünleşmiş ailenin aşağıdaki özelliklerden bir ya da daha fazlasına sahip olduğu görülmüştür: ayrıntılı ritüel, sıkı disiplin, duygusal bağlılık; işbirliğine dayalı faaliyetlerin ya da amaçların teşvik edilmesi; öte yandan bütünleşmemiş ya da az bütünleşmiş ailenin ise çok az ritüeli olduğu ya da hiç olmadığı, disiplin ya da duygusal bağlılık yoluyla çok az kontrol uyguladığı ve üyelerinin bireysel amaçların tabi olduğu ortak aile amaçlarınca yalnızca küçük ölçüde birleştirildiği görülmüştür. Tipik Ortodoks Yahudi ailesi, yüksek derecede bütünleşmiş aile için olumlu olan tüm özelliklere fazlasıyla sahiptir. Genç nesil tarafından bağnaz (Puritanical) aile olarak damgalanan Pürüten aile, sıkı disiplin ve baskın aile hedefleri gibi özellikleri nedeniyle bütünleşmenin dikkat çekici bir örneğidir.

Aile yaşamındaki kişisel ilişki kalıpları üzerine yapılan bu çalışma, ailenin etkileşen kişilerden oluşan bir birlik olarak algılanmasına yol açmıştır. Etkileşen kişiliklerin birliği ile yaşayan, değişen, büyüyen bir şey kastedilmektedir. Ben de buna süper kişilik demek üzereydim. Her halükarda aile yaşamının gerçek birliği, varlığını herhangi bir yasal kavramda ya da resmi bir sözleşmede değil, üyelerinin etkileşiminde bulur. Çünkü aile, varlığını sürdürebilmek için üyelerinin uyumlu ilişkilerine bağlı olmadığı gibi, üyeleri arasındaki çatışmaların sonucunda dağılmak zorunda da değildir. Aile, etkileşim devam ettiği sürece yaşar ve ancak etkileşim sona erdiğinde yok olur.

Dr. Ernest R. Mowrer, yakında yayımlanacak olan *Family Disorganization* adlı çalışmasında aile yaşamının bir ilkesi olarak etkileşimin yalnızca aile içindeki iletişim için değil, ailenin çevresindeki toplumla sürdürdüğü ilişkiler için de geçerli olduğuna işaret etmektedir:

Ailenin etkileşimle oluşan bir birlik olduğuna yönelik sosyolojik kavranışının iki temel yönü vardır. İlk olarak, ailenin cinsel, ebeveynlik ve evlatlık içgüdülerinin ortak bir sabitlenmesinden ziyade kişiliklerin karşılıklı bir oyunu olduğu anlamına gelir. Aile etkileşiminin sosyolojik tanımı doğal olarak toplumsal olarak tanımlanmış dürtüler, istekler, tutumlar ve duygular açısından olacaktır.

Aile aynı zamanda, aile ve üyelerinin bir parçası olduğu daha geniş bir toplumla etkileşim içinde var olur. Ailenin mahalledeki

statüsü, geleneklerde, kamuoyunda ve yasalarda tanımlanan rolü, toplumdaki sosyal güçlerin etkisiyle ailede meydana gelen değişiklikler, aile ve üyeleri için toplumla etkileşimin ne kadar önemli olduğunun birer göstergesidir.⁸

Aile, kişiliklerin etkileşiminden daha fazlasıdır. Bu etkileşim içinde aile kendine dair bir anlayış geliştirir. Bu aile ilişkileri anlayışı, toplum tarafından kabul gördüğünde aile kurumsal bir karakter kazanır. Ailenin sosyal bir kurum olduğuyula kastedilen budur. Toplumdaki rolüne ya da bireysel üyelerinin sorumluluklarına dair hiçbir kavrayışı olmayan bir aile, bir kurum, hatta belki de bir aile bile olmayacaktır. Toplumun önce görenekler, sonra da hukuk yoluyla tanımlamaya, sözleşmeye dökmeye ve uygulamaya çalıştığı şey, aile yaşamının bu doğal ilişkileri, aile içi etkileşimde kendiliğinden üstlenilen yükümlülükler ve sorumluluklardır. Ancak nerde ve ne zaman olursa olsun, aile yaşamının sorunlarıyla ilgilenenlerin, bir gerçeklik olarak ailenin, hak ve görevleri öngören yasaların formalitelerinde değil, üyelerinin etkileşiminde var olduğunu bilmesi çok önemlidir.

Aile çoğu zaman etkileşen kişilerin bir birlikteliğinden ziyade, etkileşen bireylerin yalnızca bir arada bulunması olarak düşünülür. Park'ın birey ve kişi arasında yaptığı teknik ayrımın araştırma açısından değeri burada yatmaktadır.

Kişi, statü sahibi bir bireydir. Dünyaya birey olarak geliriz. Biz statü kazanırız ve kişi oluruz. Statü, toplumdaki konum anlamına gelir. Birey, üyesi olduğu her sosyal grupta zorunlu olarak bir statüye sahiptir. Belirli bir grupta her üyenin statüsü, o grubun diğer üyeleriyle olan ilişkisi tarafından belirlenir. Bireyin öz-bilinci -toplumdaki rolüne dair kavrayışı, onun “benliği”- sosyal gruptaki statüsüne ya da üyesi olduğu sosyal gruplara dayanır.⁹

Kişinin statü sahibi bir birey olarak tanımlanması, aile içi etkileşime ışık tutmuştur. Aile üyeleri birbirlerine birey olarak tepki verirler ve bu önemlidir. Ancak birbirlerine kişi olarak davranırlar ve bu da önemlidir. Çünkü her insan, az ya da çok farkındalıkla, yalnızca toplumda değil, üyesi olduğu tüm gruplarda

⁸ Mowrer: *Family Disorganization*, sayfa 25.

⁹ Park, R. E., ve Burgess, E. W.: *Introduction to the Science of Sociology*, sayfa 55.

kendi rolüne ilişkin bir kavrayışa sahiptir. Kişinin sahip olduğu canlı kavrayış yalnızca ailedeki rolüyle sınırlı olmayıp ailenin diğer tüm üyelerinin rollerine ve aile yaşamının ne olduğuna ya da ne olması gerektiğine ilişkin nosyonları da kapsar. İyi baba, iyi anne ve iyi çocuk rolleri, her bir üyenin aile yaşamı dünyasındaki konumuyla ilgili algısını belirlemede güçlü bir rol oynar.

İstikrarlı, homojen bir toplumda, aile yaşamına ve farklı üyelerinin rollerine ilişkin fikirler nispeten sabit ve değişmezdir. Heterojen unsurlardan müteşekkil değişen bir toplumda, ailevi tutumlar neredeyse kaçınılmaz olarak bir akış halindedir. Amerikan toplumumuz, geleneğe kazınmış ve evrensel uyumun katıksız ağırlığıyla tüm çeşitlilik dürtülerini ezen ortak bir aile yaşamı modeli yerine, ilk bakışta Güney Dağlık (Southern Mountain) bölgelerimizin ataerkil akrabalık gruplarından Greenwich Köylerimizin özgür birliklerine kadar akla gelebilecek her türlü aile örgütlenmesi ve aile düzensizliğinin kaotik bir kümelenmesine benzer bir yapı sunmaktadır. Gün geçmiyor ki kamuoyu, özellikle de artık geleneksel denetimlerle kontrol altına alınmayan isyan halindeki gençlerin vahşi ve pervasız davranışlarının yeni bir biçimiyle sarsılmasını ve öfkelenmesini.

Ancak bazılarının inandığı gibi, aile yaşamının temel modelinden uzaklaşan bu beklenmedik ve amaçsız değişimler, aile yaşamının ve cinsel ilişkilerin geleceğinin bir göstergesi değildir. Bunlar, geçmişte benzer zamanlarda olduğu gibi günümüzde de toplumun değişim geçirmekte olduğunun belirtileridir sadece. Denge yeniden kurulduğunda, yeni duruma daha iyi adapte olmuş yeni bir aile yaşamı modeli ortaya çıkacaktır ancak bu yalnızca aile içindeki kişisel ilişkilerin eski tanıdık örüntünün farklı bir çeşididir.

Bununla birlikte, aileyi etkileyen sosyal etkilerin genel eğilimleri ana hatlarıyla belirtilebilir. Bunlar, geçen yıl Ernest R. Groves¹⁰ tarafından Chicago’da bu grup önünde okunan bir bildiride başarılı bir şekilde ortaya konuldu. Erkeğin egemenliğinin sona ermesi, kadının özgürleşmesi ve ekonomik, sosyal ve sivil yaşamın tüm alanlarına girmesi, seçimle ebeveynlik, ev ailesinden küçük apartman dairesine veya otele geçiş - bunlar aile etkileşimini yeni ve endişe verici şekillerde etkileyen etmenlerden sadece birkaçıdır. Daha soyut ama daha da dinamik olan, aile ve aile üyelerinin rolüne ilişkin algımızda meydana gelen küçük değişikliklerdir. Tutumlarımızdaki değişikliklerin devrimci niteliğini ancak karşılaştırma yoluyla fark edebiliriz, örneğin Sicilyalı bir göçmen ile yerli bir Amerikalının

¹⁰ *American Journal of Sociology*, Eylöl, 1925.

boşanmaya karşı tutumları arasındaki fark gibi.

Chicago'nun Little Sicily'sinde Dr. Mowrer, İç İşleri Mahkemesinde ya da Yüksek veya Temyiz Mahkemelerinde kayıtlı tek bir terk ya da boşanma vakasına rastlamamıştır. Bu bölgede çalışan bir İtalyan sosyal hizmet uzmanı, Sicilyalı bir kocanın ailesini terk ettiği iyi niyetli bir vakaya hiç rastlamadığını, ancak buranın yoksulluğun en yoğun olduğu bölgelerden biri olduğunu belirtmiştir. Boşanma ya da terk, Sicilyalı için ailevi sorunlara karşı akla gelebilecek bir çözüm olarak görülmemektedir. Onun hâkim davranış kuralları, gelenekleri ve dini duyguları, terk etme ya da boşanma davalarının sağladığı aile sorumluluğundan kaçmanın önüne etkili bir şekilde geçer. Ancak bir zamanlar Amerikan törelerinin yasakladığı ayrılma ve boşanma, şimdi en azından belirli nedenlerle, az da olsa toplumun onayını almıştır. Her halükarda, ailenin parçalanma olasılığı, elli yıl öncesinin Amerikan toplumunda neredeyse hiç bulunmayan ailevi tutumlar kompleksine bir etmen olarak girmektedir.

Kapsamlı makalesinde Groves, aile yaşamına ilişkin çelişkili algılama biçimlerinin etkisine dair özellikle aydınlatıcı bir açıklama getirmiştir. Modern koca, karısının aile içinde oynaması gereken rolü kendi annesine benzetirken (anne imajı teorisinin sosyolojik bir uyarlaması), kadın da kendi rolünü yeni kadının vücut bulmuş hali olarak düşünmektedir. Aile ideallerindeki bu çok doğal farklılığın, kimi zaman hafif kimi zaman da şiddetli bir çatışmaya yol açmadığı hangi aile bulunabilir ve bu çatışmaya getirilen farklı çözümleri bilmek ne kadar ilginç olurdu?

Yüksek lisans öğrencilerimizden biri tarafından incelenen bir vakadan alınan aşağıdaki alıntılar, aile ideallerinin çatışan modellerinin aile yaşamı üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu vakaya Marx ailesi denmesinin nedeni, ailenin adının bu olmasından değil, babanın Alman kökenli olmasından kaynaklanmaktadır. Baba, pek çok ebeveyn gibi ebeveynlerin ve çocukların rollerine ilişkin fikirlerini içinde yetiştirdiği aile modelinden edinmiştir.

Seksenli yılların başında Marx ailesi, baba tarafından büyükanne ve büyükbabadan ve iki yaşında bir erkek çocuktan oluşuyordu ve Almanya'dan Ohio, Cincinnati'ye göç ettiler. Büyükbaba orada çaycı ve birkaç yıl içerisinde de müteahhit olarak çalıştı. Küçük aile grubumuzun en büyük oğlu olan Bay Marx, on iki yaşındayken babasıyla birlikte yoğun sezonda makinist olarak çalıştı. Kısa süre

sonra aileye bir oğul ve kız daha eklendi ve ekonomik mücadele şiddetlendi. On dört yaşındayken okuldan alındı ve günde on ya da on iki saat çalışmaya başladı. Maaşını babasına veriyordu ve “Dört Temmuz’da harcayacak bir kuruşa sahip olduğu için mutluydu.” On sekiz yaşında İspanyol Amerikan Savaşı’nda süvari birliğine katıldı ve daha sonra Filipinler’de aktif hizmet gördü. Terhis olduktan sonra karayoluyla geri dönerken bir arkadaşını ziyaret etmek için küçük bir kasabada durdu. Orada Bayan Marx’la tanıştı ve onunla evlendi.

Tam anlamıyla olmasa da bu baba aile modeli resmi, Alman-Amerikan göçmen ailesinin karakteristik özelliklerini göstermektedir: uygulanan baba otoritesi, sıkı disiplin, bireysel üyelerin ailenin ekonomik güvenliği ve başarısı amacına tabi kılınması. Aile tarihinin kısa bir özeti, günümüzdeki aile etkileşimini tanımlamak için bizi bugüne getirecektir.

Babası bu evlilikten kısa bir süre sonra öldüğünden, Bay Marx ve eşi Cincinnati’ye taşınarak azalan müteahhitlik işlerini devraldılar. Marx’ın yokluğunda annesi oldukça sert ve melankolik bir hal almıştı ve annesinin isteklerine her konuda boyun eğmeye ve kendisi için bu kadar çok şey yapmış birine gereken saygı ve itaati göstermeye çalıştı. Annesinin isteği üzerine ilk çocuğa Wilhelm (William) adı verildi. Dört yıl sonra Henry ve sadece bir yıl sonra da Joseph dünyaya geldi. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Bay Marx askere yazıldı ve ailenin yerleştiği Columbus yakınlarındaki kampta bulundu. 1919 yılının sonlarında alınının akıyla terhis oldu. Hemen akabinde dul anneannesinin yaşadığı küçük bir şehirde konuşlanmış bir süvari birliğine komuta eden Ulusal Muhafızlar’da görev aldı.

Bay Marx, yokluğunda William’ın hızla büyümeye başladığını fark etti ve bu durum şu anda o henüz on altı yaşındayken 1.80 boyunda olana değin sürdü. Bay Marx ayrıca onun “yaramazlık yaptığını”, tembelleştiğini, okulda başarısız olduğunu ve yabancılardan kaçtığını fark etti. Kendinden küçük çocuklarla oynuyor ve annesinin sözünü dinlemiyordu, annesi de çaresizce

pes etti ve babasının kırbaçlarına bel bağlamaya başladı. Bunların çok az etkisi oldu ve William okulu bırakıp çalışmaya başladı. O günden sonra girdiği her işi birkaç hafta ya da bir ay sonra kaybetti. Pasaklı giyinmeye, aylıklık etmeye ve itaatsizlik etmeye devam etti. William bir aile sorunudur; herkes onu tartışmak ve ne yapması gerektiğini söylemek için bir araya gelmiştir.

Bay Marx aile reisliği rolünü, babasının yerine geçtiğini düşündüğü zihnindeki resme göre tasarlamıştır. Askeri deneyimi, Profesör Thomas'ın emretme ve yasaklama tekniği olarak adlandırdığı şeyin yararlılığına olan inancını doğrulamıştır sadece.

Bay Marx oldukça açık ve objektiftir, düşündüğünü söyler, aile hayatının somut olaylarıyla ve acil planlarıyla meşguldür. Aileye hükmetmeye ve özellikle William'ı kontrol etmeye çalışır. Baba, söyleneni yapmaya, büyüklerine ve üstlerine saygı göstermeye ve dürüstlük, tutumluluk ve endüstri gibi ortak erdemleri yaşam biçiminin temeli ve özü olarak görmeye inanır. Sık sık çocukken yaptığı ya da ailesinin yaptığı veya kendisinden beklediği bir şeyi aktardığı duyulur. Bay Marx babasının aile fikrini “aşmaya” çalışır ama başarısız olur. Görünüşe göre kendisini başka bir aile kontrolü planına uyum sağlayabilecek yeterlilikte bulamıyordu; ordu ve askeri eğitimi bunu gösteriyordu. Diğer aile modellerini görmesini sağlayacak orta sınıf erkeklerle temas kurmasına izin verilmediğinden, çaresizdir ve imkânsız bir hedefe doğru boşuna çabalamaktadır.

Aile yaşamının anne modeli ve buna uygun roller Bayan Marx'ın genç kızlık yaşamından gelmektedir.

Bayan Marx yazara genç bir kadın ve genç bir kız olarak kendi ev hayatından bahsetmiştir ancak aile çevresinde bundan pek bahsetmez. Yine de bu, onun tutumlarının oluşmasında çok etkili olmuştur ve bu tutumlar günümüze kadar kocasının tutumlarıyla çatışma halinde kalmıştır. Demokratik aile yaşamı, bağımsızlık,

inisiyatif ve ailenin tüm üyelerine eşit koşullarda karşılıklı saygı, genç kızsızlık aile yaşamından taşıdığı Amerikan anlayışlarıdır.

Bayan Marx ailenin diğer üyelerinden daha fazla iç gözlemcidir. Başarısız olmaktan endişe eder, ölümü düşünür ve ailenin başına gelebilecek her türlü felaketi zihninde canlandırır. Manevi değerleri, özgürlüğü, sanatsal ifadeyi (ona göre kemani, hayatı her şey daha fazla yaşanmaya değer kılar) arar. Oğullarını iyi ve asil adamlar olarak yetiştirmek onun hayattaki başarı anlayışıdır ve onlar doğru yolda ilerlemiyor gibi gördükleri için başarısız olduğunu hisseder. Dahası, aile durumunu değiştirme karşısında kendini çaresiz hisseder.

En büyük oğul William, daha önce “aile sorunu” olarak adlandırılmıştı. Genç yaştaki bir çocuğun tüm sorunlarına ve bunlara ek olarak başka sorunlara da sahiptir. Aile içinde dışlanmış biri olarak var olan William, ev dışında isteklerini ifade edebileceği bir sosyal dünya bulmaya çalışır.

William boyu konusunda hassastır, ketumdur, başkalarının arasına karışmaktan kaçınır. Son derece fazla bir aşağılık duygusuna sahiptir ve kendisini örnek alacak kadar genç ya da en azından ona eziyet etmeyecek yaştaki erkeklerin arkadaşlığını arar. Şu anda neredeyse aileden dışlanmış durumda ve elinden geldiğince kendi yoluna gitmektedir. Çok az konuşuyor ama hareketlerinden anlaşıldığı kadarıyla hayatı mümkün olan en az çabayla yiyecek ve barınak elde etmek olarak görüyor. Onun “serseriliği” ve itaatsizliği, genellikle Bay Marx’ın şiddetiyle sonuçlanan bir çatışmaya neden olur. Ailesi onun yollara düşüp bir serseri olmadığına hayret ediyor. Bill hiç direnmeden her şeyi kabul ediyor ama itaatsizlik etmeye devam ediyor. Bayan Marx yazara, bunu görmenin kendisini üzdüğünü ve onun boyunda bir çocuk olsaydı yenilgi kaçınılmaz olsa da karşılık vereceğini ifade ediyor. Belli ki Bill o kadar sık dayak yemiştir ki, “mücadele” onun içinden sökülüp alınmış ve toplumda tatmin edici bir statüden yoksun olduğu için mücadele ederek koruyabileceği hiçbir şeyi kalmamıştır. Hayatta çoktan kırbaçlanmış ve yenilmiş “köpek” rolünü –tamamen ruhsuz bir şekilde- benimsemiştir ve

aşağılık, dibe vurmuş bir varoluşu kabullenmiştir.

İki küçük kardeş Henry ve Joseph belirgin mizaç farklılıkları sergilerler ancak zaman ne onların kişisel özelliklerinin tanımlanmasına ne de ağabeylerine karşı takındıkları üstünlük tavrının açıklanmasına izin verir.

Ailenin farklı üyelerinin statüleri, yemeklerdeki oturma düzeniyle oldukça net şekilde ortaya çıkmaktadır.

Her birinin masadaki yeri bellidir; Henry babalarının sağında, Joseph solunda, William ise annesinin solundadır. Oturma düzeninde statü belirtisi vardır: (1) Bay Marx; (2) Bayan Marx; (3) Henry; (4) Joseph; (5) William. Oturma yerlerine karşı tutumları sahip oldukları “haklar”dan biridir ve misafir gelmesi dışında bir sebeple başka bir yere oturtulduklarında kendilerini rahatsız hissederler.

Marx’ın aile yaşamına ilişkin bu vaka çalışmasında aşağıdaki yoruma varılmıştır:

Aileyi incelerken, bunun bir değil üç aile olduğu fark edilir. Bay Marx’ın ailesi onun çizgisinde yaşıyor ve uyduğu kalıplar devam ediyor. Aile, babaanneyle birlikte yaşadığında, bu muhtemelen aile hayatındaki baskın örüntüydü. Bay Marx’ın yokluğunun verdiği bağımsızlık hissi sayesinde anne ailesinin özgürlük ve karşılıklı saygıya dayalı yapısı gelişti. Babanın dönüşüyle birlikte, babalık ve annelik örüntüleri arasında bir çatışma ortaya çıktı; babanın orduda aldığı eğitimle daha da yoğunlaşan bir çatışma. Çocuklar kendi “haklarını” savunmaya ve baba disiplinine kızmaya başladılar. Çocukların arkadaşlarından edindikleri aile örüntüsü, onlarla ebeveynleri arasında gerçekleşen iç eylem süreçlerinde formüle edildi. Bu üçüncü aile örüntüsü olarak adlandırılabilir. Her halükarda, baba, anne ve çocukların tutumlarında üç farklı örüntünün mevcut olduğu görülmektedir ve daha da önemlisi, bunların başarılı bir aile yaşamının üzerine inşa edilebileceği tek, az

ya da çok tutarlı ve uyumlu bir sonuç örüntüsüne entegre edilmemiş olmalarıdır. Bu nedenle aile kontrolü “anarşi” olarak adlandırılır – aile, grup olarak bakıldığında dağınıktır. Üç aile örüntüsü çatışma halindedir: babanın ailesi, annenin ailesi ve çocukların arkadaş grubu. Hiçbirinin anlatımı tatmin edici olmamıştır.

Bu vaka, çatışan rollerin aile yaşamı üzerindeki etkisini göstermek için seçilebilecek pek çok vakadan yalnızca bir tanesidir. Her vaka çalışması gibi bu da cevapladığından daha fazla soru ortaya çıkarmaktadır. Sorulabilecek pek çok soru içinde beni en çok ilgilendiren bir tane var. William’ın iç dünyasında neler oluyor? Kendisine ve babasına karşı tutumunda, onu isyan etmeye, kaçmaya ya da delirmeye götürebilecek ne gibi değişimler oluyor? Bu vaka her halükarda aile örüntüleri ve rolleri açısından aile yaşamının incelenmesinin araştırma olanaklarını göstermektedir.

Dr. Trigant Burrow, “Gerçekliğe Karşı Toplumsal İmgeler”¹¹ başlıklı yeni muhteşem makalesinde, Profesör Cooley’in “aynadaki benlik”¹² olarak adlandırdığı toplumsal imgeleri tanımlamakta, ancak bu toplumsal imgelerin veya rollerin doğal olgular olarak gerçekliğine karşı çıkmaktadır:

Her birimiz mesleki, siyasi, ekonomik ve kişisel olarak bir konuma sahibiz. Kişinin eşiyle, çocuğuyla, diğeriyle, arkadaşlarıyla, hizmetçileriyle ve her türden insanla ve durumla ilişkisi vardır. Tüm bu ilişkilerde birey, karşısındakilerin tahminlerine göre davranışlarını sürekli olarak yeniden şekillendirir. Hepsini ona sundukları toplumsal aynada kişisel imgesini geri verir. Hizmetkâra karşı efendiyi oynarız: yalancıya karşı köleyi oynarız. Bu kendini yansıtırma eğilimini ne kadar çok dikkate alırsak, karşımızda bilinçsizce oynanan imge ya da role karşılık olarak şu ya da bu karakterolojik role ne kadar kolay girdiğimizi o kadar çok fark edebiliriz.

Dr. Burrow bu imgeleri ya da rolleri yanılısamadan ibaret görür:

11 *The Journal of Abnormal Psychology and Social Psychology*, XIX, No. 3, Ekim-Aralık 1924, sayfa 230-35.

12 *Human Nature and the Social Order*, sayfa 152.

Anne-imesi olarak adlandırılan Şey, sosyal çevrenin annenin kendisi hakkında yansıtığı izlenimlerin toplamından başka bir Şey değildir. Anne-imesinin diğer anne-organizmasıyla hiçbir ilişkisi yoktur ve çocukluğumuzun bu erken dönemine dair izlenimlerimiz, onu aldığımız kiŐilikle tamamen alakasızdır... Bilinçsizce değer verdiğimiz imge, annenin kiŐiliđinin imgesi değildir. Anneyi çevreleyen toplumsal telkinin imgesidir. Çünkü bence önünde sonunda çocuğun, ebeveyn-organizmanın biyolojik gerçekliğinin yerine otomatik olarak ebeveyn tarafından kendisine yapay olarak yansıtılan *toplumsal imgeyi* koyduğunu görmemiz gerekir.

Dr. Burrow’a göre “anne imgemiz” bir yanılsamadır, gerçek olan biyolojik organizmadır. Ancak yanılsamalardan bahsetmiŐken, biyolojik organizmanın bir anne olması daha da büyük bir yanılsama değil midir? Bir insanın, toplumsal bir imge olan annelik rolüne dair bir nosyonu olmadan anne olması nasıl mümkün olabilir? Tüm doğal duyguları, çocuklarına olan sevgisi onu bir anne olarak iŐlev görmeye zorlar. Farklı ocuk yetiŐtirme biçimleriyle karŐılaŐtıđı ya da kendi ocuk yetiŐtirme yöntemleri eleŐtirildiđi anda bir anne olduğu bilinci hemencecik açığa çıkar.

Dr. Burrow’un kötücül yanılsamalar olarak gördüğü bu toplumsal imgeler, kendimize ve baŐkalarına ilişkin bu kavramlar, çoğumuza insan doğasının ve kiŐiliđinin özü gibi görünür. Ne kadar etkilemiŐ olurlarsa olsunlar reflekslerimiz, içgüdülerimiz ve endokrin salgılarımız insan doğasının ayırt edici özellikleri değildir kuŐkusuz. İnsan doğası, toplumsal imgelere sahip olma, kendini baŐkasının yerine koyma ve yapabildiği lde kendine başkalarının davranışlarının aynasından bakma kapasitesinden başka nedir ki? Cooley insan doğasını “sempati ve sempatinin dâhil olduğu sevgi, kızzınlık, hırs, kibir, kahramana tapınma ve toplumsal doğru ve yanlış duygusu gibi çok sayıdaki duygu” olarak tanımlamıştır.¹³

İnsan doğası, kiŐiliđi ve aile gibi grupların incelenmesi için temel gerçeklik tam da bu toplumsal imge, kişinin ailedeki, dođuŐtan gelen gruptaki ve toplumdaki rolüne ilişkin bu kavramdır. Marx ailesi örneğinde canlı bir Şekilde görüldüğü üzere, aile yaşamı üzerine yapılan özel araştırmalar, insanoğlunun gerçek sorunlarının genel olarak rollerimizle ilgili tasavvurlarımızı gerçekleştirme

13 *Social Organization*, sayfa 28. Ayrıca bkz. Ells-worth Faris, “The Nature of Human Nature,” *Amerikan Sosyoloji Derneği Bildirileri*, Sayı XX.

mücadelesi etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bu vakayı inceleyen herhangi bir programın başarılı olmasa da akıllıca olması bile, Bay Marx'ın, Bayan Marx'ın ya da William'ın suçluluk payını değerlendirmekten ziyade, her birinin aile yaşamındaki rolüne ilişkin kavrayışının ışığında tutumlarının anlaşılmasına bağlıdır.

Çünkü bir insan gerçek manada toplumsal imgelerinde, anılarında, dileklerinde, hayallerinde, yanılsamalarında ve inançlarında yaşar. Ondan anneliğe ve kardeşliğe, hakikate ve adalete, ölümsüzlüğe ve Tanrı'ya dair toplumsal imgelerini alırsanız, hayat yaşamaya değmez hale gelir. Yine de bu toplumsal imgeler, sözde ev ve ülke, dostluk ve onur, insanlık ve hak yanılsamaları için insan her zaman en büyük çabayı göstermeye, en kahramanca fedakârlıkları yapmaya, hatta yaşamın kendisine bile razı olmuştur.

Ancak, insan rollerini kişiliğin sosyal gerçekliği olarak ele alırken, bunları mutlak olarak değil, toplumsal duruma göre göreceli olarak değerlendirmek gerekir. Yaşam koşullarındaki değişiklikler, zamanın gerektirdiği rolleri geçersiz kılar. Son neslin siyah boneli büyükannesi nerede? Kadının yerinin evle sınırlı olduğu ideali nerede? Anneyi bir kız çocuğu olarak köyün güzeli yapan rol, neden eski moda kızını bir dansta adeta bir konu mankenine çeviriyor? Kırsal kesimde ailenin ekonomik ve kültürel tüm faaliyetlerinin merkezi olan baba, neden birçok şehir evinde ailenin diğer üyelerinin planlarına “hayır” demek gibi olumsuz bir role indirgenmiş görünüyor?

O zaman, aile yaşamının kişisel rolleri bile o kadar resmi ve mekanik hale gelebilir ki, başlangıçta ve esasen onlara ait olan doğallığı ve insani niteliği kaybedebilirler. “Ebeveynler İnsan Mıdır?» Yakın tarihli bir sinema filminin başlığında bu soru küstahça kullanılmıştır. Ya da ailevi rolleri ve duyguları kemikleştirebilecek şekilciliğe karşı benzer bir tepki, bir süre önce kesik tempolu bir şarkının tuhaf dizelerinde dile getirilmişti: “Ailenin bir kurum olduğunu söylüyorlar, ama kim bir kurumda yaşamak ister?” En düşük düzeyde kurumsal olan kurumların bile, birincil bir grup yerine ikincil bir grubun özelliklerini alacak kadar kişiliksiz ve mekanik hale gelebileceğini fark etmekte fayda var.

Ailenin bilimsel olarak incelenmesi henüz emekleme aşamasındadır. Yaptığımız çalışmalarda gelecekteki araştırmalar için önemli görünen aile yaşamının bazı yönlerine kısaca değinmeye çalıştım ve yetersiz olduğunu biliyorum. Bunlar: birincisi, aile yaşamının kalıplarını tanımlama, analiz etme ve sınıflandırma çabasını daha da ileriye götürmek; ikincisi, devam eden bir

meşale olarak ailenin, yasaların dayattığı aile yükümlölüklerini yerine getirmeye yönelik herhangi bir girişimden çok, üyelerinin kişisel etkileşimi yoluyla ortaya çıkan ve gelişen doğal birliğe bağılı olduğunu kabul etmek; ve üçüncüsü, ailenin bir realite olarak toplumun ve üyelerinin ona ve karı-koca, ebeveyn ve çocuk olarak rollerine ilişkin sahip oldukları algı biçimine içkin olduğu varsayımını test etmektir.

ÇEVİRİ NOTLARI

Bu metin, Ernest W. Burgess'in "The Family as a Unity of Interacting Personalities", başlıklı The Family, Mart 1926, Sayı VII, No. 1'de yayınlanan makalesinin Türkçeye çevrilmiş versiyonudur. Metnin başında dile getirildiği üzere bu yazı ile aile çalışmalarına yeni bir metodolojik yaklaşım getirilmiştir. Ayrıca çalışmanın yirminci yüzyılının başları gibi erken bir dönemde yapılmış olması, onu öncü bir çalışma haline getirmektedir. Bugün aile çalışmalarında sıklıkla başvurulana (başvurulması gereken) bu çalışmanın (yaptığımız araştırmalar neticesinde) henüz Türkçeye kazandırılmamış olması büyük bir eksiklik. Bu tercüme, bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır (çn.).

[Bu başlık] Amerikan Sosyoloji Derneği'nin bir Aile Bölümü oturumunda sunulmuştur, New York, 29 Aralık 1926.

Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden Amerikalı sosyolog Robert Ezra Park (1864 –1944) (çn.)

The City, sayfa 97.

Thomas, W. I.: *The Polish Peasant in Europe and America*, sayı I-II.

Mowrer, Ernest R.: *Family Disorganization* (yayınlanacak).

Genellikle aylakların toplandığı köhne kentsel bölge (çn.).

Mowrer: *Family Disorganization*, sayfa 25.

Park, R. E., ve Burgess, E. W.: *Introduction to the Science of Sociology*, sayfa 55.

American Journal of Sociology, Eylül, 1925.

The Journal of Abnormal Psychology and Social Psychology, XIX, No. 3, Ekim-Aralık 1924, sayfa 230-35.

Human Nature and the Social Order, sayfa 152.

Social Organization, sayfa 28. Ayrıca bkz. Ells-worth Faris, "The Nature of Human Nature," *Amerikan Sosyoloji Derneği Bildirileri*, Sayı XX.

BİNGÖL MERKEZİNİN MAHALLE, CADDE VE SOKAK ADLARININ SINIFLANDIRILMASI VE DEĞİŞEN ADLARIN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KÖKSAL

Bingöl Üniversitesi

Enerji, Çevre ve Doğal Afet Çalışmaları Uygulama

ve Araştırma Merkezi / Coğrafya

skoksal@bingol.edu.tr.

<https://orcid.org/0009-0002-2737-2982>

GİRİŞ

Yerleşilen bir mekânın kentleşme sürecinde almaya başladığı cadde ve sokak isimleri o bölge için sembolik bir anlam taşımaya başlar. Çünkü Mahalle, cadde ve sokak isimleri kentsel mekânların görülebilen anlamlarıdır. Kentlerin gelişim ve değişim sürecini anlamak için fiziksel dokuyu incelemenin yanında cadde ve sokak isimlerinin de değişiminin incelenmesi gerekmektedir. Sokak isimleri değiştirilebilen bir yapıya sahiptir ve bir şehri farklı kılan kültürel öğeler arasındadır (Ferguson, 1988).

Gerçekten adlar yalnızca mekânın kimlik ve lokasyon bilgisini tanımlamazlar, beraberinde yerin kültürel ve sosyal kimlik özelliğini de gösterirler. Sokak adları yapı olarak bir yerin tarihi, kültürel ve fonksiyonel özelliklerini bir sembol şeklinde eş ve art zamanlı olarak onları anlamamızı sağlar. Cadde ve sokak adlarının şuan ki pozisyonu ve günümüze kadar gelen değişim özelliğiyle

ilgili olarak genel literatür, ortak bir belleğin ve toplumsal algıların birbirini etkilemesine yoğunlaşmaktadır. Genel olarak, geçmişten günümüze adres oluşturma ve bu süreçte meydana gelen dönüşüm ve değişim sorgulanmaktadır. Hâlbuki sokak adlandırmaları mekânın morfolojik görüntüsü ile ilişkisini ortaya koyan çalışma ve araştırmalar azınlıkta kalmıştır (Ayataç ve Turhan, 2018).

Nora (2006)'nın ifade ettiği gibi, artarak devam eden birçok araştırmacı, arşivleme ve unutma korkusu sebebiyle belgeleri toplamaktan “bellek depolama” yaratmaktan sorumludur. Diğer taraftan Panerai (1999), şehrsel doku analizini yaparken şehir içerisinde var olmaya başlayan bütünleri kimliklendirmiş ve bu bütünler arasında ortaya çıkan ilişki ve mantığın araştırılması şeklinde tanımlamıştır. Kentsel görünümün var olma sebebi ise bu görünümü oluşturan ada ve yol sistemleridir. Bu bağlantılar dinamik bir yapıya sahiptir ve kolektif bilincin oluşumunda ve aynı zamanda değişmesinde etkilidir. Sokaklar, örgü adaları, parseller, binalar şehrsel morfoloji çalışmalarında ortaya çıkan birincil mekânsal unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Marshall, 2009).

Şehir morfolojisi açısından sokak örgüleri, sokakların adreslendiği yapılar, doğal çevreyle olan ilişki ve değişimini okumak, bunları değerlendirmek de kentsel tasarıma yoğunlaşmış çalışmalarda bir araç olarak kullanılabilir. Toponimi uzun zamandır tarihi coğrafyacıların ilgisini çekmektedir ancak son yıllarda yer adları siyasi ve kültürel coğrafyacıların da ilgisini çekmiştir. Ancak sokak adlarına daha az önem verilmiştir. Aslında ilk bakışta sokak adları önemsiz bir araştırma konusu gibi görünebilir. Sokak adları ise yapı çevre içinde yönlendirme amacına hizmet ederler ve aynı zamanda daha geniş bir öneme sahiptirler. Bir ülkenin tarihindeki önemli olayları veya kişilikleri anan isimler siyasi düzenin tezahürü ve ulusal kimliğin önemli ifadeleri olabilir ve aynı zamanda güçlü bir sembolik öneme sahiptir. Ulusal geçmişe ilişkin belirli bir görüşü temsil ederler ve doğrudan kentsel coğrafyaya haritalanmışlardır. Ancak sokak adları sonsuz değildir ve değiştirilebilen bir yapıya sahiptir. Siyasi düzendeki değişime sıklıkla ve ulusal geçmişin yeniden tanımlanmasında sokakların yeniden adlandırılması, ulusal tarihin yeni anlatıları ve kimlik kentsel peyzaja kazınmaktadır.

Anadolu Bölgesi’ni Karadeniz’e bağlayan karayolu da il sınırları içerisinde yer almaktadır. Elazığ-Tatvan Demiryolu hattı ise şehir merkezine 20 km uzaklıkta bulunan Genç ilçesinden geçer (Baş ve Avcı, 2021).

1.1. Amaç

Bu çalışmada Bingöl Merkezinin mahalle, cadde ve sokak isimlerinin sınıflandırmasını yaptıktan sonra burada ki yer adlarının hangi yıllar arasında ve niçin değiştiğini araştırmak ve yeni isimlerin hangi amaçla verildiğini ortaya çıkarmaktır.

1.2. Materyal ve Metot

Çalışma alanında haritalar CBS üzerinden oluşturulmuştur. Bu çalışma üç aşamada şekillenmiştir. Birinci aşamada konu ve sahanın sınırları belirlenmiştir. İkinci aşamada Bingöl’ün mahalle, cadde ve sokak adları şehir belediyesinden ve 1/7000 ölçekli şehir planından elde edilmiştir. Üçüncü aşamada ise mahalle, cadde ve sokak adlarındaki değişim, 2011 sonrası Bingöl Belediye Meclis kararları incelenerek hazırlanmıştır. Türkiye’de yerel belediyelere 5393 Sayılı Yeni Belediye Kanunu’yla yer adlarını belirleme ve bunları şartlara göre değiştirip düzenleme yetkisi verilmiştir. İlgili kanunda yer alan 18. Maddede Belediye Meclislerinin yetki, görev ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Kanun maddesinin N fıkrasına göre, *“meydan, cadde, sokak, park, tesis ve benzerleri mekânlara isim vermek; yeni mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirmesine karar vermek belediye tanıtıcı amblem, flama ve benzerlerini kabul etmek şeklinde ifade edilmektedir”*. Üçüncü aşamada bütün değerlendirmeler bir araya getirilmiş, tablo ve grafiklerle sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

1.3. Bulgular

Bingöl ili belediyesi imar müdürlüğünden alınan bazı bilgilere göre (Harita 2), Uydukent kendi arasında bölünmüş ve Selahattin Eyyubi bu bölgenin en büyük mahallesi olmuştur.

Yeni dönemde cadde adlarını vermek kolay olsun diye sayısal değerler kullanılmaya başlanmıştır ve 1500 kodu ile başlayan sayılar yeni kurulan cadde ve sokak isimleri olarak belediye kayıtlarında yer almaya başlamıştır.

2015-2016 yılları arasında Bingöl’de görev yapmış dönemin valisi kendi adını merkezdeki mahallelerden birine vermiştir.

2000’li yıllardan sonra birden fazla mahallede cadde ve sokak adı olarak kullanılan Düzağaç isimleri zamanla kaldırılarak sayısı 1 e düşürülecek şekilde değiştirilmiştir.

2023 yılında Yeşilyurt Mahallesi içinde yer alan ve halk arasında “Mazra” olarak bilinen “Barbaros Caddesi”, halkın talebi ve mahalle muhtarının resmi başvurusu sonucunda değiştirilerek “Mazra” olmuştur.

Halk arasında Uydukent olarak bilinen bölge resmîyetle Recep Tayyip Erdoğan Mahallesi’dir.

15 Temmuz sonrası ismi değişen bir sokak adı 2021 yılında bölgede sağlık çalışanı olarak görev yapan kişinin adıyla değiştirilmiştir.

2011 yılında Aydınsu Mahallesi’nin adı İnallı Mahallesi olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin sebebi ise eski adının mahalleye tekrar verilmiş olmasıdır.

2021 yılında Yenişehir Mahallesi sınırları içerisinde yer alan İstiklal Marşı Caddesi ve Murattı Yaşamkent evlerinin bir bölümü Simani Mahalle sınırları içerisine alınmıştır. Bunun sebebi ise Simani Mahallesinin kapı numaraları ve tapuların yenilenmesiyle ilgili bir çalışmanın esas alınarak böyle bir değişikliğe gidilmiş olmasıdır. Halk arasında Uydukent olarak bilinen bölgede aynı şekilde değişmiştir. Herhangi bir coğrafi nedenden dolayı değildir sadece mülkiyete bağlı tapuların yenilenmesi ile ilgili bir değişimdir.

Cumhurbaşkanı yardımcısı ve Bingöllü olan Cevdet Yılmaz’ın adı da yine şehirdeki caddelerden birine verilmiştir.

2010 yılı öncesinde üniversiteye giden yoldaki cadde farklı parçalara bölünerek birden fazla isim alınması sonucu bazı adres karışıklığına neden olmuştur. Bu durum cadde ve sokak adlandırılması yönetmeliğine de aykırı olduğu için diğer isimler kaldırılarak tek parça halinde “Üniversite Caddesi” olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu caddenin eskiden üniversiteye yakın üst kısmına “Bülent Arıncı” ve alt kısmına da “Aydınlık” caddesi ismi verilmişti. Bugün hala internette ki bazı haritalarda bu cadde eski adıyla görülmektedir.

Bingöl ilinde değişikliğe uğrayan ve adı değiştirilen mahalle, cadde ve

sokakların temel sebepleri arasında bölge halkının talebi ve bölge muhtarlarının yapmış olduğu resmi başvurulardır. Belediyeye isim değişikliği ile ilgili yapılan başvurular dikkatle incelenmekte, bazı bölgelerde referandum yapılmakta ve halkın talebi doğrultusunda isim değişikliğine gidilmektedir.

1.5. Bingöl'ün Tarihçesi

Bingöl ili, tarihi süreç içerisinde bazı medeniyetlerin yol güzergâhı üzerinde kalmıştır. Bingöl ilinin eski medeniyetler döneminde ne zaman kurulduğu ve o zaman ki adının ne olduğu net bir şekilde bilinmemekle beraber İslam kaynaklarında Cebel-ü Cur adının bölge için kullanıldığı düşünülmektedir. Cebel dağ, Cur ise dere anlamını taşımaktadır. Çapakçur kelimesi anlam olarak Cebel-ü Cur'a benzetilmeye çalışılsa da bu ancak bir rivayet olarak aktarılmaktadır (Alay, 2006).

Çapakçur kelime anlamı olarak akan temiz su şeklinde ifade edilir. Cebel-ü Cur kelimesinin zaman içerisinde Çapakçur şeklinde söylendiği düşünülmektedir. Tarihi kayıtlarda bu bölge yerleşim yeri olarak Çapakçur adıyla adlandırılmakta olup Ermeni kaynaklarında da buranın Bizans Devletinin yıkılışına yakın dönemde Türkmen boyları tarafından kullanıldığı şekle uygun olarak söylendiği belirtilmiştir (Konukçu, 1987).

Bir diğer teoriye göre de Çaba Çapak bir Türk boyunun adıdır ve bölge bu isme uygun olarak adlandırılmıştır. Çaba Çapak boyu daha çok Çapaklı adı ile şöhret kazanmıştır. Bu Boy'un Anadolu'nun; Denizli, Torbalı, Zile, Salihli gibi il ve ilçelerinde aynı isimle adlandırılan köyleri bulunmaktadır ve bu durum bize Çapaklı Aşiretinin Anadolu'nun birçok bölgesine yayıldığını göstermektedir (Konukçu, 1987).

Çapakçur ismi 1935 yılına kadar idari belgelerde vardır fakat bu tarihle birlikte, kayıtlarda Bingöl adına dönüştüğü görülmektedir. Bingöl ili bölgesinin tarihinin Milattan Önce 2000'ler civarında olduğu düşünülmekle birlikte bu tarihten önceki zaman dilimi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bingöl ili yerleşim yeri olarak eskiye dayanmış bir tarihi yapıda olmasına rağmen Diyarbakır, Erzurum, Bitlis, Erzincan, Van, Ahlat gibi farklı merkezlere bağlı şehirlerin yaylacılık alanı ve otlak yeri olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Bingöl iline Cumhuriyet dönemine kadar şehir merkezi statüsü verilmemiştir. Ülkede Cumhuriyet'in ilan edilmesinden 3 yıl sonra Elazığ, 6 yıl sonra ise Muş'a ilçe

olan Bingöl, 13 yıl sonra yürürlüğe giren bir kanun maddesiyle ilk defa il unvanı almıştır.

Bu kanun maddesinin Bingöl’e ait metin belgesi şu şekildedir. *Yeniden 9 kaza ve 5 vilayet teşkiline ve bunlarla 32 Nahiyeye ait kadrolar hakkında Kanun ile 2885 kanun, 25.12.1935 tarihinde TBMM tarafından onaylanıp, Resmi Gazete’de 4 Ocak 1936 tarihinde 3197 sayı ile kabul edilmesiyle beraber Bingöl Vilayetinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir (TBMM ZC: 5). Kanuna ait 5. Madde de: “Muş vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan, Bingöl kazaları ile Erzincan vilayetinin Kiğı kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur kasabası olmak üzere Bingöl vilayeti kurulmuştur” (1973 İl Yıllığı, 1973) şeklinde yayınlanmıştır. 1945 senesine kadar Çapakçur ismiyle anılan yer bu tarihten sonra Bingöl ismiyle yeniden adlandırılmıştır (Çoban ve İlyas, 2017).*

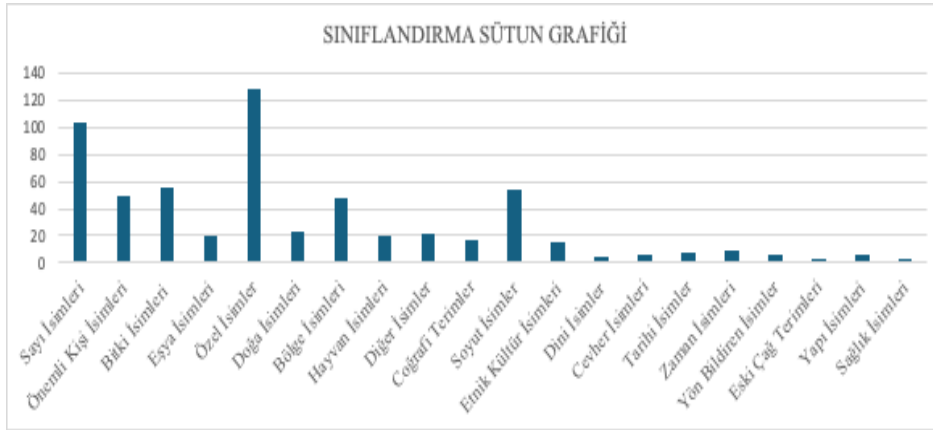
2. BİNGÖL İLİNİN SOKAK CADDE VE MAHALLE ADLARI SINIFLANDIRMASI

Bingöl şehrindeki mahalle, cadde ve sokakların adlandırılma süreci sonrasında ortaya çıkan isimlerin kökeni bölgenin içinde bulunduğu sosyal yapıya bağlı olarak da çeşitlilik arz etmektedir. Şehirde 29 mahalle, 86 cadde ve 515 sokak olmak üzere toplam 630 isme bağlı grupları benzer özellikleri içinde sınıflandırılma yoluna gidilmiştir (Tablo 1).

Bingöl’de geçmişten günümüze sayısal isimlerin olduğu birçok cadde ve sokak adı bulunmaktadır. Burada karşımıza çıkan genel durum ise sayısal isimlerin daha çok sokak daha sonra ise cadde simlerine verilmesidir. Sayısal isimlerin kullanılması kültürel öğeler taşıyan adları vermekten daha kolay ve pratik olmasının yanı sıra hızla büyüyen şehir alanında yapılacak en mantıklı tercihlerden biri olmasıdır. Bingöl’de mahalle, cadde ve sokak adları arasında genel olarak 103 adet sayısal isim bulunmaktadır. Örneğin; 1. Sokak, 10. sokak, 12.cadde, 1517 cadde gibidir (Grafik 1).

Tablo 1. Bingöl İli Cadde ve Sokak Adlarının Benzer Gruplara Sınıflandırılması

Sınıflandırma	Sayısı	Sınıflandırma	Sayısı	Sınıflandırma	Sayısı
Özel İsimler	128	Doğa İsimleri	23	Yön Bildiren İsimler	6
Sayı İsimleri	103	Hayvan İsimleri	20	Cevher İsimleri	6
Bitki İsimleri	55	Eşya İsimleri	20	Yapı İsimleri	6
Soyut İsimler	54	Coğrafi Terimler	17	Dini İsimler	4
Önemli Kişi İsimleri	50	Etnik Kültür İsimleri	15	Eski Çağ Terimleri	3
Bölge İsimleri	47	Zaman İsimleri	9	Sağlık İsimleri	3
Diğer İsimler	22	Tarihi İsimler	7	-	-

Grafik 1. Bingöl İli Cadde ve Sokak Adlarının Benzer Gruplara göre Sütun Grafik Sınıflandırılması

Tablo 2. Bingöl İlinin Cadde ve Sokaklarının Özel İsimler Olarak Sınıflandırılması

Özel İsimler
Ak Sk, Akman Sk, Alkan Sk, Asude Sk, Aydın Sk, Asil Sk, Bayram Sk, Begüm Sk, Belen Sk, Berat Sk, Bingöl Sancak Yolu Cd, Buket Cd, Burak Cd, Cemre Sk, Çağatay Sk, Çağla Sk, evlik Sk, Çiğdem Sk, Çilem Sk, Dadaloğlu Sk, Derya Sk, Dikmen Sk, Dilan Sk, Dilek Sk, Dumlupınar Caddesi, Elif Sk, Elvan Sk, Emel Sk, Emirhan Sk, Emre Sk Engin Sk, Ensar Sk, Ercanlar Sk, Erdem Sk, Erenler Sk, Evliya Sk, Fatih Caddesi, Fazilet Sk, Feza Sk, Fikret Sk, Filiz Sk, Firuze Sk, Furkan Sk, Gonca Sk, Gözde Sk, Gülbahar Sk, Güldiken Sk, Gülen sk, Güler Sk, Gülhane Sk, Gülistan Sk, Gülveren Sk, Güven Sk, Hicran Sk, Hikmet Sk, Hilal Sk, Işıl Sk, İrem Sk, Karbeyazı Sk, Kardelen Cd, Kardeşler Sk, Keskin Sk, Kutluay Sk, Kübra Sk, Kültür Cd, Mazlum Sk, Mehtap Sk, Melek Sk, Melikşah Sk, Meltem Sk, Meneviş Sk, Meram Sk, Merve Sk, Mısra Sk, Mihriban Sk, Murat Sk, Müjde Sk, Münevver Sk, Nagihan Sk, Namı Cd, Narin Sk, Nazır Sk, Nazlı Sk, Oğuzhan Cd, Onur Sk, Özden Sk, Özlem Sk, Pınar Sk, Sefa Sk, Selçuk Sk, Selvi Sk, Sema Sk, Sena Sk, Serhat Sk, Servet Sk, Sevgi Sk, Seyran Sk, Sıla Sk, Sokulu Sk, Sultan Sk, Sultan Kubbesi Sk, Sümbül Sk, Şilan Sk, Şirin Sk, Şirince Sk, Şirnan Sk, Tekel Caddesi, Tuna Sk, Tural Caddesi, Ufuk Sk, Vahdet Sk, Volkan Sk, Yaren Sk, Yasemin Sk, Yasir Sk, Yıldırım Cd,

Bingöl ilinin mahalle, cadde ve sokak adlarının sınıflandırmasında en fazla özel isimler yer almaktadır. Örneğin; Begüm, Cemre, Volkan, Kardelen gibi birçok özel isim cadde ve sokaklara verilmiştir ve 128 adet özel isim bulunmaktadır (Tablo 2).

Bingöl ilinde mahalle, cadde ve sokak adlarında geçmişten günümüze önemli kişi ve kişilerin adlarının kullanıldığı birçok isim bulunmaktadır. Burada dikkatimizi çeken en önemli durum, ulusal önemli şahıs isimleri genel olarak cadde adlarına verilirken, yerelde önemli kişilerin isimleri ise daha çok sokak adı olarak verildiği karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Mareşal Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir gibi Cumhuriyet'in kurulmasına destek olan ve bununla birlikte eski Türk Devletlerinin hükümdarlarının da cadde ve sokak ismi olarak verildiği görülmektedir. Necmettin Erbakan ve Adnan Menderes gibi ülke tarihinde yer etmiş yönetici kişilerin de adının caddelere ve sokaklara isim olarak verildiği görülmektedir. Bununla birlikte yakın siyasi tarihte adı geçen Ali Çoşkun, Sait Aymaz, Sait Göker Zeki Ergezen gibi siyasetçilerin isimleri verilmiştir. Mehmet

Akif Ersoy, Namık Kemal, İbni Sina, Yunus Emre, Ziya Gökalp gibi ülkede geçmiş dönemlerde yaşamış şairlerin isimlerinin de cadde ve sokak adlarına verildiği görülmektedir. Yerel bölgede bilinen fakat Ulusal çapta çok fazla tanınmayan Şair Eşref gibi kişilerin adları da sokak isimleri olarak verilmiştir. Bununla birlikte Veysel Karani ve Buhari gibi din âlimlerinin adının da Bingöl ilinde sokak isimleri olarak kullanıldığı görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Bingöl’de Yerelde ve Ulusalda Önemli Şahıslara ait Cadde ve Sokak İsimleri

Önemli Kişi İsimleri
A.Kadir Konukoğlu Sk, Ahmet Kaya Cd, Ali Coşkun Sk, Alparslan Sk, Aziz Yıldırım Cd, Battal Gazi Sk, Bayındır Cd, Bedri Tuğ Cd, Beyazıt Cd, Buhari Sk, Çağla Arın Cd, Eyübi Sk, Faik Eğtuğrul Cd, Farabi Cd, Feyzullah Karaaslan Cd, Fuzuli Cd, Gazi-paşa Cd, Haydar Ünsal Cd, Hasan Basri Cd, Hikmet Tekin Cd, Hüseyin Çelik Cd, İbni Sina Sk, İnönü Cd, İstemihan Cd, Kanuni Sk, Kazım Karabekir Sk, M.Akif Ersoy Sk, Mesnevi Cd, Namık Kemal Sk, Necmettin Erbakan Cd, Rifat Hıscarcıoğlu Sk, Sait Aymaz Sk, Sait Göker Cd, Selhattin Kaya Cd, Ş.M. Gündoğdu Cd, Şükrü Yılmaz Cd, Şair Eşref Cd, Vali Konağı Cd, Veysel Aksoy Sk, Veysel Karani, Sk, Yahya Kemal Sk, Yavuz Selim Cd, Yunus Emre Cd, Zeki Ergezen Bulvarı, Ziya Gökalp Sk.

Bingöl’ün mahalle, cadde ve sokak adlarında çoğunlukla sayısal, özel, önemli, yerel ve ulusal kişilerin adlarının kullanıldığı görülmektedir. Şahıs adlarının dışında, doğa ve bitkiler ile ilgili cadde ve sokak adlarının da oldukça yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. 78 adet olarak tespit edilen doğal ve bitkiler ile ilgili adlandırmaların genel olarak sokaklara verildiği görülmektedir (Tablo 4). Cadde ve sokak adlarına genel olarak bakılacak olunursa; Bingöl’de önemli ulusal şahısların adları sokak, cadde ve bulvarlara verilirken, doğa ve bitki ile ilgili adlandırmaların ise daha çok sokak adlarında karar kılındığı dikkati çekmiştir.

Tablo 4. Bingöl İlinin Cadde ve Sokak İsimlerinin Doğa ve Bitki İsimleriyle Sınıflandırılması

Bitki isimleri	Doğa isimleri
Ağaçlı Sk, Akasya Sk, Ardiç Sk, Asma Sk, Bahçe Sk, Başak Cd, Begonya Sk, Beyaz Gül Sk, Bitki Sk, Buket Sk, Çamlı Sk, Çamlıca Sk, Çavdar Sk, Çeltik Sk, Çınar Sk, Çıra Sk, Çiraklık Sk, Çiçekli Sk, Çimen Sk, Defne Sk, İhlamur Sk, İğde Sk, Karaağaç Sk, Karanfil Sk, Kavaklı Sk, Kestane Sk, Kır Çiçeği Sk, Kızılcık Sk, Koza Sk, Köknar Sk, Lale Sk, Meşe Sk, Morgül Sk, Nergizli Sk, Nilüfer Sk, Orkide Sk, Palmiye Sk, Papatya Sk, Salkım Sk, Sardunya Sk, Sarımsak Sk, Sedef Sk, Sedir Sk, Söğütlü Sk, Yakamoz Sk, Yaprak Sk, Yeni Başak Sk, Yonca Sk, Zambak Sk.	Akar Sk, Akarsu Sk, Akçay Sk, Akdağ Sk, Akpınar Sk, Aşıyan Sk, Bağcı Sk, Bağdüzü Cd, Bağlarbaşı Sk, Bahar Cd, Çayırılı Sk, Çağlayan Sk, Çağlayan Cd, Çapakçur Sk, Dağlar Cd, Damla Sk, Güneşli Sk, Irmak Sk, Karakaya Sk, Karasu Cd, Karlı Sk, Kartopu Sk.

Tablo 5. Bingöl İlinin Cadde ve Sokak İsimlerinin Bölge İsimleriyle Sınıflandırılması

Bölge İsimleri
Akdeniz Cd, Anadolu Sk, Balkan Sk, Çığıltepe Sk, Çukurca Sk, Dicle Cd, Elâzığ Muş Yolu Cd, Erciyeş Sk, Fakülte Cd, Genç Cd, Göynük Sk, Gültepe Sk, Hâl Sk, Harman Sk, Hazar Sk, Keban Sk, Kent Sk, Kızılırmak Sk, Kuruca Sk, Maden Sk, Malazgirt Sk, Marmara Sk, Mazra Cd, Mekân Sk. Mezarlık Sk, Nil Sk, Özbek Sk, Palandöken Cd, Rumeli Sk, Sahra Sk, Sakarya Sk, Sanayi Sk, Simani Sk, Şişli Sk, Tepe Sk, Tepebaşı Sk, Tunus Sk, Üniversite Cd, Yamaç Sk, Yayla Sk, Yaylalar Cd, Yemen Sk, Yeşil Irmak Sk, Yeşil Yurt Cd, Yüzen ada Sk.

Bingöl'ün Batısında Elâzığ, Doğusunda Muş, Güneyinde Diyarbakır ile kuzeyinde Erzurum, Erzincan ve Tunceli ile çevrili ve Doğu Anadolu bölgesinde yer alması, bu illere ait isimlerin cadde ve sokak adlarında yer almasına neden olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında geçiş güzergâhında bulunan Bingöl ilinde Dicle Caddesi bulunur. Bununla birlikte Bingöl'ün komşu

olduğu illere ait ilçe isimlerinin Bingöl’de yer alan cadde ve sokak isimlerine verilmiştir. Örneğin; Muş ilinde yer alan Malazgirt ilçesinin Bingöl’de Malazgirt Sokağı olarak verilmesi Elazığ ilinde yer alan Keban, Hazar, Maden ilçelerin Bingöl’de cadde ve sokak isimlerine verilmesi maden sokağı gibi birçok cadde ve sokak isimlerine mevcuttur. Ayrıca ülkemizdeki bölge isimleri ve ulusal bölgeler Bingöl iline ait cadde ve sokaklara verilmiştir. Örneğin; Anadolu, Marmara, Akdeniz, Tunus, Balkan gibi birçok cadde ve sokak isimleri mevcuttur. Bingöl ilinde yer alan ilçeler cadde ve sokak isimlerine verilmiştir. Örneğin; Genç, Göynük, Yayla, Yüzen ada gibi birçok cadde ve sokak isimleri mevcuttur (Tablo 5).

Tablo 6. Bingöl İlinin Cadde ve Sokak İsimlerinin Soyut İsimler Sınıflandırılması

Soyut İsimler
Aydınlık Cd, Azimli Sk, Başarı Sk, Berrak Sk, Bilgin Sk, Bilginler Sk, Billur Sk, Cesusur Sk, Çağrı Sk, Desen Sk, Dost Sk, Durgun Sk, Duygu Sk, Eğitim Cd, Emniyet Cd, Enerji Sk, Ferah Sk, Gayret Sk, Gençlik Sk, Güzide Sk, Hürriyet Cd, Işık Sk, İhlas Sk, İnsaf Sk, Metan Sk, Muhabbet Sk, Mutlu Sk, Nazar Sk, Neşe Sk, Nur Sk, Nurlu Sk, Özgür Sk, Özgürlük Sk, Özlüce Sk, Rüya Sk, Sanat Sk, Selamet Sk, Seyahat Sk, Seyir Sk, Taktir Sk, Ticaret Sk, Umut Sk, Uсталık Sk, Uysal Sk, Vefa Sk, Vuslat Sk, Yankı Sk, Yaşam Sk, Yurtsever Sk, Zekâ Sk

Bingöl şehrinde bazı cadde ve sokaklara insani duygu ve düşünceleri ifade eden Azimli, Bilgin, Mutlu, Sanat, Umut gibi soyut isimler de verilmiştir (Tablo 6).

Bingöl şehrinde son dönemde yeni açılan cadde ve sokaklara isim olarak sayılar verilmeye başlanmıştır. Sayısal ifadeler hızla gelişen kentte cadde ve sokaklara isim bulma zorluğunun da önüne geçmiş olmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Bingöl İlinin Cadde ve Sokak İsimlerinin Sayısal İfadelerle Sınıflandırılması

Sayısal İsimler
1.Sk, 10.Sk, 1001.Sk, 10010.Sk, 1002.Sk, 1003.Sk, 1004.Sk, 1005.Sk, 1006.Sk, 1007.Sk, 1008.Sk, 1009.Sk, 1011.Sk, 1012.Sk, 1013.Sk, 1014.Sk, 1015.Sk, 1016.Sk, 1017.Sk, 1018.Sk, 1019.Sk, 1020.Sk, 1021.Sk, 1022.Sk, 1023.Sk, 1024.Sk, 1025.Sk, 1026.Sk, 1027.Sk, 1028.Sk, 1029.Sk, 1030.Sk, 1031.Sk, 1032.Sk, 1033.Sk, 1034.Sk, 1035.Sk, 1036.Sk, 1037.Sk, 1038.Sk, 1039.Sk, 1040.Sk, 1040.Sk, 1041.Sk, 1042.Sk, 1043.Sk, 1044.Sk, 1045.Sk, 1046.Sk, 1047.Sk, 1048.Sk, 1049.Sk, 1050.Sk, 1051.Sk, 1052.Sk, 1053.Sk, 1054.Sk, 1055.Sk, 1056.Sk, 1057.Sk, 1058.Sk, 1059.Sk, 1060.Sk, 1061.Sk, 1062.Sk, 1063.Sk, 1064.Sk, 1065.Sk, 12.Cd, 1500.Sk, 1501.Sokak, 1502.Sk, 1503.Sk, 1504.Sk, 1505.Sk, 1506.Sk, 1507.Sk, 1508.Sk, 1509.Sk, 1510.Sk, 1511.Cd, 1512.Sk, 1513.Sk, 1514.Sk, 1515.Sk, 1517.Cd, 1518.Sk, 1519.Sk, 175.Sk, 177.Sk, 179.Sk, 18.Sk, 181.Sk, 183.Sk, 185.Sk, 187.Sk, 189.Sk, 2.Sk, 20.Sk, 21.Sk, 22.Sk, 24.Sk, 4.Sk, 6.Sk, 8.Sk

2.1.Bingöl İlinin Mahalle, Cadde Ve Sokak İsimlerinin Meclis Kararları İle Değişim Nedenleri

Bingöl Belediyesinden alınan verilere göre 2011 ile 2023 yılları arasında mahalle, cadde ve sokak isimlerinde değişimler olmuştur. Gündemin 9. Maddesi, Cadde ve Sokak isim Değişikliği hakkındaki teklif görüşülerek yapılan müzakereler sonucunda Yukarı Akpınar Köyü muhtarı Selahattin TAYGUN tarafından Belediyemize 21.06.2023 tarihi ve 10877 numaralı dilekçeyle müracaata bulunarak Yeşilyurt Mahallesinde bulunan Barbaros Caddesinin Mazra Caddesi olarak değiştirilmesi ve Anadolu Sokağın Akpınar Caddesi olarak güncellenip, Bahçelievler Mahallesi Akpınar Sokağın ise Anadolu Sokağı olarak değiştirilmesi talebinde bulunmuştur. Buna göre; Yeşilyurt Mahallesinde bulunan Barbaros Caddesinin Mazra Caddesi olarak değiştirilmesine, yine Yeşilyurt Mahallesinde bulunan Anadolu Sokağın Akpınar Caddesi olarak güncellenmesine, Bahçelievler Mahallesi Akpınar Sokağın ise Anadolu Sokağı olarak değiştirilmesine 5393 numaralı Belediye kanunu 81.maddesi uyarınca oy birliğiyle kabul edildi.

Gündemin 7. Maddesi, Mahalle sınır değişikliği ve cadde sokak isimlerinin belirlenmesi hakkındaki teklifi görüşülerek yapılan müzakereler sonucunda; Belediyemizce yapılan İmar Revizyon Planının bitmesiyle Simani Mahallesinin

sınırlarının imar sınırının bitimine kadar genişletilmesine, Revizyon planının bitimiyle Simani Mahallesi sınırları dâhilinde kalan Ekinyolu mücavir, Gözer mücavir, Beroj ve Koşun Küme Evlerinde oluşan yeni cadde ve sokaklara 1001 nodan başlayarak 1099 noya kadar sırasıyla rakamsal isim verilmesine oy birliğiyle karar verildi.

Gündemin 4. Maddesi, İlimiz Mirzan Mahallesinde bulunan Akkoyunlu Sokağın gelişmişliği ve devamlılığı bakımından Mahallenin en işlek sokağı olması, Mahalle Muhtarı ve Mahalle sakinlerinin Akkoyunlu Sokağın Cadde olarak değiştirilmesi yönündeki talep ve istekleri ilgili dilekçelerde belirtilmiştir. Yine İlimiz Simani ve Yeşilyurt Mahallelerinde bulunan Çağlayan Sokak Adres ve Numaralama yönetmeliğine aykırı ve mükerrer olduğundan Yeşilyurt Mahallesi Çağlayan Sokağın Çağlayan Sokak olarak güncellenmesi gerekmektedir. Buna göre; Mirzan Mahallesinde bulunan Akkoyunlu Sokağın, Akkoyunlu Caddesi olarak değiştirilmesine, Yeşilyurt Mahallesinde bulunan Çağlayan Sokağın Çağlayan Sokak olarak değiştirilmesine, Simani Mahallesinde bulunan Çağlayan Sokağın Çağlayan Sokak olarak kalması oy birliğiyle kabul edildi.

Gündemin 3. Maddesi, İlimiz İnalı Mahallesinden başlayıp Kültür Mahallesine kadar devam eden, Kınalı Caddesi isminin Vefat eden Belediye Meclis Üyesi Ahmet Kaya ismi şeklinde değişmesi oy birliğiyle kabul edildi.

Gündemin 5. Maddesi, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından Belediye Meclisine gelen ve Meclis tarafından komisyonumuza havale edilen 27/04/2022 tarih ve 22950 Sayılı yazıda belirtilen Cadde ve Sokaklara yeni isim verilmesi mevcut bazı Sokak ve Caddelerde yapılaşma ve gelişme yoğunluğuna göre isimlerinin güncellenmesi işlemleri için komisyonumuz tarafından incelemeler ve çalışmalar yapılmış ve buna göre yapılan yeni düzenleme Tablo 8 de gösterilmiştir.

Tablo 8. Gündem maddesi 5 e göre değişen sokak ve cadde adları listesi

Mahalle Adı	Eski Adı	Yeni Adı
Simani Mahallesi	İhlas Sokağı	İhlas Caddesi
Şehit Mustafa Gündoğdu Mahallesi	Cesur Sokağı	Cesur Caddesi
Şehit Mustafa Gündoğdu Mahallesi	Başak Sokağı	Başak Caddesi
Selahaddin Eyyubi Mahallesi	Büklüm Caddesi	Büklüm Sokak
Selahaddin Eyyubi Mahallesi	Beyazgül Caddesi	Büklüm Sokak
Saray Mahallesi	Seyran Sokağı	Maraşal Fevzi Çakmak Bulvarı
Yeni Mahalle	Maraşal Fevzi Çakmak Caddesi	Haydar Baylaz Caddesi
Yeni Mahalle	Yakamoz Sokağı	Yakamoz Caddesi
Yeşilyurt Mahallesi	Özbek Sokağı	Dr. Arif Hikmet Yurtsever Caddesi
Kültür Mahallesi	Tekel Caddesi	Afatlar Caddesi
Kültür Mahallesi	İstemihan Sokağı	İstemihan Caddesi
İnali Mahallesi	Sahra Sokağı	Sahra Caddesi
Kültür Mahallesi	Yunus Emre Sokağı	Yunus Emre Caddesi
Simani Mahallesi	Şelale Sokağı	Şelale Caddesi

Bingöl Belediyesi'nin internet üzerinden yayınlanan meclis kararları da incelenmiş ve günümüze kadar değiştirilen mahalle, cadde ve sokak isimleri de ayrı bir tabloda gösterilmiştir (Tablo 9). Burada ki tablo incelendiğinde bir tane mahalle adının değiştiği görülmektedir. Bunun yanında genel olarak değişen ise bazı sokak adlarının cadde olması ve bazı cadde adlarının ise tamamen isminin değiştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Maraşal Fevzi Çakmak Caddesi, Haydar Baylaz Caddesi'ne dönüşürken, Maraşal Fevzi Çakmak adı cadde isminden alınıp bulvar adı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kınalı caddesinin adı Ahmet Kaya Caddesi olarak değişmiştir fakat burada bilinmesi gereken en önemli husus isim benzerliği olmasıdır. Vefat eden eski bir belediye çalışanı olan Ahmet Kaya'nın adının yaşatılması için caddenin bu şekilde değiştirildiği yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Tablo 9. Belediye Meclis Kararlarına Göre Değişen Mahalle, Cadde ve Sokak İsimleri Listesi

Eski İsim	Yeni İsim	Yılı	Eski İsim	Yeni İsim
Aydınsu Mahallesi	İnalı Mahallesi	2011	1506. Sokak	1506. Caddesi
Kıvalı Caddesi	Ahmet Kaya Caddesi	2020	Büklüm Caddesi	Büklüm Sokak
Murat Sokak	İstiklal Marşı Caddesi	2021	Beyazgül Caddesi	Beyazgül Sokak
İhlas Sokak	İhlas Caddesi	2022	Seyran Sokak	Maraşal Fevzi Çakmak Bulvarı
Cesur Sokak	Cesur Caddesi	2022	Maraşal Fevzi Çakmak Cad.	Haydar Baylaz Caddesi
Barbaros Caddesi	Mazra Caddesi	2023	Yakamoz Sokak	Yakamoz Caddesi
Anadolu Sokak	Akpınar Caddesi	2023	Özbek Sokak	Dr.Arif Hikmet Yurtsever Cad.
Akpınar Sokak	Anadolu Sokak	2023	İstemihan Sokak	İstemihan Caddesi
Çağlayan Sokak	Çağlıyan Sokak	2020	Sahra Sokağı	Sahra Caddesi
Akkoyunlu Sokak	Akkoyunlu Caddesi	2020	Şelale Sokak	Şelale Caddesi
Başak Sokak	Başak Caddesi	2022	-	-

SONUÇ

Bingöl ili ile ilgili yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Bingöl; çevresinde tarihi, kültürel ve nüfus olarak büyük şehirler olmasına rağmen son dönemde özellikle üniversitenin Uydukent diye anılan bölgesinde kurulmasıyla şehrsel olarak büyüme kaydetmiştir. Bu büyümeye bağlı olarak da şehirde yeni yerleşim alanları açılmış ve buralara yeni cadde, sokak ve mahalle adları verilmiştir.

Halk arasında kullanılan fakat belediye kayıtlarında farklılık gösteren adlar, halkın ve mahalle muhtarlarının yapmış olduğu resmi müracaatlarla birlikte

halkın kullanımına uygun olarak değiştirilmiştir.

Hızla büyüyen şehirde son dönemde cadde ve sokak isimleri sayı olarak verilmeye başlanmıştır. Bu da ad oluşturma zorluğunun önüne geçerek şehrin gerekli yerlerinin kolay bir şekilde adlandırılmasını sağlamıştır.

Ülkede yaşanan siyasi değişimler ve olaylar cadde ve sokak adlarına da yansımaktadır, bu bağlamda Bingöl cadde ve sokak isimleri de bundan etkilenmiş ve siyasi durum ve olaylara göre değişen adları kullanmaya başlamıştır.

Bingöl de yetişip ülke siyasetine katılan önemli isimlerin adları da şehrin cadde ve sokaklarında kendine yer bulmuştur.

Halk arasında tanınan ve sevilen karakterlerde cadde ve sokak adlarında yaşatılmaya devam etmektedir.

Bu açılardan bakıldığında Bingöl şehri cadde ve sokak adları; tarihi, kültürel, siyasi ve sosyolojik olaylardan etkilenmiş ve buna bağlı olarak adlarında zamana ve şartlara göre değişiklikler meydana gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Alay, O. (2006). *Kültür Dünyamızda Bingöl*. İstanbul: Üniversite Yayınları.
- Ayataç, H. & Turhan, T. Z. (2018). “Sokak İsimlerinin Kent Morfolojisindeki Değişimle İlgisi; İstanbul Kıyısı”. “Bingöl’ün tarihi çevre ve şehircilik Bakımından gelişimi”. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 22, ss. 11-62.
- Cumhuriyet’in 50. Yılında Bingöl, 1973 İl Yıllığı. (1973). Ankara: Pars Matbaası.
- Çoban, E. & İlyas, A. (2017). “1935 Nüfus Sayımı ve Bingöl’ün Nüfus Potansiyeli”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi Volume 7, Number 1/1 (2017) Cilt 7, Sayı 1/1. ss. 89-98.
- Ferguson, P. P. (1988). Reading City Streets. *The French Review* 61 (3), 386-397.
- Genel Nüfus Sayımı 1990 İdari Bölünüş. (1990). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Konukçu, E. (1987). *Köroğlu’na Kadar Bingöl*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- Marshall, S. (2009) *Cities, Design and Evolution*, London: Routledge.
- Nora, P. (2006). “Rethinking France; Les Lieux de Memoire”, Vol. 2: Space, Chicago: University of Chicago Press.

Paneraï, P. (1999). *Analyse Urbaine*, Marseille: Parenthèses Editions.

TCBİGD, T. C. (1937). *Genel Nüfus Sayımı* (Muş). Ankara: Mehmet İhsan Basımevi

İnternet Kaynakları

<https://www.capakcurgazetesi.com.tr/>

<https://www.bingolonline.com/>

<https://bingolkenthaber.com/bingol-belediyesi-ocak-2024-ayi-meclis-karar-ozetleri>

<https://www.bingolsurmanset.com/>

<https://www.bingolsurmanset.com/bazi-sokak-ve-cadde-isimleri-guncellendi>

DEMATEL AĞIRLIK TABANLI TODİM ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ İLE DOKTORA ÖĞRENCİ SEÇİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Şule BAYAZİT BEDİR HANOĞLU

Bitlis Eren Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü,

Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı,

adresi:sbbedirhanoglu@beu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7545-7222>

GİRİŞ

Karar; bir iş bir sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargıdır. Karar verme, belirli bir amaca ulaşabilmek için farklı seçenekler/alternatifler arasından edinilen bilgiler çerçevesinde en uygun sonuca götüren seçeneğin/alternatifin seçilmesi sürecidir (Chatoupi, 2007). Karar verme, bireylerin günlük hayatında gerçekleştirdikleri kıyafet seçimi, yemek seçimi gibi olağan konular üzerinde olabileceği gibi, aile, kurum, şirket gibi gruplarda sonuçları birden fazla kişiyi etkileyebilecek konular üzerinde de olabilir. Karar, problemin tanımı ile başlayan ve nihai karar ile tamamlanan ve karar verme süreci olarak adlandırılan sürecin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Miller ve Byernes, 2001). Karar verme süreci;

- Problemin belirlenmesi,
- Amaç ve kriterlerin belirlenmesi,
- Alternatiflerin belirlenmesi,

- Modelleme ve çözüm
- Karar ve uygulama olarak sıralanabilir (Aktaş vd., 2015).

Bir süreç sonunda alınan kararlar çoğu zaman birbiriyle çelişen birden fazla kriter ya da amaç çerçevesinde alınır. Bu gibi durumlarda çok kriterli karar verme yöntemlerinden yararlanılır. Çok kriterli karar verme yöntemleri; birden fazla kriterin optimize edildiği olası çözüm setleri içerisinde en iyi seçeneğin/alternatifin seçildiği problemlerin çözümünde kullanılan yöntemlerin genel adı olarak ifade edilebilir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV), sıralama, seçim, sınıflama gibi karar problemlerin çözümünde sonlu veya sonsuz alternatif arasından bir veya daha fazla alternatifin seçilmesinde kullanılmaktadır. Bu seçim genellikle birbiri ile çelişen kriterler altında gerçekleştirilmektedir (Belton ve Stewart, 2002). ÇKKV, fazla sayısal ve sözel veriler içeren problemlerin çözümünde birden fazla karar vericinin dâhil olabildiği analitik bir yöntemdir (Görener, 2009). ÇKKV problemleri, seçim, sınıflama ve sıralama problemleri olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır.

Öğrenci seçim ve kabul problemleri hem soyut hem de somut unsurlar içeren karar problemleri kapsamında yer almaktadır. Öğrenci seçimi, birden çok alternatif arasından seçimi gerektirmesi, seçimin sadece bir kriter dışında birden çok kriter etkisinde gerçekleştirilmesi nedeni ile ÇKKV problemleri kapsamında değerlendirilmektedir. Lisansüstü eğitim, bir lisans eğitiminin tamamlanması sonrasında yüksek lisans ve doktora programlarında alınan üst eğitimidir. Lisansüstü eğitimin gerçekleşmesi için gerekli eğitim kaynakları lisans eğitimi için gerekli kaynaklara nazaran sınırlıdır. Lisansüstü eğitim alan her bir öğrenci için bir akademisyen danışman gereklidir. Akademisyenler, zamanının büyük kısmını lisansüstü eğitim alan öğrencilere ayırmaktadır ve bu nedenle lisansüstü eğitime seçilecek öğrencilerin sınırlı sayıda olması gerekmektedir. Aynı zamanda bu öğrencileri çeşitli sınav skorlarını almış olmalı, çeşitli vasıflara sahip olmalıdır. Lisansüstü eğitime alınacak öğrencilerin sınırlı sayıda seçilmesi ve bu seçimin birden çok kriter çerçevesinde gerçekleştirilmesi gereğinden yola çıkarak bu çalışmada lisansüstü eğitim-doktora programına öğrenci seçimi ÇKKV yöntemleri ile gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda bir üniversitenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümüne doktora öğrenci seçimi amaçlanmıştır. Öğrenci seçim problemi DEMATEL ağırlık tabanlı TODIM ÇKKV yöntemi ile incelenecektir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde ÇKKV problemlerinin çözümünde birçok yöntemin birçok alanda uygulamalarına rastlanılmaktadır. Önder ve Yıldırım (2014), VIKOR yöntemi ile lojistik köylerin sıralaması, Javadın vd, (2016), COPRAS yöntemi ile finansal performans değerlendirmesi, Özbek ve Engür (2019), SWARA, ARAS, EDAS yöntemleri ile öğrenci işleri otomasyon seçim problemi, Pekkaya ve Dökmen (2019) veri zarflama analizi ve CRITIC ÇKKV yöntemi ile OECD ülkeleri sağlık harcamalarının performansını değerlendirmesini incelemiştir. Aladağ vd. (2018), PROMETHEE yöntemi ile Kocaeli Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bölümlerinin performans değerlemesini, Doğanalp (2016), Bulanık TOPSIS ÇKKV yöntemi ile lisans derslerini veren öğretim elemanlarının değerlendirilmesini incelemiştir.

Literatür incelendiğinde ÇKKV yöntemlerinin öğrenci seçiminde çeşitli yöntem ve uygulamalara araştırma konusu olduğu görülmektedir. Bulanık AHP yöntemi ile başarılı öğrenci seçimi, Dağdeviren (2007), Mavrotas ve Rozakis (2009), PROMETHEE ile yüksek lisans öğrenci seçimi, Çiçekli ve Karaçizmeli (2013), ANP-PROMETHEE yöntemleri ile öğrencilerin nihai sıralaması, Soba vd., (2016) AHP temelli VIKOR yöntemi ile doktora öğrenci seçimi, Felinto de Farias Aires (2018), ELECTRE-TOPSIS hibrid yaklaşım ile öğrenci seçimi, Aslan ve Bağ (2021), bursiyer seçimi problemlerini incelemiştir. Literatürde öğrenci seçimi ile ilgili yapılan çalışmalar, kullanılan yöntem ve kriterler açısından Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yıl	Yazar	Yöntem	Kriter
2009	Mavrotas ve Rozakis	PROMETHEE	Akademik performans, mülakat, deneyim, tavsiye mektubu, İngilizce yeterlilik
2010	Altunok vd.	AHP, TOPSIS, WP	Yabancı dil sınav notu, mülakat notu, mezuniyet derecesi, mezuniyet okulu, mezuniyetten sonra geçen süre
2013	Çiçekli ve Karaçizmeli	Bulanık AHP	Not ortalaması, derse devam etme, derste not tutma, kongrede görev alma, sosyal sorumluluk projelerine katılım, yabancı dil düzeyi, bilgisayar kullanım becerisi, düzenli kitap okuma alışkanlığı

2016	Soba vd.	AHP, VIKOR	ALES, mezun olduğu süre, mezuniyet notu, saha tecrübesi, sözlü mülakat, yabancı dil sınavı (YDS).
2017	Deliktaş ve Üstün	Fuzzy MULTIMOORA, Hedef Programlama	Dinleme becerisi, akıcı konuşma, kelime hazinesi, telaffuz, dilbilgisi, kendini ifade etme
2019	Narin ve Yarlıkaş	SWARA	Not ortalaması, ALES notu, yabancı dil sınav notu, iş tecrübesi, öğrencinin özgüveni, derse devamlılık arzusu
2021	Ahmat vd.	AHP	Kümülatif not ortalaması, etkinliklerde aktif olma durumu, tüm derslerden en az B notu alma, liderlik, teknoloji becerisi
2021	Ersoy	BWM	Problem çözme yeteneği, gayret, eleştirel düşünme, güvenilirlik, yeni fıkirlere açık olmak, neşe, insanlarla iyi geçinme, araştırmacı kişilik
2023	Jadhav ve Jadhav	Fuzzy TOPSIS	Devamlılık, iletişim becerisi, yüzdellik dilim, spor becerisi

Bu çalışma kapsamında doktora programına öğrenci seçimi problemine ilişkin kriterler literatür taraması ile belirlenmiştir. Bu kriterler ve açıklamaları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Kriterler ve Kodları

Kriter Adı	Kriter Kodu	Referans
Yüksek İisans Mezuniyet Not Ortalaması	K1	Altunok vd., Narin ve Yarlıkaş,
ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) Notu	K2	Narin ve Yarlıkaş
Yabancı Dil Sınav Notu	K3	Mavrotas ve Rozakis, Narin ve Yarlıkaş,
Lisans Mezuniyet Not Ortalaması	K4	Altunok vd.,
Bilim Sınavı Notu	K5	Soba vd.
Mülakat Notu	K6	Mavrotas ve Rozakis

2. METODOLOJİ

Bu çalışmada DEMATEL ağırlıklandırma yöntemi ile TODIM çok kriterli karar verme yöntemi hibrit olarak kullanılmıştır. Karar problemlerinde hangi tekniğin kullanılması ile en etkili çözümün elde edileceği belirsizdir. Bu nedenle çalışma hibrit ÇKKV yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir.

2.1. Dematel Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi

DEMATEL yöntemi Cenova Battele Enstitüsü tarafından geliştirilmiştir. DEMATEL (Decision Making Trial and Evaluation Laboratory; Karar Denemesi ve Değerlendirme Laboratuvarı) yöntemi, karmaşık etkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini analiz edip, detaylı bir şekilde değerlendirme sağlamaktadır (Wu ve Lee, 2007). Yöntem, kriterlerin etkileşimlerini belirlemekle birlikte ağırlıklandırma ve alternatiflerin etkileşimlerinin tespitinden kullanılmaktadır. (Aytekin, 2022). Yöntem bu yönleri ile diğer ÇKKV yöntemlerine göre fark yaratmaktadır. Yöntemin uygulama adımları aşağıda belirtildiği gibidir (Kobryn, 2017, Aytekin, 2022).

Adım 1: Direkt ilişki matrisinin oluşturulması: Kriterlerin birbirleri üzerindeki etkileri tespit etmek için denklem (1)'de verilen direkt ilişki A matrisi oluşturulur.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Matriste kriterler g , $j = 1, \dots, n$ ile gösterilir ve a_{gj} , g kriterinin j kriteri üzerindeki etkisini belirtmektedir. Kriterlerin birbirleri üzerindeki etkileri Tablo 3'te verilen DEMATEL ikili karşılaştırma ölçeği ile belirlenir.

Tablo 3: DEMATEL İkili Karşılaştırma Ölçeği

Etki Derecesi	Puan
Etkisiz/yok	0
Düşük	1
Orta	2
Yüksek	3
Çok yüksek	4

Tablo 3’te yer alan dilsel ifadeler kullanılarak kriterlerin birbirleri üzerindeki etkileri tespit edilir. Birden fazla uzman görüşüne başvurulması durumunda toplulaştırma teknikleri veya değerlendirmelerin ortalaması ile bütünleşik ilişki matrisi elde edilebilir. Aynı kriterin kendisi ile değerlendirilmesi nedeni ile A matrisinin köşegen değerleri 0 değerini almaktadır.

Adım 2: Direkt ilişki matrisinin normalizasyonu: Direkt ilişki matrisi denklem 2’de gösterildiği üzere satır ve sütun toplamalarının en küçüğünün kullanılması ile elde edilir.

$$s = \min \left[\frac{1}{\max_g \sum_{j=1}^n a_{gj}}, \frac{1}{\max_j \sum_{g=1}^n a_{gj}} \right] \quad (2)$$

Adım 3: Toplam ilişki matrisinin oluşturulması: Normalize matris z ve birim matris I kullanılarak denklem (3) ile toplam ilişki matrisi T elde edilir. T matrisinin elemanları t_{gj} ile görsrerilir.

$$T = Z(I - Z)^{-1} \quad (3)$$

$$Z = sxA$$

Adım 4: Etkileyen ve etkilenen kriter gruplarının belirlenmesi: Satırdaki kriter g, sütunda yer alan kriter j ile nitelendirildiğinde denklem (4)’te verilen D vektörü elde edilir. D vektörünün elemanları d_g , R vektörünün elemanları r_j ile gösterilir.

$$\begin{aligned} d_g &= \sum_{j=1}^n t_{gj} \\ r_j &= \sum_{g=1}^n t_{gi} \end{aligned} \quad (4)$$

D matrisi T matrisinin satır toplamaları ile, R matrisi ise T matrisinin sütun toplamaları ile elde edilir. Her bir kriterin d_g değeri, ilgili kriterin diğer kriterleri doğrudan veya dolaylı etkileme düzeyini göstermektedir. Her bir kriterin r_j değeri ise ilgili kriterin diğer kriterlerden doğrudan veya dolaylı etkilenme

düzeyini göstermektedir. İlgili kriter ($j=g$) için $d_g + r_j$ değeri, etkileme ve etkilenme düzeyini bir başka ifade ile etki değerini göstermektedir. Bu değer yükseldikçe ilgili kriterin diğer kriterlerle daha fazla ilişkili olduğu söylenir. İlgili kriter ($j=g$) için $d_g - r_j$ değeri ise sistemde yapılan toplam etkiyi ifade eder. $d_g - r_j$ değeri pozitif olan kriter diğer kriterleri yüksek düzeyde etkiler ve etkileyen kriter grubunda yer alır. Eğer ilgili kriterin $d_g - r_j$ değeri negatif ise kriterin diğer kriterlerden yüksek düzeyde etkilendiği kabul edilir ve etkilenen kriter grubunda yer alır.

Adım 5: Eşitlik değerinin belirlenmesi ve etki yönlü dağılım grafiğinin çizilmesi: Uzman kişi / karar verici tarafından veya T matrisinin ortalaması ile eşik değer belirlenir. Eşik değerin üzerinde değer alan kriterler etkileyen, altında yer alan kriterler etkilenen olarak nitelendirilir. Etki yönü dağılım grafiğinin yatay ekseninde $d_g + r_j$ değeri, dikey ekseninde ise $d_g - r_j$ yer alır.

Adım 6: Kriter ağırlıklarının belirlenmesi: Kriter ağırlıkları denklem (5)'te verilen normalize olmayan ağırlık değerleri (q_j) ile elde edilir. Ardından denklem (6)'da yer alan normalize edilmiş ağırlık değerleri hesaplanır.

$$q_j = \sqrt{(d_g + r_j)^2 + (d_g - r_j)^2} \quad (5)$$

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{j=1}^n q_j} \quad (6)$$

2.1. TODIM Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi

TODIM (Tomada de Decisao Iterativa Multicriterio) çok kriterli karar verme yöntemi Gomes ve Lima tarafından 1992 yılında önerilmiştir (Gomes ve Lima, 1992). Yöntem Kahneman ve Tversky tarafından 1979 yılında geliştirilen beklenti teorisine dayanmaktadır. TODIM yönteminde alternatifler arasında sıralama yapılırken bir değer fonksiyonu kullanılır. Değer fonksiyonu beklenti teorisindeki kazanç ve kayıp kavramlarına karşılık gelmektedir (Tseng vd., 2015, Gomes vd., 2010). Değer fonksiyonunun karar vericinin davranışsal özelliklerini yansıtması yönü TODIM yönteminin avantajını ortaya koymaktadır (Zhang ve Xu, 2014). TODIM yönteminin adımları aşağıda belirtildiği gibidir (Aytekin ve

Orakçı, 2020; Gomes, 2009; Adalı, 2016; Aytekin, 2022):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması: Karar probleminin tanımlanmasının ardından problemin çözümünde kullanılacak kriterler ve alternatifler belirlenir. Denklem (1) yardımı ile ilk karar matrisi oluşturulur.

Adım 2: Karar matrisinin normalize edilmesi: Karar matrisi denklem (7) ile normalize edilir

$$P_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij}-maks_j}{maks_j-min_j}, j \in J^+ \text{ ise} \\ \frac{maks_j-x_{ij}}{maks_j-min_j}, j \in J^- \text{ ise} \end{cases} \quad (7)$$

Adım 3: Kriter ağırlıklarının ve referans kriterin belirlenmesi: TODIM yönteminde kriterlerin ağırlık değerlerinin belirlenmesi için belirli bir işlem söz konusu değildir. Kriter ağırlıkların hesaplanmasından sonra karar verici tarafından referans kriterine karar verilir. Genellikle en büyük kriter ağırlığına sahip kriter referans kriter olur. Referans kriterine göre her bir kriterin düzenlenmiş ağırlıkları denklem (8)'de verildiği gibi belirlenir.

$$w_{rj} = \frac{w_j}{w_r} \quad (8)$$

Adım 4: Kayıpları azaltma faktörünün belirlenmesi: Kayıpları azaltma faktörü (θ) belirlenir. $\theta = 1$ olması durumunda kayıplar gerçek değeri ölçüsünde çözüme etki etmektedir.

Adım 5: Alternatiflerin baskınlık performanslarının elde edilmesi: Her bir alternatif için baskınlık performansı belirlenir. A_i ve A_k gibi iki alternatif için i 'nin j 'ye baskınlık performansı $(,)$ denklem (9)'da verildiği gibi belirlenir.

$$\emptyset_j(A_i, A_k) = \begin{cases} (P_{ij} - P_{kj}) > 0 \text{ ise} & \sqrt{\frac{w_{rj}(P_{ij} - P_{kj})}{\sum_{j=1}^n w_{rj}}} \\ (P_{ij} - P_{kj}) = 0 \text{ ise} & 0 \\ (P_{ij} - P_{kj}) < 0 \text{ ise} & \frac{-1}{\theta} \sqrt{\frac{(\sum_{j=1}^n w_{rj})(P_{ij} - P_{kj})}{w_{rj}}} \end{cases} \quad (9)$$

i. alternatifin diğer k alternatifle tüm kriterlerle yapılan karşılaştırmaları onun toplam baskınlık performansını verir. Toplam baskınlık performansı denklem (10)'da verildiği gibi belirlenir.

$$\delta(A_i, A_k) = \sum_{j=1}^n \emptyset_j(A_i, A_k) \quad \forall(i, k) \quad (10)$$

Adım 6: Alternatiflerin genel baskılarının belirlenmesi ve çözüm: TODIM yönteminin son adımında alternatiflere ilişkin sıralama elde edilir. Baskınlık performansının normalize edilmesi ile genel performans ölçüsü hesaplanır. Genel performans ölçüsü denklem (11)'de verildiği gibi belirlenir.

$$\xi_i = \frac{\sum_{k=1}^m \delta(A_i, A_k) - \min \sum_{k=1}^m \delta(A_i, A_k)}{\max \sum_{k=1}^m \delta(A_i, A_k) - \min \sum_{k=1}^m \delta(A_i, A_k)} \quad (11)$$

Alternatiflerin genel performans değerlerine (ξ_i) göre büyükten küçüğe göre sıralanması ile alternatiflere ilişkin sıralama elde edilir ve problemin çözümü tamamlanır.

3. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde DEMATEL ve TODIM çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanabilirliğini göstermek amacı ile bir kamu üniversitesinin, “Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi” bölümünde doktora programı öğrenci

seçim problemi incelenmiştir. Bu bağlamda problem ile ilgili kriterler, ilgili üniversitenin lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliğinin incelenmesi, ilgili bölüm öğretim üyeleri ile yapılan yüz yüze görüşmeler ve yapılan literatür incelemesi sonrasında belirlenmiştir. Çalışma için; Yüksek Lisans Mezuniyet Not Ortalaması (K1), ALES (Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı) Notu (K2), Yabancı Dil Sınav Notu (K3), Lisans Mezuniyet Not Ortalaması (K4), Bilim Sınavı Notu (K5) ve Mülakat Notu (K6) olmak üzere 6 kriter belirlenmiştir. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü 2024-2025 eğitim-öğretim yılı için doktora programına 3 öğrenci kabul edecektir. İlgili dönem için doktora programına 8 aday başvurmuş olup genel şartları 6 aday sağlamaktadır. 6 aday içerisinde 3 öğrencinin kabulü için elde edilen kriterler ile çok kriterli karar verme değerlendirici formu oluşturulmuştur.

Kriterlerin ağırlıklarını hesaplamak için DEMATEL yöntemi uygulanmıştır. İlgili alandaki öğretim üyelerinden DEMATEL ikili karşılaştırma ölçeği ile kriterleri değerlendirmeleri istenmiştir. Beş öğretim üyesinin değerlendirmelerinin ortalaması alınarak direkt ilişki matrisi elde edilmiştir. Direkt ilişki matrisi Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Direkt İlişki Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	0	3	2	1	3	3
K2	2	0	3	1	1	2
K3	1	2	0	1	1	2
K4	1	2	2	0	2	1
K5	3	2	2	1	0	3
K6	2	3	2	1	2	0

Denklem (2) yardımı ile direkt ilişki matrisi normalize edilir. Normalize matris Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	0	0,25	0,166667	0,083333	0,25	0,25
K2	0,166667	0	0,25	0,083333	0,083333	0,166667
K3	0,083333	0,166667	0	0,083333	0,083333	0,166667
K4	0,083333	0,166667	0,166667	0	0,166667	0,083333
K5	0,25	0,166667	0,166667	0,083333	0	0,25
K6	0,166667	0,25	0,166667	0,083333	0,166667	0

Normal matris ve birim matrisin kullanımı ile elde edilen (denklem 3) toplam ilişki matrisi Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Toplam İlişki Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	1,641168	1,008286	0,894143	0,442681	0,803461	0,965119
K2	0,610494	1,604156	0,767352	0,351491	0,526983	0,708912
K3	0,460383	0,629993	1,456586	0,298547	0,438287	0,597309
K4	0,505188	0,680021	0,650527	1,247206	0,543	0,587739
K5	0,800469	0,901342	0,842986	0,419249	1,568329	0,917858
K6	0,678392	0,880978	0,778335	0,385219	0,645342	1,639587

Toplam ilişki matrisinin satırları toplanarak D, sütunları toplanarak ise R matrisi elde edilir. D ve R matrislerinin elemanları (denklem 4) ve kriter ağırlıklarının hesaplanması tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Ağırlık Değerlerinin Bulunması

K1	4,75	3,696094	8,45	1,06	71,4186158	1,120984181	8,517018256	0,184264331
K2	3,57	4,704775	8,27	-1,14	68,46177777	1,289105228	8,351699408	0,180687684
K3	2,88	4,38993	7,27	-1,51	52,86793825	2,276552661	7,425933673	0,16065889
K4	3,21	2,144394	5,36	1,07	28,70895897	1,143373872	5,463728841	0,118206902
K5	4,45	3,525402	7,98	0,92	63,61076288	0,855313609	8,029076939	0,173707799
K6	4,01	4,416524	8,42	-0,41	70,97013789	0,167012036	8,434284198	0,182474393

Tablo 7’den doktora programı öğrenci seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli kriterin %18 ile K1- yüksek lisans mezuniyet not ortalaması kriteri olduğu görülmektedir. Lisans mezuniyet not ortalaması K4 kriteri ise %11 ile en az öneme sahip kriter olmuştur. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinden sonra siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümü doktora programına başvuru yapan adaylar TODIM yöntemi ile belirlenmiştir. İlgili bölümün doktora programına 2024-2025 güz dönemi için 9 aday başvurmuş olup, lisansüstü eğitim enstitüsü yönetmeliğine göre şartları 6 aday sağlamıştır. Programa 3 asıl 1 yedek olmak üzere 4 aday seçilmek istenmektedir. TODIM yöntemin ilk adımı karar matrisinin oluşturulmasıdır. DEMATEL yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıklarının eklenmesi ile oluşturulan karar matrisi Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Karar Matrisi

w_i	0,1842	0,1806	0,1606	0,1182	0,1737	0,1824
Opt. Yönü	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
A1	70	75	55	70	75	70
A2	75	78	62	80	68	70
A3	90	70	60	80	80	75
A4	70	83	78	70	70	70
A5	85	72	55	80	62	70
A6	95	76	65	70	85	75

Karar matrisinin denklem (7) ile normalize edilmesi ile elde edilen normalize karar matrisi Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9: Normalize Karar Matrisi

Kriter-ler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
A1	0	0,384615	0	0	0,565217	0
A2	0,2	0,615385	0,304348	1	0,26087	0
A3	0,8	0	0,217391	1	0,782609	1
A4	0	1	1	0	0,347826	0
A5	0,6	0,153846	0	1	0	0
A6	1	0,461538	0,434783	0	1	1

Karar matrisinin normalizasyonundan sonra kriterlerin ağırlıkları belirlenir. Bu çalışmada kriter ağırlıkları DEMATEL yöntemi ile belirlenmiştir. Bir sonraki adımda alternatiflerin baskınlık performansları denklem (9) ile belirlenir. Baskınlık performans değerlerinin normalize edilmesi ile genel performans ölçüsü belirlenmiştir. Denklem (11) ile elde edilen genel performans ölçüsü ξ_i ve alternatiflerin sıralanması Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10: Genel Baskınlık Değerleri

Alternatifler	Baskınlık Performansı $\phi_j(A_i, A_k)$	Genel Performans Ölçüsü (ξ_i)	Sıralama
A1	-32,4756	0	4
A2	-15,1002	0,458595	2
A3	-8,89046	0,700038	1
A4	-21,4313	0,212435	3
A5	-26,895	0	4
A6	-6,75628	0	4

Tablo 10’daki sonuçlar incelendiğinde alternatiflerin genel sıralamasının $A3 > A2 > A4 > A1 = A5 = A6$ şeklinde olduğu görülmektedir. Bu sıralamaya göre 3. Aday doktora programı için en iyi aday olarak belirlenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada ÇKKV yöntemlerinden DEMATEL ve TODIM yöntemleri bir üniversitenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü doktora programının öğrenci seçim problemine uygulanmıştır. Öğrenci seçimi ile yapılan çalışmalar incelendiğinde daha önce yapılan çalışmalarda DEMATEL ağırlık tabanlı TODIM yöntemi ile bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurmak ve doktora programlarında bir model oluşturmak açısından önemlidir.

Doktora programı öğrenci seçimi için önerilen bu çalışmada kullanılan DEMATEL ve TODIM yöntemleri farklı kriterler, farklı karar vericiler ile farklı örneklemelere uygulanabilir. Ayrıca kullanılan bu yöntemler ile farklı seçim ve sıralama problemlerine uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Adalı, E. A. (2016). EVAMIX ve TODIM yöntemleri ile sağlık sektöründe personel seçimi. *Alphanumeric journal*.4(2).DOI : 10.17093/aj.2016.4.2.5000194528.
- Ahmat, A., Moahmed, N. H., Zamzamir, Z., Mohamed, N. A., (2021). Criteria For Selection Of The Best Student At Upsı Based On Analytical Hierarchy Process. *Journal of Quality Measurement and Analysis JQMA*, 17(1), 93-98.
- Aktaş, R., Doğanay, M.M., Gökmen, Y., Gazibey, Y. ve Türen, U. (2015). Sayısal Karar Verme Yöntemleri. Beta Yayın-ları, İstanbul, 275 s.
- Aladağ, Z., Alkan, A., & Güler, E. (2018). Akademik Birimlerin Veri Zarflama Analizi ve Promethee Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi: Kocaeli Üniversitesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 34(1), 1-13.
- Altunok, T., Özpeynirci, Ö., Kazançoğlu, Y. & Yılmaz, R. (2010). Comparative Analysis of Multi Criteria Decision Making Methods for Postgraduate Student Selection, *Eurasian Journal of Educational Research*, (40), 1-15.
- Aslan, E., & Bağ, M. E. (2021). Çok kriterli karar verme yöntemleri AHP ve PROMETHEE ile bursiyer seçimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2301-2313.
- Aytekin, A. (2022). Çok kriterli karar analizi. Ankara: Nobel Bilimsel.
- Belton, V. and Stewart, T.J. (2002). Multiple criteria decision analysis: An integrated

- approach. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Chatoupis, C. (2007). Decision Making In Physical Education: Theoretical Perspectives. *Studies in Physical Culture And Tourism*, 14(2), 195-204.
- Çiçekli, A. G. D. U. G., & Karaçizmeli, A. G. A. (2013). Bula-nık Analitik Hiyerarşi Süreci İle Başarılı Öğrenci Seçimi: Ege Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 71-95.
- Dağdeviren, M. (2007). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi ile personel seçimi ve bir uygulama. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(4).
- Deliktas, D. ve Ustun, O. (2017). Student selection and assignment methodology based on fuzzy MULTIMOORA and multichoice goal programming. *International Transactions in Operational Research*, 24(5), 1173-1195.
- Doğanalp, B. (2016). Bulanık Çok-Kriterli Karar Verme İle Öğretim Üyesi Değerleme Çalışması. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 498-517.
- Ersoy, N. (2021). Identifying and ranking important personality traits of ph. D. Degree students: application of linear chebyshev best worst method. *Current Academic Studies in Science and Mathematics Sciences-II*, 75.
- Felinto de Farias Aires, R., Ferreira, L., Galdino de Araujo, A., & Borenstein, D. (2018). Student selection in a Brazilian university: using a multi-criteria method. *Journal of the operational research society*, 69(4), 528-540.
- Görener, A. (2009). Kesici Takım Tedarikçisi Seçiminde Analitik Ağ Sürecinin Kullanımı, *Havacılık ve Uzun Teknolojileri Dergisi*, 4 (1), 99-110.
- Gomes, L.F.A.M., & Lima, M.M.P.P. (1992). TODIM: Basics and application to multicriteria ranking of projects with environmental impacts. *Foundations of Computing and Decision Sciences*, 16(4), 113-127.
- Gomes, L. F. A. M. (2009). An application of the TODIM method to the multicriteria rental evaluation of residential properties. *European Journal of Operational Research*, 193(1), 204-211.
- Gomes, C.F.S., Gomes, L.F.A.M & Maranhão, F.J.C. (2010). Decision analysis for the exploration of gas reserves: Merging TODIM and THOR. *Pesquisa Operacional*, 30(3), 601-617.
- Jadhav, V. S. ve Jadhav, D. O. S. (2023). Implementation of fuzzy multi: Criteria decision making for recommendation student selection. *J. Math. Prob. Equations Stat*, 1(4), 33-37.

- Javadin, S.R.S.; Esbouei, S.K.; Rajabani, N. (2016), "An Integ-rated Assessment of Companies Based on Value based Measures in Fuzzy Environment", *Boletim da Sociedade Paranaense de Matemática*, Vol. 34, No. 2, 87-98
- Kobryń, A. (2017). DEMATEL as a weighting method in multi-criteria decision analysis. *Multiple Criteria Decision Making*, 12, 153-167.
- Mavrotas, G., & Rozakis, S. (2009). Application in a students' selection problem. *Journal of decision systems*, 18(2), 203-229.
- Miller, D. C., ve Byrnes, J. P. (2001). Adolescents' decision ma-king in social situations: A self-regulation perspective. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(3), 237-256. [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(01\)00082-X](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(01)00082-X)
- Mavrotas, George, and Stelios Rozakis. "Application in a stu-dents' selection problem." *Journal of decision systems* 18, no. 2 (2009): 203-229.
- Narin, M. ve Yarlıkaş, Ö. Ü. S. Yüksek lisans ve doktora öğren-cisi seçim mülakatında kabul kriterlerine ilişkin önem dü-zeylerinin swara yöntemi ile belirlenmesi. In *International Marmara Social Sciences Congress (Autumn 2019)* (p. 481).
- Önder, E. ve Yıldırım, B. F. (2014). VIKOR method for ranking logistic villages in Turkey. *Journal of Management and Economics Research*, 12(23), 293-314.
- Özbek, A. ve Engür, M. (2019). Çok kriterli karar verme-yöntemleriyle öğrenci işleri otomasyon seçimi. *KOCATEPEİİBF Dergisi*, Haziran 2019, 21(1), 1-18.
- Pekkaya, M., & Dökmen, G. (2019). OECD ülkeleri kamu sağlık harcamalarının ÇKKV yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Der-gisi*, 15(4), 923-950.
- Timor, M. (2011). *Analitik Hiyerarşi Prosesi*, 1. Baskı, Türkmen Yayıncılık, İstanbul.
- Tseng, M.L., Lin, Y.H., Lim, M.K. & Teehankee, B.L. (2015). Using a hybrid method to evaluate service innovation in the hotel industry. *Applied Soft Computing*, 28, 411-421.
- Zhang, X. & Xu, Z. (2014). The TODIM analysis approach based on novel measured functions under hesitant fuzzy environment. *Knowledge-Based Systems*, 61, 48-58.
- Wu, W. W., & Lee, Y. T. (2007). Developing global managers' competencies using the fuzzy DEMATEL method. *Expert Systems with Applications*, 32(2), 499-507.

THE NEXUS BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: NEW EVIDENCE FROM THE PANEL OF EMERGING COUNTRIES

Dr. Res. Asst. Bengü AÇDOYURAN

Ağrı İbrahim Çeçen University, Economics,

bcetin@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1513-1110>

Assoc. Prof. Dr. Nazife Özge BEŞER

Ağrı İbrahim Çeçen University,

Economics

nokilic@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6738-3638>

1. INTRODUCTION

Financial markets and institutions determine how capital is allocated in the economy and how effectively savings are channelled into productive investment. However, the profitability of production plans and opportunities also depends on the diversity of available financial products and services, that is, the level of financial development. Therefore, the financial system is seen as a well-organised form of financial intermediation. A well-organised financial system allocates financial resources to production areas in a way to affect the

necessary capital accumulation in the economy and contribute to economic efficiency. Therefore, financial institutions have an important role in supporting the investment sector by providing the needed credit to the private sector, which has a positive impact on overall investment. In this case, financial development is seen not only as ensuring monetary and financial stability but also as a factor affecting economic growth policies (Reszat, 2005: 155; Abbas, et al., 2022: 117). Recently, the view that financial development plays an important role in economic growth has started to increase. In particular, there are many views that savings contribute to economic growth by transforming into productive investment areas (Atje and Jovanovic, 1993; King and Levine, 1994; Sanogo and Moussa, 2017; Iwegbu, et al., 2022). Therefore, financial institutions are generally expected to play an important role in economic growth and national income by increasing investment and technological innovations (Araç and Özcan, 2014: 172).

After the 1970s, financial liberalisation policies were adopted in most of the developed and developing countries and this situation enabled the removal of the existing pressure on the financial system. In line with these developments, many countries have started to implement various policies for the existence of a well-functioning financial system that can direct savings to productive investment channels (Kanu, 2011: 4). Therefore, it is aimed to provide a better functioning financial structure that contributes more to economic growth. Especially with the wave of financial liberalisation in emerging market economies, the removal of restrictions on interest rates, the reduction of government pressure on the financial sector and the implementation of credit programmes that enable the development of financial intermediation have become one of the instruments that encourage economic growth in these countries (Broner and Ventura, 2008: 1). The investment deficiencies of these countries due to capital inadequacy have been tried to be overcome with the realisation of liberalisation policies since the 1990s. With the liberalisation of capital flows, investors' orientation towards these countries has brought along many economic opportunities. The generally accepted view is that these policies will contribute to the increase in investments, technology transfer and economic development by enabling the integration of the markets of many countries (Houssem and Hassene Ben, 2011: 145). In this context, financial development in developing countries, which are classified as emerging market economies, contributes directly or indirectly to economic growth depending on the activation of investments and increase in

productivity (Sever, et al., 2010: 45). Therefore, analysing the results obtained from these experiences has contributed significantly to the question of whether the financial sector is the cause of economic growth. In addition, it has also come to the fore that a financial convergence process towards developed economies may have started in many emerging market economies. This is because financial integration between two economies with different economic development may lead to a capital flow from developed countries to developing countries. In emerging market economies, macroeconomic increases in national income, decreases in external debts, deeper and more liquid financial markets, and increases in foreign capital inflows provide signs that the process of catching up with developed countries has begun (Dorucci, et al., 2009:9).

Since the pioneering work of Shumpeter (1932), Goldsmith (1969) and McKinnon (1973), the relationship between financial development and economic growth has become a more important area of debate among economists. Studies, theoretical and empirical arguments have been presented as explanations for the contribution of the financial system to the economic growth process. In particular, the direction of causality between financial sector development and economic growth has received considerable attention (see Demirgüç-Kunt and Levine, 1996; Levine, 1997; Thakor, 1996). Much emphasis has been placed on the importance of financial development in identifying better investment opportunities, mobilising savings and enabling technological progress (Bhattacharya and Sivasubramanian, 2003: 925). Many countries have tried to deepen our understanding of the different aspects of this relationship by investigating the direction of causality between the two variables and the channels of communication between them using a range of econometric techniques such as time series, panel data and firm-level studies. Many studies have presented data showing positive trends in the ratio of financial institutions' assets to GDP for developed and developing countries (Mohamed Sghaier, 2023; Odugbesan, et. al., 2021; Rahman, et. al., 2021; Bist, 2018).

this study aims to empirically examine the relationship between financial development and economic growth in selected emerging market economies. In the analysis covering the period 2001-2023, banking and capital dimensions of financial development are considered. According to the findings, it is concluded that financial development positively affects economic growth. For this purpose, there are 3 sections in the study. The study consists of an introduction section, followed by a literature review and then empirical analysis and findings.

2. LITERATURE REVIEW

There is a very large literature on financial development and economic growth. Many studies have concluded that there is a relationship between financial development and economic growth, especially for countries that have a solid financial infrastructure. In this context, a stronger and better financial system ensures that resources are directed to productive areas of use and allocated more efficiently. In addition, it encourages economic growth by allowing the accumulation of physical capital to accelerate, competition to strengthen, and innovative activities to increase efficiency.

Most of the empirical evidence shows that there is a positive relationship between financial development and economic growth indicators in the long run (See: Levine and Zervos, 1993; Calderon and Liu, 2003; Ang, 2005; Jalil and Ma, 2008; Mavrotas and Son, 2008; Hassan, 2011; Mohammad, 2015). Theoretically, the view that the financial sector affects economic growth has become standard. Mostly, results have emerged proving that a well-developed financial market increases economic growth. For this reason, the view that more finance, more growth in the economy has become widespread (Adeniyi, et al. 2015: 11; Al-Yousif, 2002:132).

King and Levine (1993), who have important studies in the field of finance, analyzed the relationship between financial development and economic growth for 77 selected countries. They mostly included the quantity indicators related to banking as financial development variables in the analysis. As a result of the application, they reached the conclusion that the indicators of financial development have a strong connection with the increase in economic efficiency and economic growth.

Kar, et al. (2011), who analyzed the relationship between financial development and economic growth for MENA countries, applied Granger causality test for the variables used. In the analysis covering the period 1980-2007, it was concluded that the causality between financial development and economic growth is sensitive to the measurement of financial development in MENA countries.

Beck, et al. (2014) analyzed the relationship between financial development and economic growth for 77 countries in their analysis covering the period 1980-2007. These 77 countries included both low- and high-income countries. The empirical study concluded that financial development has a positive

contribution to growth in the long run and also reduces growth volatility in low-income countries and increases growth volatility in high-income countries.

Pointing out the existence of a bidirectional relationship between financial development and economic growth, Alyousif (2002) applied Granger causality test for 30 developing countries. In the analysis covering the period 1970-1990, he used narrow and wide money supply data in the country as an indicator of financial development. In this context, although he reached the finding that the causality between financial development and economic growth is bidirectional, he concluded that the relationship between financial development and economic growth cannot be generalized.

One of the studies that provides evidence that there is no linear relationship between financial development and economic growth belongs to Adusei (2013). In his analysis for Ghana for the period 1971-2010, Adusei (2013) included some public variables and the country's openness indicators in addition to financial development indicators. With his application, he reached the conclusion that financial development in Ghana negatively affects economic growth.

Law and Singh (2014) applied the GMM method within the scope of the first generation panel with variables covering the period 1980-2010 in their analysis for 87 selected developed and developing countries. Law and Singh (2014), who included banking data (private sector loans, domestic loans and liquid liabilities) of financial development in the analysis, concluded that financial development has positive effects on growth up to a certain threshold and negative effects after a certain threshold.

Another study that concluded that financial development has a negative effect on economic growth belongs to Adeniyi, et al. (2015). In the analysis conducted for Nigeria in the period 1960-2010, many financial development indicators were used. These indicators include M3/GDP, which represents monetary expansion, the ratio of private sector loans to national income, which shows the size of loans, and many banking data. Second generation panel data analysis was applied within these indicators and it was concluded that financial development has a negative effect on economic growth in Nigeria.

Luintel, et al. (2016) revealed the relationship between financial development and economic growth according to country income differences. In the analysis covering the period 1989-2011, variables related to banking and capital markets were used for 69 high and low income countries. As a result of the analysis, a

positive relationship was found between financial structure and growth in high income countries, but no relationship was found in low and middle income countries.

In addition to these views, Lucas (1988) states that economists have pushed the role of financial factors in economic growth too hard and that there is no causal relationship between financial development and economic growth. In this case, the relationship between financial development and economic growth has become a highly controversial issue among researchers. As a result, the extent and direction of the causal relationship between financial development and economic growth is one of the issues that is intensely debated today. However, it is also clear that the extent of financial development has become even more important in recent years, especially for developing country economies, after the financial liberalization process. Therefore, this relationship also shows certain differences among countries.

When the studies in the literature are reviewed, there is a dominant view that there is a strong relationship between financial development and economic growth. However, there are also studies that argue that this view is invalid, especially for low-income countries (Law and Shing, 2014: 36).

3. ANALYSIS

3. 1. Data and Methodology

The aim of the study is to examine the relationship between financial development and economic growth in 10 selected¹ developing countries. In this context, the data used to analyze the study consists of panel data covering the period 2001-2023. In this analysis, GDP (Gross Domestic Product) per capita was preferred as the dependent variable; this variable represents economic growth. In the study, financial development, labor force and capital accumulation were used as independent variables in addition to GDP. The definitions and sources of these data are shown in Table 1 below.

1 Brazil, Indonesia, India, Russian Federation, China, South Africa, Malaysia, Philippines, Thailand, Türkiye

Table 1. Data Used in the Study

Variables	Variables Use	Source
FD	Domestic credit to private sector by banks (% of GDP)	WDI
GDP	GDP per capita (constant 2015 US\$)	WDI
EMP	Labor force, total	WDI
CAP	Gross capital formation (% of GDP)	WDI

The model to be estimated to investigate the impact of financial development on economic growth is as follows:

$$GDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 FD_{y_{it}} + \beta_2 EMP_{y_{it}} + \beta_3 CAP_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

As a result of the analysis, it is expected that the effect of financial development, labor force and capital accumulation on economic growth will be positive, in other words, economic growth will increase as financial development, labor force and capital accumulation increase. This expectation is parallel to the results of studies on financial development and economic growth.

Model (1) is used to investigate the impact of financial development on economic growth. For the variables used in the analysis, cross-sectional dependence test and homogeneity test were first performed and models assuming cross-sectional dependence and heterogeneity were included.

In panel data analysis, first of all, it is necessary to test the cross-sectional dependency in the series. Because the unit root tests used to evaluate the stationarity of the series differ depending on the presence of cross-sectional dependency. First-generation unit root tests are based on the assumption that there is no correlation between the units and are applied in cases where there is no cross-sectional dependency. However, when there is a correlation between the units, the power of the first-generation tests weakens. For this reason, second-generation unit root tests that take cross-sectional dependency into account have been developed (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 199).

The hypotheses of the cross-sectional dependence test are given as follows:

H_0 : There is no cross-sectional dependence.

H_1 : There is cross-sectional dependence.

The test statistic of Breusch and Pagan (1980) with a standard normal distribution is calculated as follows:

$$LM_{BP} = T \cdot \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2 \quad (2)$$

In this study, cross-sectional dependency was determined in all series; the CIPS panel unit root test, which represents the whole panel and is one of the second generation unit root tests that take cross-sectional dependency into account, was used. The Cross-Section Extended Dickey-Fuller (CADF) test proposed by Pesaran (2007) can be applied reliably under both $T > NT$ and $N > TN$ conditions. In addition, it has the ability to provide strong and consistent results even for panels where time and cross-sectional dimensions are small. In CADF regression, the average of the unit root statistics of each cross-section is calculated and the Cross-Section Extended IPS (CIPS) panel unit root statistic is reached. The CIPS test statistic represents the results in the whole panel (Pesaran, 2007).

The CIPS statistic, which is the average of the t-statistic values calculated for each cross-section, is as follows.

$$CIPS(N, T) = \bar{t} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (3)$$

The hypothesis of the test are shown below:

$H_0: \beta_i = 0$ the series is not stationary.

$H_1: \beta_i < 0$ the series is stationary.

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\omega}_i^{-2} S_{it}^2 \quad (4)$$

In the LM statistics, $\omega_{it} = (u_{it}, \Delta x'_{it})'$ are the partial sums of the c error terms in the estimated model (Westerlund-Edgerton, 2007).

After determining the cointegration relationship between the series, the long-term cointegration coefficients for the whole panel were estimated with the Mean Group (MG) method developed by Pesaran and Smith (1995) in order to obtain robust results against different estimators. This method takes into account the dynamics of different cross-sectional units and makes separate regression estimates for each cross-sectional unit and takes the average of these

estimates. The MG estimator aims to obtain more reliable results by considering heterogeneity and cross-sectional dependency.

3. 2. Findings

Table 2 shows the results of the cross-sectional dependence test applied to each variable. When the test results are examined, it is determined that the probability values of the CDL_{M1} and CDL_{M2} test statistics for each variable are lower than 0.05. This shows that the null hypothesis of no cross-sectional dependence is rejected. In other words, it is concluded that there is cross-sectional dependence between the series.

Table 2. Cross-Section Dependency Test Results

CD Tests	GDP	FD	EMP	CAP
CD_{lm} (BP,1980)	95.647 (0.000)***	112.258 (0.000)***	93.486 (0.002)**	34.499 (0.872)
CD_{lm} (Pesaran,2004)	5.339 (0.000)***	7.090 (0.000)***	5.111 (0.000)	-1.107 (0.034)**
CD (Pesaran, 2004)	-3.147 (0.001)***	-2.613 (0.001)***	1.381 (0.017)**	-2.433 (0.007)***
LM_{adj} (PUY, 2008)	10.430 (0.000)***	3.005 (0.004)***	-2.299 (0.618)	-3.552 (0.050)**

Note: *** represents 1%, ** represents 5%, * represents 10% significance level.

Table 3 shows the homogeneity test results. According to the results obtained from the table, it is seen that the probability value is less than 0.05. Therefore, it is concluded that the panel is heterogeneous in general. Therefore, it was taken into consideration that the cointegration test to be applied later was a test that both takes into account the cross-section and shows heterogeneous characteristics.

Table 3. Homogeneity Test Results

	Test Stat.	p-value
Delta	17.037	0.000***
Adj.	19.259	0.000***
H ₀ : Homogeneous		
H ₁ : Heterogeneous		

Note: *** represents 1% significance level.

Since cross-sectional dependence was detected among the countries forming the panel in the study, the stationarity of the series was examined with the second generation unit root tests, CADF and CIPS. The results are presented in Table 4.

Table 4. CADF Unit Root Test Results

Variables	Level			
	CIPS	%1	%5	%10
FD	-1.518	-3.15	-2.88	-2.74
GDP	-1.502			
EMP	-1.821			
CAP	-2.223			
First Differences				
FD	-6.919***	-3.15	-2.88	-2.74
GDP	-3.426***			
EMP	-2.920**			
CAP	-3.282***			

Note: *** represents 1% and ** represents 5% significance level.

When Table 4 is examined, it is seen that the CIPS values in the fixed and trended cases are smaller than the CIPS value of -2.88 in the table value of 5%.

When the first differences of the series are taken, it is seen that all values are larger than the critical value. Therefore, it is concluded that the series show I(1) property.

Table 5. LM Bootstrap Cointegration Test Results

Level	Statistic	Bootstrap p-val	Asymp p-val
LM _N ⁺	3.584	0.688	0.246

The results of the LM bootstrap panel cointegration test developed by Westerlund-Edgerton (2007) are presented in Table 5. According to the table, since the probability value of the test is greater than 0.05, the H_0 hypothesis is accepted. This result means that there is a cointegration relationship between the series. MG long-term parameter estimator, which takes into account cross-sectional dependence and heterogeneity, was used in the study. According to Table 6, where cointegration coefficients for the entire panel are shown, it was concluded that the coefficients are significant and that financial development increases economic growth in the entire panel.

Table 6. Panel MG Long-Term Parameter Estimation Results

Dependent Variable (GDP)	Coef.	Std. Err.	Probability
FD	23.1065	11.95616	0.053**
EMP	0.00204	0.0000736	0.006**
CAP	56.5892	22.90957	0.014**

Note: ** represents 5% significance level.

When the table is examined, it is concluded that in the selected developing countries, a 1-unit increase in financial development increases economic growth by 23.1065 units, while a 1-unit increase in labor force and capital accumulation increases economic growth by 0.00204 and 56.5892 unit, respectively. The results that financial development positively affects economic growth are parallel to the results of the following studies in the literature (Levine and

Zervos, 1993; Claderon and Liu, 2003; Ang, 2007; Jalil and Ma, 2008; Mavrotas and Son, 2008; Hassan, 2011; Mohammad, 2015). These studies provide evidence supporting the positive effect of financial development on economic growth and make significant contributions to the literature in this field. Again, the results obtained from the study reveal that the effect of labor force growth on economic growth is quite low, while the effect of capital accumulation on growth is quite distinct and strong. This shows that capital investments have a high potential to increase economic growth and productivity. Therefore, it can be said that improvements and investments in these areas will play a critical role in increasing overall economic performance in these countries.

CONCLUSION

The development of the banking sector, capital markets and other financial instruments ensures that investments increase and resources are used more efficiently. Thus, the deepening and expansion of the financial sector plays a supporting role in economic growth in developing countries. The positive effects of financial development on economic growth emphasize the importance of encouraging financial reforms and investments as part of growth strategies, especially in developing countries.

In this study, the relationship between financial development and economic growth in 10 selected developing countries was examined. For this purpose, firstly, cross-section dependency and homogeneity test was performed in the series and cross-section dependency and heterogeneity in the series were determined. Therefore, MG test assuming cross-section dependency and heterogeneity was applied. It was concluded that the cointegration coefficients of the whole panel were significant and that a 1 unit increase in financial development in the whole panel increased economic growth by 23.1065 units, while a 1 unit increase in labor and capital accumulation increased it by 0.00204 and 56.5892 units, respectively. These results provide important clues to economic policy makers by revealing the positive impact of capital investments on economic growth. Considering that the impact of labor force growth on economic growth is low, it is clear that capital investments should be prioritized. In this context, governments and the private sector should focus more on infrastructure projects, technological innovations and productivity-enhancing investments. In addition,

investing in education programs and skill development initiatives to improve the qualifications of the workforce can ensure that capital investments are used more effectively. It is also important to develop policies such as tax incentives, financial support programs and entrepreneurship incentives to encourage capital accumulation. It is possible to increase economic performance by focusing on infrastructure and technology investments in particular. These strategies should go beyond short-term goals and be supported by long-term plans. In addition, encouraging public-private partnerships can increase capital investment and innovation. Overall, these policies will provide the necessary steps to support economic growth in a sustainable and effective way.

REFERENCES

- Abbas, Z., Afshan, G., & Mustifa, G. (2022). The effect of financial development on economic growth and income distribution: an empirical evidence from lower-middle and upper-middle-income countries. *Development Studies Research*. 9(1):117–128.
- Adeniyi, O., Oyinlola, A., Omisakin, O. & Egwaikhide, F. O. (2015). Financial development and economic growth in Nigeria: Evidence from threshold modelling. *Economic Analysis and Policy*. (47):11-21.
- Adusei, M. (2013). Financial Development and Economic Growth: Evidence From Ghana. *The International Journal of Business and Finance Research*. 5(7): 61-76.
- Al-Yousif, Y. K. (2002). Financial development and economic growth Another look at the evidence from developing countries. *Review of Financial Economics*. (11):131–150.
- Ang, J. B. & Warwick J. M. (2005). Financial Liberalization, Financial Sector Development and Growth: Evidence From Malaysia. *Journal of Development Economics*. 84 (1):215–233.
- Araç, A. & Kutalmış Özcan, S. (2014). The Causality between Financial Development and Economic Growth: The Case of Turkey. *Journal of Economic Cooperation & Development*. 35(3).
- Atje, R. & Jovanovic, B. (1993). Stock markets and developments. *European Economic Review*, 37(2-3):632-640.
- Beck, T. Dgryse, H. & Kneer, C. (2014). Is more finance better? Disentangling intermediation and size effects of financial systems. *Journal of Financial Stability*.

(10):50-64.

- Bhattacharya, P. C. & Sivasubramanian, M.N. (2003). Financial development and economic growth in India: 1970–1971 to 1998–1999. *Applied Financial Economics*. 13(12):925–929.
- Bist, J. P. (2018). Financial development and economic growth: Evidence from a panel of 16 African and non-African low-income countries. *Cogent Economics & Finance*. 6(1). 1449780.
- Breusch, T. S. & A. R. Pagan (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies* 47: 239-253.
- Broner, F. A. & Ventura, J. (2008). *Rethinking the effects of financial liberalization*. 9th Jacques Polak Annual Research Conference.
- Calderon, S. & Lin, L. (2003). The Direction Of Causality Between Financial Development and Economic Growth. *Journal Of Development Economics*. 72(1): 321–334.
- Demirgüç-Kunt, A. & Levine, R. (1996). Stock Market Development and Financing Choices of the Firm. *World Bank Economic Review*. 10 (2): 223-239.
- Dorucci, E., Meyer-Cirkel, A. & Santabarbara, D. (2009). *Domestic Financial Development in Emerging Economies Evidence and Implications*. European Central Bank, Occasional Paper Series, No 102.
- Goldsmith, R. (1969). *Financial Structure and Development*, Yale University Press, New Haven.
- Greenwood, J. & Jovanovic, B. (1990). Financial Development, Growth, and the Distribution of Income. *Journal of Political Economy*. (5, Part 1): 1076–1107.
- Hassan, M. K., Sanchez, B. & Yu, J. S. (2011). Financial development and economic growth: new evidence from panel data. *Q Rev Econ Finance*. 51(1):88–104.
- Houssem, R. & Hassene Ben, M. (2011). The causality between financial development and economic growth: Panel data cointegration and GMM system approaches. *International Journal of Economics and Finance*, 3(1): 143–151.
- Iwegbu, O., Justine, K. & Borges Cardoso, L. C. (2022). Regional financial integration, financial development and industrial sector growth in ECOWAS: Does institution matter?. *Cogent Economics & Finance*, 10(1): 2050495.
- Jalil, A. & Ma, Y. (2008). Financial Development and Economic Growth: Time Series Evidence From Pakistan and China. *Journal of Economic Cooperation*, 29 (2): 29-68

- Kanu, T. S. (2011). *The relationship among stock market development, macroeconomic variables, and institutional factors in Sub-Sahara Africa*, Ph.D. Dissertation No. 3474022, Walden University
- Kar, M., Nazhoğlu, Ş. & Ağır, H. (2011). Financial development and economic growth nexus in the MENA countries, Bootstrap panel Granger causality analysis. *Economic Modeling*. 28: 685–693.
- King, R. G. & Levine, R.(1993). Finance and Growth: Schumpeter Might be Right. *The Quarterly Journal of Economics*. 108(3): 717–737,
- King, R. G. & Levine, R.(1994). *Capital fundamentalism, economic development and economic growth*. Carnegie-Rochester Conference Series on Public policy, 40: 259-292.
- Kumar, K. & Paramanik, R. (2020). Nexus between Indian Economic Growth and Financial Development: A Non-Linear ARDL Approach. *Journal of Asian Finance Economics and Business*. 7(6):109-116.
- Law, S. H. & Singh, N. (2014). Does too much finance harm economic growth?. *Journal of Banking & Finance*, (41): 36-44.
- Levine, R. & Zervos, S. J. (1993). What we Have Learned About Policy and Growth From Cross Country Growth Regressions. *American Economic Review*. 83(2): 426-430.
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35 (2): 688–726.
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 3:42.
- Luintel, K. B., Khan, M., Leon-Gonzalez, R., & Li, G. (2016). Financial development, structure and growth: New data, method and results. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money, Science Direct*, (43): 95-112.
- Lynch, David (1996). Measuring Financial Sector Development: A Study Of Selected Asia-Pacific Countries. *The Developing Economies*. 1(34): 3-33.
- Mavrotas, G. & Son, S. I. (2008). *Financial Development and Economic Growth: Further Evidence from Panel Data Models*. Edit: George Mavrotas. Domestic Resource Mobilization and Financial Development. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Mc Kinnon, R. I. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Mohammad, A. (2015). Financial Development and Impact on Fast Growing Countries.

Donnish Journal of Business and Finance Management Research, 1(15): 59-59.

- Mohamed S. I. (2023). Trade openness, financial development and economic growth in North African countries. *International Journal of Finance & Economics*. 28(2): 1729-1740.
- Odugbesan, J. A., Sunday, T. A. & Olowu, G. (2021). Asymmetric effect of financial development and remittance on economic growth in MINT economies: An application of panel NARDL. *Future Business Journal*, 7(1): 39.
- Pesaran, M. H. & Smith, R. P. (1995). Estimating Long-Run Relationships from Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 68: 79-113.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*. 22(2): 265-312.
- Rahman, A., Khan, M. A. & Charfeddine, L. (2020). Financial development–economic growth nexus in Pakistan: New evidence from the Markov switching model. *Cogent Economics & Finance*, 8(1):1716446.
- Reszat, B. (2005). *European Financial Systems in the Global Economy*, John Wiley & Sons Ltd. England.
- Rioja, F. & Valev, N. (2004). Finance and the Sources of Growth at Various Stages of Economic Development. *Economic Inquiry*. 42(1): 127-140.
- Sanogo, V. & Moussa, R. K. (2017). Financial reforms, financial development, and economic growth in the ivory coast. *Economies*. 5(1): 1-23.
- Sever, E., Özdemir, Z. & Mızrak, Z. (2010). Finansal Globalleşme, Krizler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneğinde Bir İnceleme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi / Journal of Academic Researches and Studies*. 2(3): 45-64.
- Shumpeter, J. A. (1932). *The theory of economic development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thakor, A. V. (1996). The design of financial systems: an overview. *Journal of Banking and Finance*, 20: 917–948.
- Westerlund, J. & Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics letters*, 97(3), 185-190.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım.